

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORTADOĞU DEVLET SİSTEMLERİNDE
DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜME BİR ÖRNEK:
İŞİD VE DEVLET ANLAYIŞI**

**HAZIRLAYAN
EYLÜL BEYZA ATEŞ ÇİFTÇİ
14716009**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ÖZDEN ZEYNEP OKTAV**

**İSTANBUL
2017**

İSTANBUL
2017

ÖZ

ORTADOĞU DEVLET SİSTEMLERİNDE DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜME BİR ÖRNEK: İŞİD VE DEVLET ANLAYIŞI

Eylül Beyza Ateş Çiftçi
Mayıs, 2017

Ortadoğu devlet sistemlerinde nasıl bir değişim ve dönüşümün yaşandığı konusu tezin ana sorunsalını oluşturmaktadır. Bu bağlamda devlet kurma iddiasında olan İŞİD örnek bir çalışma konusu olarak ele alınmıştır.

Tarihsel açıdan tezde vurgulanan nokta, günümüzde İŞİD'in bir devlet kurma çabasında olduğu topraklarda daha önce de bu girişimlerin olduğudur. Bir başka deyişle, Pan-Arabizm ve Pan-İslamizm ideolojileri çerçevesinde iki kez devlet kurma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Söz konusu ideolojiler çerçevesinde devlet kurulması çabalarının amacı, Sykes-Picot ile Batı tarafından çizilmiş bulunan sınırların yok edilip bölgesel bütünleşmenin sağlanmasıdır. Bugün İŞİD de bu amaca sahip olduğunu iddia ederek tarihsel deneyimlerden yararlanma çabası içerisinde. Tarihte aktör olarak devletler tarafından denenmiş ve başarısız olunmuş bu deneyimlerin bugün aktör olarak yine benzer ideolojiler çerçevesinde bir “terör” örgütü tarafından canlandırılmak istenmesi yine başarısızlığa mahkum bir deneme olarak addedilebilir.

İŞİD 1999 yılında kurulmuş olmakla birlikte konjonktürel olarak değişimlere ayak uydurmuş ve sürekli isim değiştirerek varlığını bugüne kadar getirmiş bir “terör” örgütüdür. Uyguladığı eylem tarzı, uyandırdığı güvensizlik hissi ve eş zamanlı saldırılarla daha fazla zarar verme taktiği ile gündemi sürekli meşgul eden bu örgüt bazı özellikleri nedeniyle diğer “terör” örgütlerinden farklılaşmaktadır.

Bu çalışmanın hedefi örgütün devlet olma iddiasının geçerli olup olmadığını ve El-Kaide terör örgütünden ne gibi farklılıklara sahip olduğunu sorgulamaktır. Küresel ölçekte terör saldırıları yapan, ciddi maddi gelire sahip ve toprak işgal ederek devlet kurma çabasında olan İŞİD, devletleşmeye çalışan belki de ilk “terör” örgütü olması bakımından araştırılmaya değer görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İŞİD, Ortadoğu, Terör, Devlet, İdeoloji, Örgüt, Cihat.

ABSTRACT

A SAMPLE TO CHANGE AND TRANSFORMATION IN MIDDLE EAST STATE SYSTEMS: ISIS AND ITS STATE UNDERSTANDING

Eylül Beyza Ateş Çiftçi
Mayıs, 2017

What kind of change and transformation has been experienced in the Middle East state systems constitutes the main problematic of the thesis. Within this context, ISIS, who purports to found a state, was discussed as a sample research topic.

From a historical perspective, the emphasized point in the thesis is that there have been other previous attempts on these lands that ISIS has been striving to found a state. In other words, considerable steps were taken within the scope of Pan-Arabism and Pan-Islamism ideologies for two times. The purpose of these attempts to found a state within the scope of above-mentioned ideologies is to provide the integration of the region by removing the borders that were drawn by West with Sykes-Picot. Today ISIS is in the struggle for benefitting from these historical experiences by claiming that it has also this purpose. Willing for revival of these experiences, which were tried by states as an actor in the history and became unsuccessful, by a “terrorist” organization within similar ideologies as an actor can be assumed as an effort, which is destined to fail.

ISIS is a “terrorist” organization that has maintained its existence until today and cyclically adapted to changes by constantly changing names, even though it was founded in 1999. This organization, which occupies the agenda with its action style, a feeling of insecurity that it has created and tactics to give more harm with simultaneous attacks, differentiates from other “terrorist” organizations due to some features.

The purpose of this study is to question whether the assertion of the organization for being a state is still valid, and what kind of differences it has from other similar “terrorist” organizations. ISIS, which carries out terrorists attacks in global scale, has a considerable income and strives to found a state by occupying lands, was found to be worthy of research in terms of being the first “terrorist” organization trying to become a state.

Key Words: ISIS, Middle East, Terror, State, Ideology, Organization, Jihad.

ÖN SÖZ

Bugün dünya da önemli bir yer işgal eden ve dünya barışını tehdit eden bir konu üzerinde çalışmamı tamamlamış bulunmaktayım. IŞİD’in ortaya çıkışını, anlık ve kısa vadeli bir olgu olmasından daha ziyade küresel, bölgesel ve ulusal bağlamda tarihsel, dinsel, siyasi, ekonomik, askeri ve sosyolojik nedenlerden kaynaklanan çok boyutlu bir olgu olarak tanımlamak gerekeceğinden, “*Ortadoğu Devlet Sistemlerinde Değişim ve Dönüşüme Bir Örnek: IŞİD ve Devlet Anlayışı*” başlıklı bu tezde IŞİD ve onun devlet anlayışı Ortadoğu devlet sistemlerindeki değişim ve dönüşümün bir örneği olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken geçirdiğim süreçte benden yardımlarını esirgemeyen, hayatımda önemli yere sahip olan, anneme ve babama maddi ve manevi desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum. Sürekli güzel teşviklerde bulunan, konu üzerinde ilgimin artmasında etkili olan kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici olan değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Özden Zeynep Oktav’a da saygılarımı sunuyorum. Son olarak hiç bir evrede yardımını esirgemeyen ve akademik hayatıma yön vermemde büyük pay sahibi olan en özel desteğim, sevgili eşim İsmail Çiftçi’ye sonsuz teşekkür ediyorum.

İstanbul, Mayıs 2017

Eylül Beyza Ateş Çiftçi

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. ORTADOĞU’NUN SİSTEM DÜZEYİNDE DÖNÜŞÜMÜNÜN TARİHSEL SÜRECİ VE İŞİD’İN ARKA PLANI.....	4
2.1. Osmanlı Devleti’nin Çöküşünden Sömürge Devletleri Düzenine Geçiş	4
2.1.1. Osmanlı Döneminde Ortadoğu’ya Genel Bir Bakış	4
2.1.2. Sykes-Picot Anlaşması ve Paylaşılan Ortadoğu	6
2.1.3. Osmanlı’nın Çöküşü Sonrası Bölgede Hâkimiyet Yarışı	8
2.1.4. Kurulan Kolonyal Devletler Düzeni	10
2.2. Sömürge Devletler Düzeninden Ulus Devletler Düzenine Geçiş	14
2.3. Ulus Devletler Düzeni ve Yarattığı Siyasi Kültür Karmaşası.....	16
2.3.1. Yeni Düzen Arayışı ve Arap Milliyetçiliği İdeolojisinin Yeniden Canlanması.....	18
2.3.1.1. Arap Milliyetçiliği İdeolojisinin Yarattığı İkilem.....	19
2.3.1.2. Arap Milliyetçiliği İdeolojisinin Zayıflaması Süreci ve Nedenleri... 21	
2.3.2. Yeni Düzen Arayışı ve Pan-İslamizm İdeolojisinin 1980 İtibariyle Yeniden Canlanması	24
2.4. Tarihsel Süreç Kapsamında Temelleri Atılan Yeni Bir Aktör: İŞİD	27
3. İŞİD’İN İDEOLOJİK VE DİNİ TEMELLERİ	30
3.1. İŞİD’in İdeolojik Temelleri.....	30
3.1.1. İŞİD’i Oluşturan Siyasal Etkiler	32
3.1.2. İŞİD’i Oluşturan Sosyolojik Etkiler.....	34
3.2. İŞİD’in Dini Temelleri.....	37
3.2.1. Selefilik	38

3.2.1.1. Haricilik.....	41
3.2.1.2. İbn-i Teymiye Düşüncesi	43
3.2.1.3. Vahhabilik	45
3.2.2. Suudi Selefilik-Cihadi Selefilik Ayrışması ve Yeni Selefililiğin Ortaya Çıkışı	50
3.3. IŞİD'in Cihat İnancı	51
3.3.1. Şiddet Yorumu	56
3.3.1.1. Mücahitlik Kimliği.....	56
3.3.1.2. Şehitlik Motivasyonu	57
3.4. IŞİD'in İslam Yorumu	59
3.4.1. Kutsal Metin Yorumu	60
3.4.2. Toprak, Egemenlik ve İslam İlişkisi	62
3.4.3. Dar'ul Harp ve Dar'ul İslam Yorumu.....	64
4. IŞİD'İN OLUŞUMU VE DEVLET ANLAYIŞI.....	66
4.1. Terör Kavramına Genel Bir Bakış	67
4.2. El-Kaide'nin Kuruluşu ve IŞİD Örgütünün Oluşumuna Giden Yol	68
4.2.1. Tevhid ve Cihat Örgütü (1999-2003).....	70
4.2.2. Irak El-Kaidesi (2004-2006)	71
4.2.2.1. Müslümanlar Arası Ayrımın Belirmesi.....	72
4.2.3. Irak İslam Devleti (2006-2013).....	74
4.2.3.1. Sünni Uyanış (Sahva) Hareketi	74
4.2.3.2. Duvarları Yıkma Harekâtı	76
4.2.3.3. İİD'nin Taban Desteği.....	78
4.2.4. Irak-Şam İslam Devleti (IŞİD) (2013-2014).....	80
4.2.4.1. IŞİD'in Genişleme Planı ve Suriye	82
4.2.4.2. El-Kaide ile Yol Ayrımı.....	83
4.2.5. İslam Devleti (2014- Halen)	85
5. IŞİD'İN ÖRGÜTSEL YAPISI	87
5.1. IŞİD'in Örgütsel Yapısı ve Metotları.....	87
5.1.1. Şeriat Modeli	87
5.1.2. Teşkilat Yapısı	89
5.1.3. Örgütün Güç Unsurları.....	91
5.1.3.1. İnsan Gücü (Askeri Güç)	91
5.1.3.2. Ekonomik Gücü	95

5.1.3.3. Silah ve Teçhizat Gücü	97
5.1.3.4. Medya ve İletişim Gücü	97
5.2.İŞİD’in Uluslararası Algısı ve Devlet İddiasının İncelenmesi.....	100
6. SONUÇ.....	108
7. KAYNAKLAR	113
ÖZ GEÇMİŞ.....	122

KISALTMALAR

İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
İİD	: Irak İslam Devleti
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
MAK	: Mekteb el Hidamat
PLO	: Filistin Kurtuluş Örgütü
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
RAF	: Kızıl Ordu Fraksiyonu
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
GORAN	: Değişim Hareketi
BM	: Birleşmiş Milletler
UNAMI	: Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu
OHCHR	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi

1. GİRİŞ

Ortadoğu; benzer özelliklere sahip insanların yaşadığı, karşılaşılan sorunlara benzer tepkilerin verildiği, fiziksel ve kültürel devamlılığı bünyesinde barındıran, kültürel merkezini İslamiyet'in belirlediği, demokrasinin bir türlü yeşeremediği, cihat ile küreselleşme arasına sıkışmış bir coğrafyadır. Ortadoğu'yu anlamaya çalışmanın tarihi, bölgenin siyasi ve sosyal topografisini siyasi müdahalelerle uyumlu bir formda yeniden kurmanın tarihidir¹.

Şimdilerde Ortadoğu olarak adlandırılan coğrafyanın herhangi bir kültürel, sosyal, coğrafi, iktisadi ya da siyasi bir ortak özelliği olmamasına rağmen ortak bir isimle anılmasının sebebi tarihte bölgeye ilgi duyan Batı'da saklıdır². Bölgeye Ortadoğu ismi, İngiliz ordularının Doğu sömürgelerine lojistik destek vermek için Londra ve Doğu'nun ortasında daha yakın bir lojistik merkeze ihtiyaç duyulması sonucu İngiliz ordusu tarafından verilmiştir³.

Bugünkü Ortadoğu'yu anlamak için bölge geçmişine bir göz atmak gerekir. Zira Osmanlı mirası, modern sömürgeci dönem öncesi toplumsal ve siyasi yapıların şekilleniş tarzını ve Batı sömürgeciliğine bırakılan tarihsel kısıt ve fırsatları anlamamız açısından yardımcı olacaktır. Sömürgeci dönem, Ortadoğu'yu bugüne taşıyan değişim rotasının ana belirleyicisi olduğu için mutlaka anlaşılmalıdır. Çağdaş Ortadoğu devletlerinin milliyetçi ideolojileri ve Siyasi İslam'ın karşı-hegemonik yükselişi ise tüm Ortadoğu coğrafyasının siyasi ve toplumsal karakterini etkilemiş temel dinamiklerdir. Bu nedenle Ortadoğu, Osmanlı Dönemi, sömürge devletler

¹ Koray Çalışkan, "Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları" *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s. 39 (2008): 2.

² Age, 8.

³ Age, 5.

düzeni ve modern devletler düzeni olarak üç tematik alana dair farkındalık gerektirmektedir⁴.

Osmanlı'nın çöküşünden 1950'lere kadar olan süreçte Ortadoğu'daki devletler sistemi, Batı'nın çıkarlarına uygun politikalar neticesinde şekillendirilmiştir. Bunun en resmi örneği Fransa ve İngiltere arasında gizlice imzalanan *Sykes-Picot Anlaşması* ve bu anlaşma ile Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarının paylaşılmasıdır. Ne var ki bölgenin siyasi kültürünü oluşturan yerel halk, bu paylaşımı ve Arap dünyasındaki bölünmeyi hiçbir zaman kabul etmemiş ve birleşmek için var gücüyle çalışmıştır. İşte bu noktada oluşturulan Arap Milliyetçiliği onlara yol gösterici bir ideoloji olmuş ve mevcut ulus devletler kabul edilmeyerek Pan-Arabizm çerçevesinde tek bir Arap birliği hedeflenmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında liberal ve anayasal bir yönetim inşa ederek bağımsız olmayı bekleyen Arap siyaseti, kendini sömürgeci sistemden kurtarmaya çalışan bir milliyetçilik anlayışı içerisinde bulmuştur⁵. Ancak uzun bir kolonyal yönetim döneminin ardından bağımsızlıklarını kazanan egemen devletlerin varlıklarını koruma isteği ve edindikleri çıkarları kaybetmeme arzuları, Arap milliyetçiliğini sekteye uğratmakla kalmamış; başarısızlıklarına da yol açmıştır. Yine de geçmişten bugüne değişmeyen ve perde arkasında ulus devletlerin varlığını sürekli tehdit eden bir siyasi kültür hep var olmuştur. Zira bu siyasi kültürün en güncel örneği, IŞİD'dir.

Pan-Arabizm'in yanı sıra Pan-İslamizm de, IŞİD'e kaynak oluşturan bir diğer ideoloji olmuştur. IŞİD'in Batı karşıtlığı sergilemesi ve kendisini İslami değerler üzerinden tanımlamasının nedenlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Pan-İslamizm'in incelenmesi gerekmektedir. Belli noktalarda bu ideolojiden beslendiğini söyleyebileceğimiz IŞİD, Batı eliyle kurulan bölgesel devletlere bir tehdit oluşturmuş, Sykes-Picot Anlaşması'nı tanımayarak sonradan inşa edilmiş egemen devletleri göz ardı etmiş ve bölgede tek bir İslami devlet kurulması inancıyla yola çıkmıştır. Suriye ile Irak'ı birleştirme ve Lübnan ile Ürdün'ü de bu İslami devletin

⁴ Age, 17.

⁵ http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140630_sykes_picot_mirasi, [12.02.2016]

içine alma hayali bu tarihsel süreçten beslenmiştir. IŞİD'in *cihat inancı* ve halifeliği geri getirme isteği ise tarihte tatminsizlikle sonuçlanan yerel halkın birleşme arzusunun güncel bir direnişi olarak yankı bulmuştur. Zira IŞİD de bu projeyi bölgesel halkın dini ortaklığını (İslam inancını) kullanarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Konunun seçilme nedeni; IŞİD'in kendinden önceki örgütlerden farklı bir şekilde bugün yepyeni bir terör algısı/kavramı yaratmış olmasıdır. 11 Eylül saldırılarını yapan ve 21. yüzyılın başında güvenlik politikalarını değiştiren El-Kaide'nin içinden çıkan ve İslam'ı daha radikal bir biçimde yorumlayan IŞİD üzerine yapılmış bir araştırma yapmanın literatüre katkı sağlayacağı aşıkardır. Örgütün devlet kurma iddiasının analizi ve diğer terör örgütlerinden farkının ortaya konması Ortadoğu'daki devlet anlayışının değişiminin/dönüşümünün anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Çalışmada 21. yüzyıl Ortadoğusunun devlet sistemlerinde bir değişim ve dönüşüm olduğu iddia edilmektedir. Bu noktada IŞİD ve onun devlet anlayışı örnek gösterilerek bu değişimin ve dönüşümün gözler önüne serilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Ortadoğu'da yaşanan sistemsal değişim ve IŞİD'in arka planı aktarılacaktır. İkinci bölümde ise IŞİD'in dini ve ideolojik temelleri ele alınacaktır. Son olarak, çalışmanın üçüncü bölümünü IŞİD'in oluşumu, örgütsel yapısı ve devlet anlayışı oluşturmaktadır.

2. ORTADOĞU’NUN SİSTEM DÜZEYİNDE DÖNÜŞÜMÜNÜN TARİHSEL SÜRECİ VE İŞİD’İN ARKA PLANI

2.1. Osmanlı Devleti’nin Çöküşünden Sömürge Devletleri Düzenine Geçiş

2.1.1. Osmanlı Döneminde Ortadoğu’ya Genel Bir Bakış

Kanuni Sultan Süleyman’ın geniş toprak kazanımları ile Osmanlı İmparatorluğu’nun gücünün zirveye ulaştığı dönemde (1520-66) İmparatorluk, bugün Ortadoğu olarak adlandırılan bölgenin tamamını kapsamıştır. Akdeniz kıyısı boyunca (İç Arap Yarımadası ve İran hariç) neredeyse tüm Kuzey Afrika, Yunanistan ve Türkiye, Balkanların çoğu, Kırım, Gürcistan ve Ermenistan’ın tümü Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dâhil olmuştur. Ancak Osmanlılar, olağanüstü geniş olan bu toplumlar ve kültürler coğrafyasını elinde tutabilmek için aynı zamanda görece özerk siyasi alanlar oluşturmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle, Hindistan topraklarında bir Hint-Türk İmparatorluğu (1556-1606) oluşturulmuş ve İran’da bir Safevi İmparatorluğu (1587-1629) kurulmuştur. Ancak kurulan bu İmparatorluklar, ilerleyen dönemlerde Osmanlı’nın çöküş sürecini hızlandıran etmenlerden biri olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun kendi topraklarındaki muktedir olma durumu, Avrupa ile sürdürdüğü düzenli savaşların sonuncusu olan 1683 Viyana yenilgisi ile sona ermiştir. Zira savaş neticesinde Osmanlı, Avrupa jeopolitik yarışından tamamen tahliye edilmiştir. İlerleyen süreçte, Osmanlı döneminde kurulan Müslüman imparatorluklar, Avrupalı Hristiyan imparatorluklarla olduğu kadar kendi içlerinde de savaşır ve yarışır olmuşlardır.

Osmanlı otoritesi bölgesel anlamda yükselişe geçen yeni hükümdarlıklar ile sarsılmaya başlamıştır. Bunun en belirgin örneği Ortadoğu’da ortaya çıkmaya başlayan güç yarışları olmuştur. Şii Farmlar ve Sünni Türkler, 16. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın ortalarına kadar tekrar eden savaşları sürdürmüşlerdir. Önemli dış mücadelelerin yanı sıra Müslüman imparatorluklar, otorite talep eden iç

ayaklanmalarla da karşı karşıya kalmışlardır. Bu otorite boşluğunda Müslüman imparatorluklar, Avrupa'nın güç ve zenginlik içeren kapitalist, endüstriyel ve milliyetçi devletleriyle mücadele edemez bir konuma gelmişlerdir. Bu durum 18. ve 19. yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Keza Hint-Türk ve Safevi İmparatorlukları iç ayaklanmalar sonucu parçalanmaya başlamıştır. Hindistan karşı koymaksızın İngiliz koloni işgaline teslim olurken; örneğin İran Kaçar Hanedan'ında ise iktidar değişikliği olmaksızın, resmi politik bağımsızlık, resmi olmayan İngiliz ve Rus egemenliği eşliğinde var olmaya devam etmiştir (1779-1924). Bu süreç sonunda ayrıca; Mısır ve Suriye'de askeri paşalar, Anadolu'da derebeyler, Rumeli'de ayanlar ve Arap yarımadasında Vahabi mezhebine ait güçler ortaya çıkmıştır. 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Ruslar, İmparatorluk içinde kalan Hristiyan kutsal topraklarını koruma hakkı elde etmiş, böylece Ortodoks Hristiyanlar bölgede ciddi ekonomik aktivitelere sahip olmuştur. Rusya ile benzer hakları elde etmesi sonucu İngiltere de İmparatorluk üzerinde etkide bulunmaya başlamıştır. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu, Ortadoğu topraklarındaki otoritesini, bu güçler ile görünmez bir paylaşım içerisine girmiştir.

Avrupalılar ise Ortadoğu'da hüküm süren İslami devlet düzenine karşı, Batılı politikaların uygulanmasını kolaylaştıracak yeni düzenlerin inşa edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Çünkü Osmanlı çöküşü doğru hızla ilerlerken, Avrupa'yı ve diğer imparatorlukları kaygılandıran, Doğu Sorunu, diğer bir ifadeyle, Osmanlı İmparatorluğu'nun yerini kimin alacağı ve oluşacak güç boşluğunda bölgedeki diğer Müslüman alt oluşumların (kabileler, aşiretler vb.) nasıl saf dışı bırakılacağı en önemli mesele olmuştur. Ortadoğu'ya hâkim olan İslam anlayışı ve onun yerel politikalara olan etkisi de ayrıca Avrupalı yönetici elitler arasında korku uyandırmaya başlamıştır. Zira Rusya İmparatorluğu'nun kendisinden sonra monarşinin kaldırıldığı son hükümdarı Tsar Nickolas da "Avrupa yönetici elitleri arasında hemfikir olduğu üzere, İslam; ne yazık ki verimsiz ve durağan bir yapıdır ve onun dindar kesimi kendilerini ne kaçıışı ne de kurtuluşu olmayan ruhsal bir hapisaneye kapatmışlardır."⁶ açıklaması ile bu durumu net bir şekilde ifade etmiştir.

⁶ V. Kiernan, *The Lords of Humankind* (London: Century Hutchinson, 1969), 140.

Nihai olarak bu durum Avrupalıları, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve bölgeye Batılı düzenin yerleştirilmesi hususunda teşvik edecektir.

2.1.2. Sykes-Picot Anlaşması ve Paylaşılan Ortadoğu

I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasına neden olan temel dinamik her ne kadar Avrupalı devletler olsa da savaş sonrası süreçte Ortadoğu coğrafyasının toprakları da küresel çatışmalarda merkeze alınarak Savaş'ın başlamasında etkin bir rol oynamıştır. Zira Sykes-Picot'u şekillendiren en büyük unsur, büyük güçlerin Ortadoğu'daki güç mücadeleleri olmuştur. İngiltere'nin Mısır ve Kıbrıs üzerindeki Osmanlı hâkimiyetine son verme arzusu, yine diğer güçlere rağmen Filistin, Irak ve Güney İran'da kendi pozisyonunu genişletme hedefi, bu güç mücadelesinin en bariz örneklerindendir. Öte yandan bu mücadelede Fransa'nın temel toprak hedefleri Suriye ve Lübnan olmuş ve sömürge toprakları olarak çoğunlukla Hristiyan halkın yaşadığı bölgeler seçilmiştir. Ayrıca, Savaş esnasındaki Osmanlı-Almanya ittifakına istinaden, İngilizler, Osmanlı himayesinde yaşayan Arapları kışkırtma politikası izlemiş ve dönemin Mekke Şerifi Hüseyin'e bağımsız bir Arap devleti kurdurmak suretiyle başına kendisinin geçeceğine dair vaat de bulunmuşlardır. Böylece İngiltere, bölünmüş Müslüman otoriteler yerine bölgede tek bir Müslüman merkezi oluşturarak öteden beri endişe kaynağı olan "Pan İslamizm"⁷ tehdidini de belli bir noktaya hapsedmiş olacaktır⁸. Öyle ki; yapılan Şerif Hüseyin-Mc Mahon Anlaşması ile Arap Yarımadası (Lübnan hariç), Irak ve Suriye'nin tamamını içine alan Müslüman merkezi kurma fikri Şerif Hüseyin tarafından da kabul görmüştür. Bu anlaşma kapsamında Şerif Hüseyin, "Büyük Arabistan Krallığı" hayaliyle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilk isyanını 1916'da başlatmıştır⁹. Fakat eş zamanlı olarak İngilizlerin, aynı bölgede Yahudilere de bir anavatan sözü vermesi ve Arap

⁷ Pan-İslamizm: Müslüman nüfusun fazla olduğu tüm bölgelerin tek bir siyasi çatı altında birleştirilmesi fikridir.

⁸ Azmi Özcan, *Tarihin Hesaplaşması: Ortadoğu'da Gizli Paylaşım Planları*, (Yedi kıta, Temmuz, 2013), 5.

⁹ <http://www.dunyabulteni.net/haber/301594/odoguda-yuzyil-suren-bir-paylasim-sykes-picot-anlasmasi> [15.11.2015]

Yarımadası'nı Vahabi lider İbn-i Suud'a da vaat etmesi üzerine İngilizlerin samimiyetsizliği, Şerif Hüseyin tarafından, Osmanlı'nın tüm erken uyarılarına rağmen ancak Balfour Deklarasyonu'nun ilan edilmesinden sonra anlaşılmıştır¹⁰. Bu anlaşmadan haberdar olan Fransa da bölge paylaşımında söz sahibi olmak isteyince İngiltere, Şerif Hüseyin'e vaat ettiği her şeyi yok sayarak, Ortadoğu coğrafyasını bir kez de Fransa ile bölüşmüştür. İngiltere'nin Fransa ile yaptığı bu son paylaşım, Araplara, Osmanlılara karşı ayaklanırlar ve Osmanlı İmparatorluğu çökerse, bağımsızlıklarına kavuşacakları yönünde verilen sözü de boşa çıkarmıştır¹¹.

Şekillenen uluslararası güç mücadelesi ve şartlara göre gizlice imzalanan anlaşmalar neticesinde durum tam bir çıkar ve kargaşa atmosferine bürünmüştür¹². Hem İngiltere hem de Fransa'nın çıkarları bulunan Ortadoğu'ya hâkim olan Osmanlı'nın olası çöküşünden sonraki süreçte, bölgenin geleceğine dair sürdürülen ikili yarış nihayet, 1916 yılında iki ülke arasında gizlice imzalanan ve Arap topraklarının paylaşıldığı 1916 Sykes-Picot Anlaşması¹³ ile tarihteki yerini almıştır. Anlaşma kapsamında ilk olarak Irak, Mısır, Körfez, Arabistan, İran ve Filistin toprakları gündemde tutulmuş ve ilgili yerlerin İngiliz hâkimiyetine girmesi tasarlanmış; Suriye ve Lübnan'ın ise Fransız kontrolüne bırakılması öngörülmüştür. Nihayet, 1920'de gerçekleştirin San Remo Konferansı ile paylaşım son şekli verilerek, Suriye'nin ve Lübnan'ın kontrolünün Fransa'ya; Irak, Ürdün ve Filistin'in kontrolünün ise İngiltere'ye bırakılması, ancak Irak petrolünün iki devlet tarafından paylaşılmasına karar verilmiştir. Böylece, Osmanlı'nın olası çöküşü sonrası, bölgede oluşturulacak hakimiyet haritasının tasarımı bitmiştir.

¹⁰ Anna Siodlak, "Arab-Israeli Relations", *Wana Institute*, Factsheet, www.wanainstitute.org

¹¹ Tarık Osman, BBC Türkiye, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140630_sykes_picot_mirasi [23.11.2015]

¹² Azmi Özcan, age, 6.

¹³ Anlaşma adını, görüşmeleri yürüten İngiliz Sir Mark Sykes ile Fransız Albay George Picot'dan almıştır.

2.1.3. Osmanlı'nın Çöküşü Sonrası Bölgede Hâkimiyet Yarışı

Devam eden süreçte, bölge üzerinde hâkimiyet planı kuran Fransızları ve İngilizleri düşündüren esas mesele, düşük maliyetle amaçlarına nasıl ulaşacakları olmuştur. Çünkü geniş bir coğrafi alana yayılan Osmanlı hükümdarlığını devralmak, bölmek ve kurulan yeni Batılı sistemle yönetmek kolay olmayacaktır. Ancak halkları kışkırtarak direnişe geçirmek ve sonrasında düzen vaadiyle bölgeye yerleşmek, Batılı güçler için kolay olmuştur. Öyle ki; Türklerden bağımsızlıklarını kazanmaları için Arapları kışkırtan İngiltere, bu eylemleri tarihsel ve politik temellere dayandırmıştır. Bu minvalde tarihsel olarak, İslam'ın Arap yarımadasında ortaya çıkmasını ve politik anlamda ise Osmanlı hâkimiyeti boyunca Araplara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmasını öne sürmüştür. Bununla da yetinmeyen İngiltere, bölgede kuracağı düzen sonucu Araplara bağımsızlık vaat etmiştir¹⁴.

Türkler ve Araplar, her ne kadar yüzyıllar boyu bir arada yaşamış olsalar da Arapların kendilerine ait kimliklerinin var olması ve İngilizlerin de kışkırtması sonucu 1919 kışına gelindiğinde tüm Ortadoğu ülkelerinde ayaklanmalar baş göstermeye ve Savaş sonrasında artık, bu ayaklanmalar rekabet halindeki güçlerin arzu ettiği yönde çözülmeye başlamıştır. 1918 yılında Mısır'da, 1919 yılında Afganistan ve Arabistan'da, 1920 yılında ise Suriye ve Irak'ta büyük direnişler vuku bulmuştur. Irak başta olmak üzere Ürdün, Filistin ve Mısır'ın konumu İngiltere'nin Ortadoğu politikası açısından büyük önem arz etmiştir. Zira bölge doğrudan Hindistan ve Basra Körfezi'ne açılan Doğu Akdeniz ile bağlantılıdır ve tüm ticari geçiş yolları, üretim ve petrol zenginlikleri burada bulunmaktadır.

İngiltere'nin Irak'ı kontrolü altında tutma isteği, Churchill liderliğinde gerçekleştirilen 1921 Kahire Konferansı'nda karara bağlanarak netleşmiştir. Konferans kapsamında alınan kararlara göre Irak'ta Faysal başkanlığında bir Arap hükümet kurulacak ve bu hükümet; askeri, mali ve hukuki anlamda İngilizlerin denetiminde olacaktır. Ancak, "Patron-müşteri" ilişkisi üzerine oturtulan Irak

¹⁴ "Formal Breakup of the Ottoman Empire at the End of World War I", *The Saylor Foundation 's*, 2-3.

(Faysal) Hükümeti, Ekim 1922’de yapılan İngiltere-İrak Anlaşması ile yerini sömürge devlet sistemine bırakmıştır. Yine Konferans kapsamında ayrıca, İngiltere ve Fransa’nın aksine, bölgeden petrol alımı hariç hiçbir çıkar talebinde bulunmayan ABD, petrol kaynaklarında İngiltere ve Fransa ile birlikte eşit paylaşım hakkına sahip olacaktır.

Mısır’da da benzer bir durum yaşanmıştır. 1919 yılında gerçekleşen milli ayaklanma, İngiltere’yi imparatorluk stratejisi konusunda yeniden değerlendirmeye itmiş ve Şubat 1922’de Mısır’ın koruma altına alındığı ilan edilmiştir. Böylece, İngiltere’nin Ortadoğu’da Faysal ve Abdullah gibi yerel krallara verdiği büyük ölçekli destek ile 1914’ten itibaren gerilemeye başlayan Osmanlı’nın Ortadoğu hâkimiyeti, 1918’den itibaren sona ermiştir.

Bu dönemde diğer Osmanlı topraklarından farklı olarak İran’da yenilikçi bir süreç ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren Farslar tarafından yönetilen İran’da devlet merkezi otoritesi zayıf, soylular sınıfı ise güçlü olmuştur. 1906’da gerçekleşen anayasal devrim ve onu takip eden 1908 Şah Darbesi ile Fars hükümeti ve meclisi devrilmiştir. Ancak o dönemde bölgede etkinliğini sürdüren Rusya ve İngiliz çıkarları nedeniyle henüz bir devlet kurulamamıştır. Şubat 1921’de Rıza Han tarafından gerçekleştirilen darbe ile devlet oluşum sürecinin temelleri atılmaya başlanmıştır. İran’ın bağımsızlığı yönündeki bu talep, İran’ın komünizme yakınlaşma ihtimali ve bu sayede petrol bölgesine yönelik olası Sovyet hâkimiyeti endişesi nedeniyle Batılı güçler tarafından da benimsenmiştir. Sonuç olarak, Rıza Han, 1925 yılında kendisini Rıza Şah Pehlevi olarak İran kralı ilan etmiştir.

Kısacası; Osmanlı’nın çöküşü ile başlayan bölge üzerinde hâkimiyet kurma yarışı, Arap halklarını ve onların geleceğini tamamen ikinci plana atmıştır. Araplara vaat edilen bağımsız Arap devletinin bir hayal olduğu İngilizlerin iki eylemi ile kesinleşmiştir: Birincisi, Filistin topraklarında gerçekleştirilen Yahudi göçü ve Yahudi devletini resmileştiren belge olarak Balfour Deklarasyonu’nun ilanidir. İkincisi ise Arap topraklarını bölen Sykes-Picot Anlaşması’dır. Her iki eylem de vaat

edilen bağımsız Arap devletine bir ihanet olarak algılanmış ve Arapların Batı'ya olan düşmanlığının kaynağını oluşturmuştur¹⁵.

Osmanlı'nın çöküşünü izleyen bu süreçte Ortadoğu halkları, tıpkı İran ve Türkiye gibi kendilerine bağımsız yeni bir düzen kurmaya; İngiltere ve Fransa ise bölgedeki çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bu amaçla İngiltere ve Fransa bölge nezdinde koloni devletler düzeni kuracak, Arap devletlerinin kaderi ise kurulan bu yeni koloni devlet düzeni içerisinde tamamen yabancı güçlerin kontrolüne geçecektir.

2.1.4. Kurulan Kolonyal Devletler Düzeni

Ortadoğu'nun sistem düzeyinde ilk dönüşümü, sömürgecilik sisteminin bu topraklara girişi ile gerçekleşmiştir. Ortadoğu'ya sömürgeciliğin ilk girişi ise 1798 yılında Fransa'nın Mısır'ı işgal çabasıyla başlamış; ancak sömürgecilik planları Napolyon'un Osmanlı-Mısır ittifakı sonucu oluşturulan ordu tarafından yenilgiye uğratılmasıyla, Ortadoğu haritasına etki edemeden son bulmuştur. İkinci işgal girişimini 1830 yılında Cezayir'e gerçekleştiren ve bu kez başarıya ulaşan Fransa, 1881 yılında da Tunus'u hâkimiyeti altına almıştır. Fransa'nın başarısızlıkla sonuçlanan Mısır'ı işgal çabası, stratejik önemi nedeniyle bir kez de İngiltere tarafından denenmiş ve 11 Temmuz 1882'de başarıya ulaşmıştır. İlerleyen dönemde her ne kadar Osmanlı yönetimi başta olmak üzere Rusya ve Fransa Mısır'ın işgalini protesto ettiyse de İngiltere Mısır'dan çıkmamıştır.

Ancak sistemsal dönüşüme sebep olan bölgenin gerçek yapısal değişimi, diğer bir değişle sömürgeciliğe giden yolun açılması, şüphesiz ki Birinci Dünya Savaşı ile gerçekleşmiştir. Örneğin Mısır, Birinci Dünya Savaşı'na kadar kâğıt üzerinde Osmanlı toprağı olarak kalmış, Savaş'ın başlamasıyla birlikte İngiltere Mısır'ı himayesi altına almış ve bu süreden sonra artık bölgenin, Osmanlı ile olan siyasi

¹⁵ “The Middle East after World War I: Drawing Boundaries, Dividing a Region and Creating a Crisis”, <http://www.middleeastpdx.org/resources/wp-content/uploads/2014/06/Middle-East-Simulation-Plan-1.pdf> [25.11.2015]

bağlarını tamamen koparmıştır¹⁶. Osmanlı karşısında düşman güçlerin askeri ve politik başarısı ile sonuçlanan Savaş'ta daha önceden işgal edilmemiş Ortadoğu topraklarının da ele geçirilmesiyle esas dönüşüm başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı neticesinde; İran, Arap Yarımadası ve Anadolu hariç bölgenin geri kalanı İngiliz ve Fransız kontrolüne girmiştir.

Savaş sonucu 1919 Paris Barış Konferansı ile kurulan Milletler Cemiyeti çatısı altında bir de mandacılık komisyonu oluşturulmuştur. Komisyonun kararına göre, "I. Dünya Savaşı sonucunda egemenliklerini kaybetmiş olan devletler ve bu devletler tarafından yönetilen halklar, modern dünya şartları dâhilinde kendi kendilerine ayakta durabilecek yeterlilikte değildirler. Bu nedenle, bu halkları ve onların kökenlerini yaşatabilme sorumluluğunu üstlenebilecek olan ülkeler, gelişmiş Batılı devletler, bu sorumluluğu Milletler Cemiyeti adına koloni devletler olarak üstlenecektir. Eski Osmanlı İmparatorluğuna ait olan topluluklar, kendi kendilerine ayakta durabilecek yeterliliğe ulaşana kadar koloni devletler tarafından idari tavsiye ve yardım alarak bağımsızlıklarını sürdüreceklerdir."¹⁷

1922 San Remo Konferansı ile de Ortadoğu'nun İngiltere ve Fransa arasındaki Sykes-Picot Anlaşması ile bölüşümü, Milletler Cemiyeti'nin Mandacılık İlkesi ile yasallaştırılarak karara bağlanmıştır. Böylece Ortadoğu topraklarında sömürge dönemi başlamıştır. Komisyonun tek başına ayakta durabilme ilkesi çerçevesinde kurulan yeni hükümetler ve sınırların çoğalmasi sonucu Osmanlı'nın 1829'da çizilen bölge haritası ile 1914'te çizilen Ortadoğu haritası birbirinden muazzam derecede farklılaşmıştır¹⁸.

Ortadoğu'nun gelişmesinin önündeki engeller ve sömürgeciliğin bölgeye yerleşmesi hususunda farklı düşünceler ortaya atılmıştır. İngiltere'nin sömürge toprağı olan

¹⁶ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "İngiltere'nin Doğu (Şark) Politikası (1882-1914)", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Nisan, s. 14 (2008): 5.

¹⁷ Peter Sluglett, *An Improvement on Colonialism? The 'A' Mandates and Their Legacy in the Middle East*, 417.

¹⁸ Imad El-Anis, "(Dis) Integration and the Emergence of the State System in the Middle East", *Journal of Global Analysis*, Vol.2, No.2, July (2011): 18-20.

Mısır'a vali olarak atanan "Cromer'e göre; İslamiyet, kültürel olarak geri bir uygarlık formu kurduğu için Mısır gelişmemiştir. Bu kapsamda kadınlar ikinci sınıf vatandaşlar olarak kodlanmış, bilimsel gelişme engellenmiş; düzensizlik, düzene tercih edilmiştir. Bu nedenle Britanya, kendi kendine gelişmeyi başaramayacak olan Doğu toplumlarına yardım etmek zorunda kalmıştır. Cromer'a göre, dünyanın doğusunu medenileştirmek, beyaz adamın boynunun borcudur. Diğer bir tabirle Britanya'nın görevi, kendi başına düzenli bir idare kuramayan Mısırlıları nizam sokmak, Mısırlılara yeni düzenin nimetlerini sunmaktır."¹⁹ Kısacası, Ortadoğu'ya yerleşen eşitlikçi ama sömürgeci devletlerin yürütecekleri politikalar için bir meşruiyet kaynağına ihtiyaçları vardır ve bu, "*yardıma muhtaç Ortadoğu*" olarak ifade bulmuştur.

Çalışkan'a göre ise sömürgeciliğin temeli İslam'ın geri kalmışlığına değil, Edward Said'in şarkiyatçılık terimine dayanmaktadır. Zira "şarkiyatçılık, Doğu ve Batı arasında kategorik bir ontolojik fark olduğunu iddia eden ve bu farkı fikri çalışmaların ana eksenini yapan bir perspektiftir. Bu düşünce stili, Doğu'yu yeniden yapılandırmayı ve Doğulular üzerinde otorite inşa etmeyi amaçlamaktadır. Çünkü Batı medeniyeti kendi özgüllüğünü, ancak başarılı olmayan, geri kalmış, değişmeyen bir diğer medeniyet, Doğu medeniyeti, sayesinde kurmaktadır."²⁰

Burada ideal bir sistem gibi tasarlanan Milletler Cemiyeti ve bünyesindeki Mandacılık Komisyonu gerçekten başarıya ulaştı mı sorusu akıllara gelmektedir. Susan Pedersen'a göre; "Mandacılık sistemi hiçbir devletin egemenlik ve bağımsızlık merdivenlerini tırmanmasına yardım etmemiş olup; aksine özgürlükleri engellemek için her türlü baskıyı uygulamıştır."²¹ Pedersen'in düşüncesinden hareketle, örnek vermek gerekirse; İngiltere, Irak'ta itaat sağlamak için Iraklı halkı birçok kez bombalamış; birbirine tamamen zıt ideolojilere sahip iki gruba (Yahudiler ve Filistinliler) Filistin'de ikili hükümet önermiştir. Benzer şekilde Suriye ve

¹⁹ Çalışkan, age, 4.

²⁰ Age, 4.

²¹ Susan Pedersen, *The Meaning of the Mandates System: an argument*, s. 32 (2006): 4.

Lübnan'da çıkan ayaklanmaları bastırmak isteyen Fransa, Şam ve diğer şehirleri hava yoluyla bombalamaktan geri durmamıştır. Bu sebeple, mandacılık komisyonu, hedeflenenin dışında bir yapıya dönüşmüştür eleştirisini yapmak pekâlâ mümkündür.

Batılı devletler, sömürgeciliğin kendi ülkelerine sağlayacağı faydanın sürekliliğini sağlayabilmek adına oluşturdukları düzeni, diğer bir ifadeyle devlet idaresini, olabildiğince yerel bürokrasiye bırakmışlardır. Başka bir deyişle, sömürgeci düzenin oluşturulması, Osmanlı'dan kalan mirasın farklı bir şekilde değerlendirilmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Öncelikle, Batılı sömürgecilerin idaresini engelleyebilecek güce sahip olan bürokratlar ve onların harekete geçirebilecekleri sosyal sınıflar ile devlet otoritesi paylaşılmış, sonrasında ise “dolaylı sömürge rejimi” diye tanımlayabileceğimiz bu kurum, kendini sağlamlaştıracak sosyal ve kurumsal bir altyapıya kavuşturulmuştur. Coğrafyanın kendine has iktidar ilişkileri ve örgütlülük yapısına paralel olarak devam ettirilen sömürge dönemi boyunca manda kapsamında, *protektorat*, *kondominyum* ve *garantörlük* gibi alt sömürü çeşitleri oluşturulmuş ve bu düzen İkinci Dünya Savaşı'na kadar bu şekilde sürdürülmüştür. Ortadoğu'da hala var olan neredeyse tüm kurumlar ve idare prensipleri, var oldukları ülkenin sömürge idarecileri tarafından kolonyal devlete eklemlenerek meydana getirilmiştir. Bu kapsamda ordu, hukuk sistemi, sivil ve askeri bürokrasi, polis, haber alma teşkilatları, okullar vb. kurumlar sömürgecilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı ve geliştirerek bu coğrafyadaki ülkelere bıraktığı birer miras olmuştur.

Yukarıda zikredilen Batılı kurumların bölgeye tahsisinin bölge üzerine olumsuz yansımaları da olmuştur. Örneğin emperyalist çıkarların ve güç dengelerinin gölgesinde çizilen ülke sınırları, yüzlerce yıllık geçmişe sahip olan ticari ve sosyal ilişkileri darmadağın etmiştir. Böylesine sert bir idari değişime direniş de sert olmuş ve sömürge devletleri kaynaklarının çoğunu hükmettiği halkları kontrol etmeye ayırmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda polis, ordu ve istihbarat gibi kurumlar diğer kurumlara göre çok daha fazla gelişmiş, bağımsızlık sonrası dönemde de yeni Ortadoğu ulus devletlerini idare eden ve demokratikleşmelerini engelleyen en önemli unsurlar haline gelmişlerdir.

Son olarak, iktisadi sömürüyü de mümkün kılan bu sömürge devleti yapısı, sömürülen coğrafyanın hem sömürü döneminde gelişmesine engel olmuş hem de sömürge sonrası dönemde içinden çıkılması zor bir siyasi kurumsallık yaratmıştır.

Bu nedenle sömürgecilik dönemi, modern Ortadoğu toplumlarının ve siyasetinin bugününü anlamak için dikkate alınması gereken en önemli dönüşüm dinamiklerinden birini oluşturmaktadır²².

2.2. Sömürge Devletler Düzeninden Ulus Devletler Düzenine Geçiş

Ortadoğu'nun çağdaş devlet sistemlerinin temelleri, Birinci Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan kolonyal jeopolitik yerleşimlerde atılmıştır. Fransa ve İngiltere'nin bir dizi gizli anlaşma yoluyla bölgeye yerleşerek, bazı alanları Batı tarzı kendi devlet anlayışları ve işleyişleri ile yönetmeleri ile Ortadoğu'da, bugün bilinen anlamda ulus devlet anlayışının ilk tohumları serpiştirilmiştir. Batılı devletlerarasında imzalanan gizli anlaşmalar ve Ortadoğu'da çizilen sınırlar, Batılı ülkelerin kendi devlet çıkarlarını yansıtırken, yerel halkın istekleriyle tamamen zıt bir tutum sergilemiştir. Ortadoğu'nun sömürgeci sistemden kurtulması ve sistem düzeyinde yeni bir dönüşüm ile ulus devletler düzenine geçmesi ise ancak İkinci Dünya Savaşı ve onun bitimini izleyen yıllarda olabilmıştır.

Ortadoğu'da uzun bir sömürgecilik geçmişine sahip olan İngiltere ve Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı sonucunda tükenen kaynakları nedeniyle²³ Ortadoğu'daki neredeyse bütün sömürgecilik formları ortadan kalkmış, Filistin'e yerleşen Batılı Yahudiler dışında hiçbir Batılı unsur Ortadoğu'da tutunamamıştır. Bu sayede sömürgeci devletler ulus devletlere evrilerek varlıklarını oluşturmuş ve etki alanlarını genişletmeye başlamışlardır²⁴.

“Tabandan gelen devrimci dalganın aksine devletin tavanından gelen bürokratik elitler, sömürgeci dönemin sonunu getirmiştir. Zira Suriye, Irak, Mısır, Lübnan, Ürdün, Cezayir ve Libya gibi örneklerin tamamında karşı-kolonyal mücadeleler, sömürgeci devletin içinden yükselmeyi başarmış ve ona eklemlenmiş bürokrat, yerel elit ve onların sınıfsal müttefikleri tarafından örgütlenmiştir. Bu sayede bağımsızlık

²² Çalışkan, age, 12-14.

²³ Imad, age, 21.

²⁴ Çalışkan, age, 15.

sonrası modern Ortadoğu devletlerinin kurucu unsuru bu tavan bürokrasisi olmuştur.”²⁵ Tüm bu rejimler, eski düzenin daha az sınır ve egemenlik talep eden oluşumlarına karşı geliştirilmiş olup; devlet temelli milli sınırları, devlet egemenliğini ve korumacılığını talep eden birer gelişim modelini benimsemişlerdir.

Türkiye ve İran, I. Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirdikleri askeri darbeler ile zayıf devletler ya da dini oluşumlara karşı bağımsızlıklarını doğrudan kazanırken; Arap devletleri, bölgelerinde bulunan yerel sınıflar ve yabancı güçlerin etkisinden kurtulmak için onlara karşı mücadele etmek zorunda kalmışlardır²⁶. Bölgeyi domine eden emperyalist güçlerin kontrolünde bulunan Arap devletler; egemenlik sonrasında Batı yanlısı stratejileri reddetmiş, İsrail ile düşmanlığı sürdürmüş, Sovyetler ile yakın ilişkilere daha meyilli olmuş ve Arap dünyasında birer ulus devlet olmayı göreceli de olsa başarabilmişlerdir.

Bilindiği gibi Osmanlı hâkimiyeti sonrası sömürgeci devlet düzenine geçişte, yüzyıllar boyu bir arada ve tek bir otorite altında yaşamış Arap halkları arasındaki bölünmüşlük, kendini hissettirmeye başlamıştır. Ortadoğu’nun ikinci geçiş periyodu olarak adlandırdığımız sömürge devletler düzeninden ulus devletler düzenine geçiş esnasında da bölge halkı, bölünme ve ilişkiler bağlamında, daha büyük organizasyon sıkıntıları çekmiştir. Örneğin geçiş dönemi boyunca, hangi toplumların hangi devletlere ait olması gerektiğiyle değil, her bireyin mutlak bir devlete bağlı bulunması karmaşasıyla varlığını sürdüren ulus devlet ve sınırların netleşmesi durumu, bireylere, Arap olmalarının dışında Kuveytli, Ürdünlü, Suriyeli gibi yeni devlet temelli vatandaşlık vasıfları yüklemiştir. Bunun yanı sıra politik temelli çizilen yeni Ortadoğu haritası da 1800 ve 1900’li yıllarda iç içe yaşayan Ortadoğu haritasından oldukça farklı bir hale gelmiştir. Uluslar bölünmüş, tarihsel birliktelik algısı yok edilmiş, ulus devletler kurulmuş ve bölgeye “uluslararası” terimi

²⁵ Age, 15.

²⁶ Simon Bromley “The states System in the Middle East: Origins, Development, and Prospects”, Youssef M. Choueiri, *A Companion to the History of the Middle East* (Blackwell Publishing, 2005), 517.

yerleşmiştir. Zira o tarihe dek Osmanlı ya da diğer imparatorlukların toprakları olan Ortadoğu devletleri, artık ayrı dünyaların coğrafyaları olmaya başlamıştır²⁷.

Ulus devletlerin bölgeye yerleşmesi ne yazık ki Ortadoğu'ya son şeklini veren ve çatışmaları sona erdiren nihai siyasi düzen olmamıştır. Tarihsel Arap kökenleri bulunan halklar, birliktelik arzularına rağmen kurulan modern ulus devletler ile farklı sınırlarda varlıklarını sürdürüyor olsalar da Arap olmalarının dışında ortak paydalarının en önemlisi olan İslam dini nedeniyle, kurulan modern devletlerin getirisi olan laiklik ile bir arada barınamamıştır. Bu anlamda ulus devletlerin, bölge halklarında ve devletlerinde yarattığı siyasi kültür kaosu, tarihten bu yana süregelen Pan-Arabizm ve Pan-İslamizm kavramlarını yeniden canlandırarak Arapların ve İslam bazlı kurulan bazı alt grupların birleşme çabası olarak yankı bulacaktır.

2.3. Ulus Devletler Düzeni ve Yarattığı Siyasi Kültür Karmaşası

İlk çağlardan beri Arap halkları farklı devletlerin hâkimiyeti altında olsalar da Arap ruhu hiçbir zaman yok olmamış ve önemini hep korumuştur. Bunda Arapça'nın Kur'an dili oluşu da şüphesiz etkili olmuştur. Bu noktada, Araplarda millet bilincinin oluşumunda Arapça ve İslamiyet'in önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Zira Arap milliyetçiliği, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar küçük bir grup tarafından savunulmuş; Arapların çoğunluğu, sadık birer Osmanlı mensubu olarak kalmıştır. Ancak Savaş sonrasında bölgenin Batılı güçlerce işgaliyle birlikte, bir ideoloji olarak Arap Milliyetçiliği gelişmeye başlamıştır²⁸.

19. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu, aralarında farklılıklar bulunan; İslam, yerel aşiretler ve köylü yapılar üzerindeki etkinliğini sürdürebilmek için türlü mücadeleler vermiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, büyük güçlerin, Arap dünyasını yeniden inşa etmesine imkân tanımıştır. Öyle ki bu süreçte; büyük güçler emperyalist nitelikli

²⁷ Çalışkan, age, 8.

²⁸ Serkan Yenal, "Arap Milliyetçiliği Düşüncesinin Oluşumu", *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.7, s.14, (2013): 206-211.

siyasi bir otorite kurmak için uğraş verirken, milliyetçi kimlikler ise buna karşı direnmişlerdir²⁹.

Sömürgecilik dönemi boyunca Arap dünyasında, emperyalist devletler tarafından kurulmuş bu yeni siyasi kimlikler var olmuştur. Böylece, yerel halka rağmen kurulan bölgesel devletler ile Arap dünyası artık tek bir ortak siyasi birlik tarafından değil, idari olarak bölünmüş yapılar ile yönetilmeye başlanmıştır. Zira bu çeşit bir yönetim sistemi, Ortadoğu'ya çok güçlü bir devletçilik ve egemenlik anlayışı aşılamıştır³⁰. Büyük güçler bu şekilde yeni bir Ortadoğu coğrafi haritası çizerken; yerel halklar ise haritanın meşruiyetine karşı bir mücadeleye başlamışlardır. Çünkü büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda Arap dünyasında yaşanan bu bölünme, Doğu'nun, Batı'nın merkezine olan ekonomik bağlantısını sağlarken; yüzyıllardır bir arada yaşamakta olan Arap halklarının kültürel birliğini ve bölgesel bağlılığını tehdit eder hale gelmiştir³¹.

Bu nedenle, iki savaş arası dönem, yabancı güçlerden bağımsızlığını kazanmak isteyen Arap siyasi eylemlerine sahne olmaya başlamıştır. Amaç; Batı eliyle kurulmuş devletleri yabancı güçlerin denetiminden kurtarmak ve bölgede bütünleşmiş bir Arap milliyetçiliği sağlayarak, Arapları tek bir siyasi çatı altında toplamak olmuştur. Bu şekilde sömürgecilik karşısında yeniden direnişe geçen Arap milliyetçiliği ideolojisi ve bu kapsamda gerçekleştirilen eylemler, Arap halklarının milliyetçilik seslerini duyurmak için harekete geçen yeni siyasi aktörleri ve onların öncülük edeceği yeni ulus devletleri şekillendirmiştir. Ancak ne yazık ki, bu aktörlerin oluşturacağı ulus devletler sistemi, bütünleşmiş Arap milliyetçiliği genellemesinden oldukça uzak olacaktır.

²⁹ Michael Barnett, *Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System*, (The MIT Press, Summer, 1995), 492-493.

³⁰ William Cleveland and Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, (Westview Pres, 2009), 171-172.

³¹ Raymond Hinnebusch, *Explaining International Politics in the Middle East: The Struggle of Regional Identity and Systemic Structure*, (2005), 244.

2.3.1. Yeni Düzen Arayışı ve Arap Milliyetçiliği İdeolojisinin Yeniden Canlanması

Ortadoğu coğrafyası tarihten bu yana süregelen kültürü ile çoğunlukla Arap nüfusuna ev sahipliği yapmıştır. Bu minvalde, bölgede kurulmuş ya da kurulmak istenen, uygulanmış ya da uygulanmak istenen her düzen inşası ya da ideolojisi öncelikli olarak Araplık kavramından üretilmek istenmiş, sonrasında farklılaşarak başka bir yapıya dönüşse dahi, en nihayetinde yaşayan yerel halkı, Arapları, etkilemiştir. Ortadoğu Arap ülkeleri; ortak dil, din ve kültür kökenlerinden dolayı birliktelik fikrine daima sıcak bakmışlardır. Bu anlamda bölgenin ulus yapı sistemini tehdit eden ve bölgenin ortak kültürüne yönelik dinamiklerinden biri olan Arap kimliği olgusunu göz önünde bulundurarak Pan-Arabizm ideolojisini incelemek yerinde olacaktır.

Genel bir tanımlama yapmak gerekirse millet; ortak bir kimlik, ortak bir geçmiş ve ortak bir gelecek anlamı taşımaktadır. Milliyetçilik de millet ve siyasi otorite arasındaki ortaklığı talep eden siyasi bir harekettir. Arap milliyetçiliğinin bir versiyonu olan Pan-Arabizm ise, bölgeye yerleşen ulus devlet düzenine karşı duyulan hoşnutsuzluk sonucu, Ortadoğu Arap devletleri arasında siyasi birleşmeyi talep eden bir ideoloji olarak yeniden canlanmıştır. Buna göre Arap milliyetçiliği, otoritesi ve meşruiyeti Arap milletinden gelen bir kurumdur³².

Ortadoğu'da çoğunlukla güvenlik devleti olarak örgütlenen ve bu sayede ayakta kalabilen devletlerin en önemli ideolojik bileşeni milliyetçilik olmuştur. Kontrollü olarak kullanılan milliyetçilik, bu sebeple, devletlerin sıklıkla başvurdukları bir ideolojik araç halini almıştır. Öyle ki; I. Dünya Savaşı öncesi dönemde bölgedeki farklı ulusların giriştiği milliyetçilik hareketlerine, Filistin'e yapılan Yahudi göçüne ve Savaş sonrasında Batılı kurumların günlük yaşamda git gide daha fazla görünür olmasına duyulan tepki, Arapların Batı karşısında ortak kimlik arayışına girmesine neden olmuştur. Nitekim Sykes-Picot ile yaratılan yeni sınırlar, sahadaki mevcut mezhepsel veya aşiret ya da etnik temelli ayrımlarda karşılığını bulamamış; II.

³² Barnett, age, 493.

Dünya Savaşı başlarında Arap milliyetçiliği güçlü bir siyasi kurum olarak yeniden canlanmışır. Nihai olarak, ulus devlet düzenine karşı duyulan hoşnutsuzluğu gidermek için Arap devletleri arasında bir Arap Birliği tasarlanarak üç temel hedef ortaya konulmuştur;

1. Paylaşılan Arap dili ve kültürel mirasından bir Arap milleti yaratılmalıdır. Bu Arap milleti, tek bir bağımsız siyasi birlik oluşturmak zorundadır.
2. Bir Arap devletinin otoritesi, tüm sınırları kapsayan geniş bir Arap milletinden elde edilir. Bölgesel Arap dünyasının bölünmesi reddedilmeli ve oluşturulan bu yapay sınırlar yok edilmelidir.
3. Arap halklarının menfaati için Arap devletleri birbirlerine yakın ekonomik, kültürel ve güvenlik bağları tesis etmelidirler³³.

Bu kapsamda ilk iki madde Arap dünyasının mutlak surette birleştirilmesi için tüm engelleri reddeder nitelikte olup; üçüncü madde, kurulacak düzende karışıklığa sebep olmuştur. Zira Arap devletlerinin birbirlerinden ayrı varlıklarına ve aralarında kuracakları ilişkiler düzenine vurgu yapan bu madde, birliktelik harici farklı Arap devletlerinin bu kural çerçevesinde varlıklarını sürdürebilme ihtimalini akıllara getirmiştir. Bu durum öncelikle Arap milliyetçiliği ideolojisinin kavramsal bütünlüğün sorgulanmasına neden olarak büyük bir ikileme yol açacak, sonrasında da zayıflamasına neden olacaktır.

2.3.1.1. Arap Milliyetçiliği İdeolojisinin Yarattığı İkilem

Bu ideolojik fikirler çerçevesinde sürdürülen sömürgecilik ve bölünmüşlük karşıtı hareket ve mücadeleler, bölgede yeni siyasi aktörlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak bu mücadeleler, zamanla, Arap bağımsızlığı için değil de bölge aktörlerinin kontrolünde bulunan devletlerin bağımsızlıkları için verilir olmuştur. 1940'ların ortalarında Arap devletleri Batı'dan bağımsızlıklarını kazanmaya başladıklarında, Araplar arası politikalarda bu bağımsız egemen devletlerin nasıl bağdaştırılacağı

³³ Age, 494.

tartışılmaya başlanmıştır. Zira Pan-Arabizm sınırsal anlamda ayrılmış farklı egemen devletlerin birleşmesini talep etmiş, fakat bölgesel bölünme sonucu devlet elitlerinin elde ettiği kazanımların kaybedilmesi ihtimali büyük bir ikileme sebep olmuştur. Bu sebeple tarihte ortaya çıkmış Arap milliyetçiliği ideolojisinin ne anlama geldiği Arap liderler tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Söz konusu sorgulama sonucunda “Arap milliyetçiliği politik bir birleşmeyi mi gerektirir yoksa bağımsız ve egemen Arap devletleri arasında var olabilir mi?” sorusu gündeme gelmiştir.

İkilemin yaşandığı bağımsızlık dönemi süresince Arap devletler, kurguladıkları Pan-Arabizm ve Batı’dan kalma modern ulus devlet mirası arasında bocaladıkça hem dışsal hem de içsel otoriteden eksik kalmışlardır. Buradaki temel sorun; Arap liderlerinin milliyetçilik karşısında hala devlet egemenliklerini sürdürme istekleri olmuştur. Diğer yandan Arap milliyetçiliği siyasi destek topladıkça, hâlihazırda hüküm süren ulus devlet merkezli siyasi düzene karşı olan halklar, devlet egemenliklerine engel teşkil etmeye başlamışlardır. Bu anlamda kendi eylemlerine temel teşkil etmesi açısından Arap milliyetçiliğine sığınan Arap liderler, aynı zamanda bu milliyetçiliği kendi güçleri için bir tehdit unsuru görerek büyük bir ikilem içine hapsolmuşlardır.

Diğer yandan bazı dönemlerde Arap ve Arap olmayan devletler arasındaki çatışmalar, Arap kimliği ve birliğini canlı da tutmuştur. Bu anlamda, 1956 Arap-İsrail Savaşı, Pan-Arabizm’in destek bulması anlamında en belirgin örneği oluşturmuştur. Ancak öte yandan devletlerarası etkileşim ve oluşan büyük farklılıklar da Pan-Arabizm’in düşüşe geçmesine yol açmıştır. Bağımsızlık süresince Arap liderler, Arap devletlerinin ortak çıkarları olduğunun farkına varmış ancak Pan-Arabizm’i, bu işbirlikçi ruhu endişe ve şüpheyile kaplayan bir Truva Atı olarak görmüşlerdir³⁴. Gelecekteki etkileşimler de bu korku ve kuşkuyu gitgide pekiştirmiştir.

Birçok Arap lider, kendi devlet çıkarlarına uygun şekilde, Arap milliyetçiliğinin sembolleriyle ortak tutum sergilemiştir. Çünkü çoğu Arap lider, meslektaşlarının

³⁴ Age, 494.

Pan-Arabizm'i kendilerine mal ederek ve bu yolla bölgesel gücü ellerine alarak komşularını yok edeceklerinden korkmuştur. Örneğin, Arap milliyetçiliğinin sembolü olarak bilinen Mısır lideri Nasır, birçok konuda belirleyici rol oynamış, Mısır ve Suriye tarafından 1958-1961 yılları arasında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Nasır'ın Arap milliyetçiliğinin bir sonucu olmuştur. Ancak, Nasır'ın Arap milliyetçiliğini, bölgede gücünü pekiştirmek için kullandıktan sonra devlet (Mısır) odaklı politikalar takip etmesi ve diğer bölge liderlerini etkinlik alanı dışında bırakması ihtimali hep kuşku duyulan bir mesele olmuştur³⁵. Nitekim, bu düşünceler ve güvensizlikler sonucu, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Suriye'nin Mısır'dan ayrılmasıyla 1961'de son bulmuştur³⁶. Arap milliyetçiliğinin devlet çıkarlarına uygun yorumlanması ve devlet çıkarlarının Arapların ortak çıkarlarından üstün tutulması neticesinde, Arapların ortak meselelerine duyulan hassasiyet zamanla azalmaya başlamıştır. Böylece birçok nüfus devlete bağlı kimlik haline gelmiş ve Arap halkları artık liderlerinin Pan-Arabizm'i takip etmesini talep etmez olmuştur.

Sistem, ortak bir Arap siyasi kimliğinden, devletsel nitelikli bir siyasi kimliğe doğru evrilmeye başlamıştır. Bölgedeki birçok bağımsızlık hareketi, Arap milliyetçiliği adı altında başlatılsa ve diğer bölgelerden birçok taraftar toplasa da aslında bu bağımsızlık arzusu ilk olarak kendi ulus devlet aktivitelerini, ancak akabinde Arap birliğini savunmuştur. Bu anlamda görülmektedir ki; Arap milliyetçiliği bir ikileme sebep olmuş ve Arap devletler, bölünmüş ulus devletler karşılığında başlattıkları bütünleşme isteklerini terk ederek Pan-Arabizm ideolojisinin zayıflamasına ortam hazırlamışlardır.

2.3.1.2. Arap Milliyetçiliği İdeolojisinin Zayıflaması Süreci ve Nedenleri

Arap devletleri arasında yapılan ve Arap dünyasının bölünmesini reddeden üç maddelik birlik anlaşmasından birkaç yıl sonra, Arap liderler, 1943'te, Arap dünyasının bölgesel geleceğini değerlendirmek üzere Mısır'da toplanmışlardır.

³⁵ Mehmet Özkan, "Mısır Dış Politikası: Dünü, Bugünü, Sorunları", *Seta Analiz*, s. 88 (Mart 2014): 15.

³⁶ Oktay Bingöl, "Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, s. 13/2 (2013): 29.

Toplantıda Irak; Ürdün, Lübnan, Filistin ve Suriye arasında bir federasyon kurulmasını talep etmiş olup; bu istek adı geçen Arap devletler tarafından derhal reddedilmiştir. Toplantıda nihai olarak; Pan-Arabizm ideolojisine bağlı bağımsız Arap devletlerinin var olması ve bu Arap devletlerin daima Arap milleti namına çalışması kararı alınmıştır. Bu kapsamda Arap liderler, bundan sonraki süreçte kendilerini Arap milliyetçisi olarak adlandırsalar da liderlerin her biri Arap milliyetçiliğini farklı yorumlamış ve bu nedenle de milli kimlik ve istekler daima bölgesel birleşme arzusu ile çatışma halinde olmuştur.

Pan-Arabizm ideolojisine en resmi destek, 1945 yılında kurulan Arap Ligi çerçevesinde, Arap temsilciler tarafından bölge politikalarını değerlendirmek üzere çeşitli konseylerin düzenlenmesi ve birleşmiş bir Arap Birliği Projesi ile verilmiş olsa da politik ve ekonomik anlamda bölge ülkeleri arasındaki belirgin sınırlar yok edilememiştir. Örneğin; Arap Ligi Projesi boyunca, ekonomik anlamda, Arap ülkelerinin arasındaki toplam ticaret hacmi %7-10 arasında sürdürülmüş ve bu oran, 1950'lerden sonra da herhangi bir artış gösterememiştir³⁷. Politik anlamda da Arap devletlerinin uluslararası meselelerde ortak hareket edememesi (Mısır'ın İsrail ile barış yapması gibi), bu devletlerin bireysel politikalar sergilemesine neden olmuştur³⁸. Çünkü Arap devletler, komşularından çok bölge dışındaki güçler ile ikili ilişkiler içerisinde olmuşlardır.

Arap milliyetçiliği projelerinin kendi sonuçları, Pan-Arabizm ruhunu olumsuz etkileyen en önemli unsur olmuştur. Zira Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1961'de yok olması ve 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın kaybedilmesi; Pan-Arabizm için ağır başarısızlık örnekleri olmuştur. Arap liderler, İsrail ile olan bu savaşı Pan-Arabizm için yürütmüş; fakat yenilince, bu sadece Arap devletlerin yenilgisi değil, Pan-Arabizm'in de yenilgisi olmuştur. Ardından gelen yenilgilerde de Arap liderler birbirlerini suçlamış ve Arap dünyası bölünmeye başlamıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı ve sonrasındaki petrol ambargosu, bir ölçü de olsa Arap dünyasının ortak ruhunu

³⁷ Bromley, age, 528.

³⁸ Age, 528.

yansıtısa da Mısır'ın farklı bir yol izleyerek İsrail ile barışması, devlet çıkarlarıyla Arap çıkarlarının her zaman örtüşmediğini gözler önüne sermiştir.

Irak'ın Kuveyt'i işgali ise Arapların kendi arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girildiğinin sinyallerini vermesi açısından önemlidir. Zira bu olayda Arap liderler, diğer Arap milletler karşısında, kendi devlet çıkarlarını savunan politikalar izleme konusunda daha az çekimser olacaklarını açıkça ilan etmişlerdir. Ancak Arap liderler; farklı roller ve ortak normlar kapsamında, kolonyal süreçten kalma refleksler ile Batılı güçler gibi Arap olmayan ulusların olası saldırıları karşısında ortak tavır almayı sürdürmüşlerdir.

Arap milliyetçiliğinin ivme kaybetmesi, bazı tarihsel olaylarla belirginleşmiştir. Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyaret etmesi, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, İsrail ve PLO arasındaki "Geçici Yönetim Düzenleme İlkeleri Bildirgesi" gibi Arap dünyasında gerçekleşen bu vakalar, bu düşüşün en bariz örneklerini teşkil etmektedir. Değişimin en büyük göstergesi ise Irak'ın Kuveyt'i işgali olmuş ve bu durum, Arap milliyetçiliğinin anlamını tamamen yitirmesine neden olmuştur. Zira Arap devletleri, Arap birliği ve beraberliği hedefinde birlikte yürürken, ilk kez bir Arap devleti bir diğerini işgal etme cüretini göstermiştir. Bu anlamda Pan-Arabizm ideolojisinin korunmaya çalışıldığı süreçte yaşanan iç güvensizlikler, dış müdahaleler, devlet oluşum süreçleri, rejim değişiklikleri ve bir devletin diğerine olan güven kaybı bölgede birliktelik yerine rekabet inşa etmiştir.

Barnett'e göre, tüm bu olup bitenler egemenliğin kurumsallaşmasıyla ilintilidir. Diğer bir tabirle, egemenlik, devlet halini alınca Pan-Arabizm rüyası düşüşe geçmiştir. Örneğin 1949-1964 yılları arasında, Arap devletleri arasında 7 anlaşma mevcut iken; 1967 sonrasında yapılan tek anlaşma 1978'de Irak ve Suriye arasında yapılan olmuştur. Yine 1967 öncesinde toplantı gündemleri genelde Arap-İsrail meseleleri üzerine iken, sonrasında Arap devletlerini bir bütünlük içerisinde

genelleyen bu politik kavram hiç konuşulmaz olmuş, devlet temelli politikalara ağırlık verilmeye başlanmıştır.”³⁹

Gelinen noktada birçok Arap lider, Batı tarafından oluşturulan Ortadoğu haritasından memnun kalmış ancak yerli halkın çoğu, yeni kurulmuş bu siyasi birliklerle aynı tatmin hissi içerisinde olamamıştır. Öyle ki; Arap milliyetçiliğinin Arap liderler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda sömürülmesi, bölge politikasında yankı uyandırmış; bu durum halkı, Arap milliyetçiliğinden farklı ama yine de siyaseti yeniden bütünleştirebilecek yeni siyasi bir kimlik arayışına sokmuştur. Batı'nın yüzyıllardır korkulu rüyası olan ancak tarihteki bazı başarısızlıkları nedeniyle Ortadoğu devletler düzenine bir türlü etki edemeyen Pan-İslamizm görüşü, bu ortamda kendini yenileyerek Ortadoğu sahnesine tekrar girecek ve bölgedeki ortak kültürün diğer bir önemli dinamiği olan din olgusunu Ortadoğu devletler sisteminde yeniden görünür kılmaya başlayacaktır.

2.3.2. Yeni Düzen Arayışı ve Pan-İslamizm İdeolojisinin 1980 İtibariyle Yeniden Canlanması

Şüphesiz ki Arap kimliğinden sonra bölgenin ikinci ortak ögesi, İslam dini ve inancıdır. Diğer yandan bugünkü din temelli devlet dışı aktörlerin oluşturmaya çalıştığı bölge siyasetini anlamak ve bölgeyi İslam dini üzerinden bütünleştirme çabalarını yorumlamak için öncelikle Pan-İslamizm ideolojisini ele almamız gerekmektedir.

Pan-İslamizm'in tarih sahnesine girişi aslında çok eskiye, 19. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Dönemin İslam liderleri tarafından ortaya atılan bu düşüncenin temeli, Avrupalıların Müslüman topraklarında hâkimiyet kurmaya çalışmalarına karşı, Müslüman nüfusun fazla olduğu tüm ülkelerin tek bir çatı altında birleştirilmesi fikridir. Zira bu fikir Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde de Avrupa Devletleri'nin saldırılarına karşı bir kurtuluş düşüncesi olarak görülmüş ancak İslam'ın o dönemki sembolü olan Abdülhamid'in 1918'de vefat etmesi, Pan-

³⁹ Barnett, age, 507.

İslamizm hareketinin gerilemesine neden olmuştur. Ayrıca, Abdülhamid'in bütün İslam unsurlarını bir araya getirmedeki çabalarının sonuçsuz kalması, bu hareketin içinde bulunan kesimleri yeni bir arayışa sevk etmiştir. Ancak İslam'ın evrenselliğine uygun olmayan bu yeni arayışlar, çok katı ve tekdüze İslam yorumlamaları içermesi sebebiyle İslam'ın evrensellik olgusu ile ters düşmüş ve Pan-İslamizm ideolojisinin başarısızlığına neden olmuşlardır. Nitekim I. Dünya Savaşı'ndan sonra, İslami unsurlarla yönetilen Osmanlı'nın yıkılması ile saltanat kaldırılmış; ardından da hilafet kurumu 1924 yılında feshedilmiştir⁴⁰. Böylece bölgeye yerleşen Batılı güçlerin de etkisiyle o dönem İslam, Osmanlı sonrası kurulan bölgedeki Batılı devlet yönetimlerinden tasfiye edilmiştir.

Ancak, laiklik temellerinin atılmaya çalışıldığı emperyalist dönem boyunca, Mısır, Irak, Suriye ve diğer Arap ülkelerde var olan İslam kültürü sayesinde, İslam'ın kurumlarla olan ilişkisi azalmamış ve devlet kontrolünde dindar kesimin yönetimi sürekli var olmuştur. Hatta Suudi Arabistan'da modernleşme dönemi, İslam ile beraberlik içerisinde yürütülmüş; bu durum, yönetimde geleneksel bir siyasi düzenin, Sünni ulemalar tarafından desteklenmesiyle olmuştur. Sessiz sedasız varlığını sürdüren, İslam ve devlet yönetiminin birlikteliğini talep eden bu din temelli düşünce sistemi, son olarak İran'da 1979 İslam Devrimi ile yönetimdeki İslami popülaritesini arttırmıştır. Suudi Arabistan ve İran gibi sömürgecilik döneminden çok fazla etkilenmeyen ülkeler, devlet yönetim şekillerini kolaylıkla İslami değerler üzerine inşa edebilmişlerdir. Ancak Mısır, Irak ve Suriye gibi büyük güçlerin en önemli sömürge noktalarında, İslami yönetim şeklini kurmak pek de mümkün olmamıştır. Çünkü Batı'nın devlet anlayışı, Arap devletlere laik bir düzeni dayatmıştır.

Bernard Lewis'e göre; "İslam, Batı'nın laiklik anlayışını takip etmede başarısız kalmış ve laiklik, İslam ile uyuşmayan iki değişime sebep olmuştur. Birincisi, iman devlete değil bireyin kendi kontrolüne bırakılmıştır. İkincisi, egemenliğin temelleri Allah'tan insanlara transfer edilmiştir. Bu her iki değişim de tarihten bu yana bölgede yaşamış İslam anlayışına çok yabancıdır. Bu nedenle, modern ulus devlet anlayışı ve laiklik, İslam sadakatiyle hep bir uyumsuzluk ve mücadele içinde

⁴⁰ <http://www.turkcebilgi.com/panislamizm> [02.12.2015]

olmuştur. İslam'ın laik milli kimlik inşasına engel teşkil etmesinin nedeni, diğer dinlerin aksine, İslam'ın siyasi otorite ve din arasında ayrılmayı değil birlikteliği temsil etmesidir. Çünkü İslam, politik düzeni aynı zamanda etik kurallar olarak tanımlamaktadır. Örneğin, Hristiyanlık ona inananlara doğru ve yanlışın, iyi ve kötünün ne olduğunu öğretirken; Kur'an, İslam'a inananlara iyiyi buyurmakta ve yanlışını yasaklamaktadır. Devlet idaresi için de aynı durum geçerlidir. Bu anlamda, İslam birey üzerinde olduğu kadar politika üzerinde de otoriterdir. Sebebi ne olursa olsun gücünü milli olarak tanımladığı halktan alan ve karışık modern bir toplumda bireysel özgürlüğü savunan laik politik güç, İslam kurallarına, şeriatına ve yorumlarına aykırıdır.”⁴¹

Dolayısıyla, sömürgecilik dönemi sonrası bağımsızlıklarını kazanarak modern ulus devletlere dönüşen Ortadoğu devletlerinin laiklik politikaları, İslam ile bir arada barınmamıştır. İran 1953-1979 yılları arasında şah yönetimi ile laik projeler takip etmiş ancak dini gruplar tarafından gerçekleştirilen devrim ile teokratik rejime geçmek zorunda kalmıştır. Türkiye ise her ne kadar laik bir ordu ve laik bir devlet örneği olsa da Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle günlük yaşamda İslam'ın ağırlığı hissedilir derecede büyümüştür. Benzer şekilde, 1990'lardan itibaren, Suriye, Irak ve Mısır gibi ülkelerdeki laik rejimler de yerel karşıt gruplarla sürekli bir çatışma halinde olmuşlardır. Diğer bir tabirle, bu ülkelerde Batı tarafından kurulan laik devletçilik, laiklik unsurlarını birebir yaşatamamıştır. Bu nedenle de bu tarz laik rejimlere karşı, kendisine kolaylıkla taraftar bulabilen Pan-İslamizm dalgası, El-Kaide ve benzeri dini örgütlerin ilk faaliyet yılları olan 1990'larda tekrar yayılmaya ve bölgeye nüfuz etmeye başlamıştır.

1980'lerin sonlarından itibaren, dini örgütlerin sahneye girmeye başlamasıyla, laiklik karşıtı olmaktan çok ulus devlet karşıtı bir ideolojik tutum sergileyen Pan-Arabizm dalgası, Ortadoğu'daki yerini, yerel halkın talepleriyle doğru orantılı olarak birliktelik vadeden diğer bir ideolojiye, Pan-İslamizm dalgasına bırakmıştır⁴².

⁴¹ Bromley, age, 526.

⁴² Prof.Dr. Fethi Açıkel, Ankara Üniversitesi, “Ortadoğu’da Tarihin Başlangıcı: Toplum ve Siyaset Üzerine Notlar”, *Sosyal Demokrat Dergi*, <http://www.sosyaldemokratdergi.org/2014/08/fethi-acikel-ortadoguda-tarihin-baslangici-toplum-ve-siyaset-uzerine-notlar/> [05.12.2015]

1982’de kurulan Hizbullah⁴³, 1988’de kurulan El Kaide⁴⁴ ve 1999’da kurulan IŞİD⁴⁵, radikal İslamcığın bazı örnekleri olarak Ortadoğu’da birer birer görünür olmaya başlamışlardır. Pan-Arabizm’in aksine Pan-İslamizm, bu örgütler ile birlikte hem laiklik hem de ulus devlet karşıtı bir ideoloji olarak yeniden canlanmış ve Ortadoğu’yu radikal bir değişime sürüklemiştir. İki ideoloji arasındaki bir diğer ayrılık noktası ise artık birlik fikrinin Arap milleti üzerinden değil, Müslümanlar üzerinden tanımlanması ve bu amaç doğrultusunda hedeflenen bölgelerdeki ulus devlet yapılarına karşı İslam Birliği’nin kurulmak istenmesi olmuştur.

Bu kapsamda ve Pan-İslamizm çerçevesinde, bölgede ortaya çıkan radikal ve İslam temelli, Batı tipi ulus devlet karşıtı, devlet dışı silahlı aktörler olan Hizbullah, El Kaide ve IŞİD gibi radikal gruplar, belirledikleri bölgelerde seslendikleri kitleler üzerinden İslam Birliği kurmayı amaçlamışlardır. Ancak, Ortadoğu devletler sisteminde vuku bulan değişim ve dönüşümün en güncel örneği olması sebebiyle bundan sonraki bölümlerde “IŞİD” ele alınacak, örgütün Ortadoğu’nun tarihsel sürecinden nasıl faydalandığı ve bölgedeki laik ulus devlet yapılarına karşı nasıl mücadele ettiği anlatılacaktır.

2.4. Tarihsel Süreç Kapsamında Temelleri Atılan Yeni Bir Aktör: IŞİD

Son dönemde siyasi İslam, anti-milliyetçi bir hareket olarak Ortadoğu devletlerinin idaresine talip olmuştur. Milliyetçilikten beslenmeyen, aksine onunla açık bir ittifaka giren siyasi İslam, bölgenin egemenlik sonrası devlet mekanizması ve siyasetini anlamak için dikkatle ele alınması gereken bir değişkendir.

Ortadoğu’nun bugününü anlamak için öncelikle Osmanlı’nın çöküşünü ve bugün bilinen tüm sınırların çizildiği Ortadoğu’yu anlamak gerekmektedir. Zira günümüze kadar devam eden pek çok travmatik toplumsal olayın, siyasi çalkantıların, iç savaşların, bölünmüşlüklerin, parçalanmışlıkların birincil belirleyicisi yaşanan bu

⁴³ <https://global.britannica.com/topic/Hezbollah> [12.12.2015]

⁴⁴ <https://global.britannica.com/topic/al-Qaeda> [12.12.2015]

⁴⁵ <https://global.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant> [13.12.2015]

süreç olmuştur⁴⁶. Öyle ki; başta bütünleşmiş bir Arap milliyetçiliği talep eden Suriye, Mısır, Irak gibi bölge devletleri sonrasında kendi ulus devletlerini korumak isterken, tarihsel süreçten beslenen bazı yerel radikal örgütler eski İslami düzene dönmeyi arzulamıştır.

Buraya kadar anlatılan bölgenin geçirdiği sistemsel değişimler, IŞİD gibi siyasal İslam'ı benimsemiş dini bir oluşumun çıkışına ışık tutmak amaçlıdır. Çok dinli ve farklı etnik yapıdaki imparatorlukların Ortadoğu topraklarında gerçekleşen çöküşü sonrası, bölgedeki halklarının yeni oluşan ulus devletler altında yaşamlarını sürdürmeye çalışmaları, değişimi tetikleyen en önemli unsur olmuştur. Pan-Arabizm ve Pan-İslamizm ideolojileri I. Dünya Savaşı sonrası bölgenin yaşadığı kökten politik değişimi reddederek, Osmanlı dönemi siyasi haritasına dönmeyi talep eden iki önemli başkaldırı olmuştur. Her iki ideolojinin de IŞİD'in ortaya koyduğu devlet anlayışına etkisi yadsınamaz düzeydedir. IŞİD, Sykes-Picot Anlaşması'nın çizdiği ulus devlet merkezli sınırları yok sayarak oluşturmaya çalıştığı bütünleşme çabasını Pan-Arabizm ideolojisinden ve bu bütünleşmenin sürükleyicisi olan İslam'ı ise Pan-İslamizm'den alarak yola çıkmıştır. Başta Arap devlet elitleri tarafından kabul edilen Pan-Arabizm düşüncesi, yine kendilerinin ulus devlet ve egemenlik güçlerine olan bağlılıkları nedeniyle tüm Arap dünyası için geçerliliğini kaybederken; IŞİD'in ideolojisinin içerisinde barındırdığı İslami mezhepler arasındaki ayrımcılık nedeniyle Pan-İslamizm de nihayetinde Arap toplumundaki halklar arasında geçerliliğini yitirmiştir. Sadece bölgede yaşayan Müslüman Arapları değil dünyadaki tüm Müslümanları milli farklılıklarını gözetmeksizin genelleyen, ancak Müslüman olarak da yalnızca tek bir mezhebi, Sünnileri, devlet anlayışında barındırmayı amaçlayan IŞİD, bu iki ideolojiden yararlanarak kendi devlet anlayışını ve yorumunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak, IŞİD gibi yerel bir yapının, tarihte bölgesel birliktelik için denenmiş ancak başarılı olunamamış tüm sonuçlara rağmen, güçlenmeye başlaması ve bugün yaşanan kaos ortamı, bizi bölge tarihini incelemeye yöneltmiştir.

⁴⁶ Azmi Özcan, Tarihin Hesaplaşması: Ortadoğu'da Gizli Paylaşım Planları, *Yedi kıta*, (Temmuz, 2013): 7.

IŞİD, kuruluşu 1999 yılına kadar uzanan ve sadece günümüzdeki eylemleri üzerinden anlaşılması mümkün olmayan bir yapılanma olması nedeniyle Ortadoğu'daki geçmişi üzerinde dikkatle durulması gereken bir örgüttür. İlk bölümde yer alan tüm alt başlıklar IŞİD'in gelişmesinin altında yatan etmenlerdir ve her biri IŞİD'in ideolojik ve dini temellerinin atılmasına yol açmıştır. Yukarıda da bahsi geçen Pan-Arabizm ve Pan-İslamizm ideolojileri, IŞİD'in örgütsel ideolojik temelini oluşturmaya katkı sağlayan önemli tarihsel süreçler olmuşlardır. Bu nedenle ilk bölümlerde, Ortadoğu devletlerinin dengeler sistemi ve belirli ideolojiler nezdinde zaman içerisinde vuku bulan değişimleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise bu değişimler sonrası tarihten beslenerek ortaya çıkan IŞİD'in, devlet dışı bir aktör olmasına rağmen tüm bölgeyi ve hatta tüm dünyayı tehdit eder nitelikteki ideolojik ve dini temelleri incelenerek örgütsel yapılanmasına giden yol tartışılacaktır.

3. İŞİD'İN İDEOLOJİK VE DİNİ TEMELLERİ

19. yüzyılın başından itibaren Avrupa Devletleri dünyanın geri kalanıyla birlikte en çok Müslüman coğrafyayı tahakküm altına almışlardır. Bu tahakkümün sebep olduğu toplumsal ve iktisadi problemler ise sömürge hareketlerine karşı birtakım ideolojilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ideolojilerin beslendiği temel iki kaynak ise *milliyetçilik* ve *İslam* olmuştur. Bu doğrultuda temel ideolojiler olan Pan-Arabizm ve Pan-İslamizm çerçevesinde ilk bölümde kapsamlı olarak ele alınmıştır.

Bugün her iki ideolojinin harmonisini ve karşıtlığını bünyesinde barındıran ve Ortadoğu coğrafyasındaki hâkimiyetini sürdüren İŞİD'i anlamak için kendi ideolojik kaynağını ve beslendiği İslam anlayışını iki ana başlık halinde hassasiyetle incelemek gerekmektedir. Örgütü besleyen toplumsal dinamiklerin, fikri kaynakların, tarihi referansların ve uluslararası gelişmelerin altyapısının değerlendirildiği ilk bölümün ardından bu bölümde; din temelli bir ideolojiye sahip olan İŞİD'in düşünsel kökenleri, ideolojik kaynağının altında yatan nedenleri, eylemlerinin hangi dini değerler etrafında okunabileceği ve bu değerlerin hangi İslam ekollerine dayandığı incelenecektir. Sonrasında “İŞİD gibi bir örgütün İslam toplumunda ve tarihinde dayandığı toplumsal taban, inanç geleneği nedir? Tarihte bu fikri geleneğe benzer örgütsel eylemlerde bulunulmuş mudur? Dehşet verici şiddet eylemlerinin inanç açısından meşruiyeti nasıl sağlanmaktadır?” gibi sorulara da bu bölümde cevap aranacaktır.

3.1. İŞİD'in İdeolojik Temelleri

Eski dönem İslam dünyası gibi günümüz İslam dünyasında da İslami köktencilik, Radikal İslamcılık ya da siyasi İslam diyebileceğimiz pek çok akım ve bu akımlara

bağlı birçok silahlı örgüt, El-Kaide vb. yapılanmalarla ortaya çıkmıştır. Dini köktencilik, temel alınan mukaddes kitabın yalnızca metin anlamı göz önüne tutularak ilmi, felsefi veya tarihi hiçbir yorumu kabul etmeyen görüştür⁴⁷. IŞİD de bu ideolojiden beslenen örgütlerden yalnızca bir tanesidir.

İslami köktencilğin günümüze etkilerini daha iyi anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan Arapların sömürgeci güçlerin himayesinde kurdukları devletlerindeki bazı sosyolojik gelişimlerin irdelenmesinde fayda vardır⁴⁸. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu bölgesel otoritesinin zayıflaması ile başlayan Batı işgali ve devamında modern Türkiye'nin hilafeti kaldırarak Arapları ve İslami yönetimlerini kendi kaderlerine bırakması, bölgede yaşayan halkların her alanda gerilemesine sebebiyet vermiştir. Bu hususta, IŞİD'in Arap dünyasının içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal koşullardan bağımsız değerlendirilemeyeceğini açıktır⁴⁹.

Osmanlı'nın nüfuz ettiği Ortadoğu sosyal, ekonomik ve kültürel hayatından çekilmesi bir taraftan bu alandaki boşlukların Batı'nın ürettiği yeni ekonomik sistemler, sosyo-kültürel değerler ve ideolojiler tarafından doldurulmasına imkân tanırken, diğer taraftan Arap ülkelerindeki otorite boşluğunun sebep olduğu yönetsel eksiklikler, eski kültürel-mezhepsel çatışmaların tekrar doğmasına neden olmuş ve siyasi alanda istikrar sağlanamamıştır. Bu sayede IŞİD gibi radikal İslami örgütler, içinde yaşadıkları bu kültürel yapıyı iyi analiz ederek, dini üstünlüklerini kullanarak, sosyal, ekonomik ve siyasal zaafları da tespit ederek zamanla ideolojilerini bu zaaflar üzerine inşa etmişlerdir⁵⁰. Bu istikrarsızlıklara sebep olan çatışmalara örnek olarak Sünni-Şii hattının mezhepsel anlamda ayrışmasının devlet yönetimlerine yansması ve IŞİD'in Sünni nüfusu bu gerekçeyle kendi safına çekmeye çalışarak örgütüne taban desteği sağlaması verilebilir.

⁴⁷ Mehmet Serdar Tufan, “İslami Köktencilik: Kavram, Ortaya Çıkış ve Öneriler”, *BİRSAM*, <http://www.birsam.org/haber/islami-koktencilik-kavram-ortaya-cikis-ve-ornekler> [08.04.2016].

⁴⁸ Tufan, age [08.04.2016]

⁴⁹ İslam Özkan, “IŞİD’i Anlamak”, *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/1133/isd-i-anlamak#.WH8uwFOLTIU> [14.04.2016].

⁵⁰ Karabağ, 63-64.

Bir örgütün ideolojisi incelenirken ele alınması gereken en önemli mesele o örgüte öncülük eden ideolojinin kaynağıdır ve ideolojik kaynaklar çoğunlukla birtakım siyasi ve toplumsal eksiklikleri bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin; Radikal İslamcıların ideolojik yorumuna göre, “İslam dünyası bazı eksikliklere maruz bırakılmış ve yanlış bir yola sapmıştır. Yöneticileri her ne kadar kendilerini Müslüman olarak tanımlasalar da onlar aslında ilahi emirleri çiğneyen ve kâfirlerin yasalarını ve kültürlerini benimseyen hainlerdir. Bu siyasi ve toplumsal eksikliğin çözümü ise Müslüman hayat tarzına geri dönmeyi hedefleyen Radikal İslam ideolojisinde saklıdır. Bunun gerçekleştirilebilmesi içinse öncelikle bu hain yönetimlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.⁵¹” Öte yandan, radikaller her ne kadar Batı karşıtı olsalar da hedefleri arasında kendi yöneticileri ve liderleri de vardır. 1979 yılında İran’da Şah’ın devrilmesi ve 1981 yılında Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat’ın öldürülmesi buna birer örnektir⁵².

Radikal anlayışlar özellikle kitlelerin ideolojik anlamda aşırı derecede şartlanmalarından ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ideoloji temelli ve toplumsal şiddet içerikli örgütlerin arkasında insanlık tarihi boyunca süregelen birikimlerin bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu anlamda, IŞİD’in ideolojisini oluşturmada temel teşkil eden siyasi ve toplumsal etkiler dikkatle incelenmelidir.

3.1.1. IŞİD’i Oluşturan Siyasal Etkiler

Graham Fuller’e göre, “Müslümanların bugünkü derin ıstırapı ve tedirginliğinin en büyük kaynağı, İslam dünyasının bin yıldan daha fazla bir süre kaldığı dünyanın hâkim medeniyeti konumundan, sadece birkaç yüzyıl gibi kısa bir süre içerisinde dünyanın geri kalmış ve iktidarsız bir bölgesi haline gelmekle sonuçlanmış olan dramatik siyasi düşüşünde yatmaktadır”⁵³. Dolayısıyla bu siyasi zayıflama süreçleri radikal oluşumların ideolojilerine ışık tutan birer çıkış noktası olmuştur.

⁵¹ Bernard Lewis, “İslam’ın Krizi“, Çev. Abdullah Yılmaz, *Literatür Yayınları*, (İstanbul, 2003): 32.

⁵² Age, 32.

⁵³ Graham Fuller, “Siyasal İslam’ın Geleceği“, *Timaş Yayınları*, (İstanbul, 2004): 35.

Orta Doğu'daki günümüz radikal oluşumlarının ideolojik tarihini besleyen bir takım siyasi nedenlerden ilki ve en önemlisi İslam topraklarında İsrail'in kuruluşu ve 1967 Altı Gün Savaşları yenilgisidir. Arapların, 1967 Savaşı sonucu Golan Tepeleri, Sina Yarım Adası, Gazze, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü İsrail'e karşı kaybetmesi Arap Müslüman onuru, kimliği ve güveninde derin yaralara sebep olmuştur. İslam topraklarına yapılan Yahudi göçü ve neticesinde bu topraklarda bir Yahudi devletinin kurulması da meseleyi İslami bir davaya yönlendirmiştir.

İkinci olarak, Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD, bölgede Sovyetler Birliği'nin yayılmacı "solculuk" dalgasına karşı Müslümanlığı bir araç olarak kullanmış ve Kuzey Afrika'nın, Orta Doğu'nun, Orta Asya'nın ve Güneydoğu Asya'nın Müslüman ülkelerindeki Sovyet etkisini "Siyasal İslam" aracılığıyla dengelemeye çalışmıştır. ABD'nin El Kaide örneğinde olduğu gibi radikal dini ideolojileri bünyesinde bulunduran örgütleri bir silah olarak kullanması solcu dalganın önlenmesine hizmet ederken, siyasal İslam'ın aynı orantıda kaçınılmaz bir askeri nitelik kazanmasına da neden olmuştur⁵⁴.

Son olarak, 20. yy'da siyasal İslam'ın gelişmesinde ve örgütsel ideolojiler çerçevesinde karşımıza çıkmasında 1979 İran İslam Devrimi büyük rol oynamıştır. Ayetullah Humeyni ve Ali Şeriatî gibi aktivistlerin önderliğinde kurumsallaşan İran Devrimi ile birlikte İslam Devrimi'nin ihracı söz konusu olmaya başlamıştır. Tüm Orta Doğu'ya ve Batı dünyasına korku salan bu durum yıllarca sürecektir bölge politikalarına da şekil veren bir meseleye dönüşmüştür.

Tüm bunların yanı sıra yakın tarihte IŞİD'in sosyo-politik alandan beslenerek oluşum ideolojisini kurgulamasında mezhepsel ayrılıklar da etkili olmuştur. IŞİD için, Irak'ta Maliki hükümetinin özellikle Saddam'ın devrilme sürecinden sonra yapmış olduğu yönetsel eylemler, hapishanelerde yapılan işkenceler, ayrımcılık ve sadece Şiiilerin devletin belli kademelerine getirilmesi, ordunun ciddi anlamda Sünnilerden temizlenmesi ve Sünnilerin siyaset dışı bırakılması vs. olaylar,

⁵⁴ Emre Kongar, "İslam Bir Siyasal İdeoloji Olarak Geliyor mu?", *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mayıs 2003, 30.

bölgedeki Sünni siyaset anlayışından uzaklaştığının ve Şiilerin yönetsel anlamda zirveye taşındığının ispatını oluşturmuştur. Tüm bu hususlar detaylı olarak IŞİD'in örgüt oluşumu bölümünde de kapsamlı olarak açıklanacaktır.

Diğer bir önemli etken ise Amerikan işgali öncesi yönetimde söz sahibi olan ve işgal ile birlikte yönetimden devrilen Baasçılar, diğer bir tabirle Sünni yönetimin, ülke içinde toplumsal bir alana dağılmış, yani yönetimden uzaklaştırılmaları sonucu toplumda muhalif olarak yaşamaya devam etmiş olmalarıdır. Nitekim işgal sonrası Baasçılar belli bir süre işgal güçlerine karşı savaşıp ve bazı zaferler de elde etmişlerdir. Toplumda var olan bu Sünni kesim, IŞİD oluşumu ortaya çıktığında örgüte katılım sağlayarak Şii karşıtlıklarını gösterebilecekleri bir yapılanmaya sahip olmuşlardır. Dolayısıyla bugün IŞİD'in Şii karşıtı eylemlerde bulunmasının ve başarılı olmasının altında yatan sebep zaten bölgede bu mezhepsel farklılığa dayalı toplumsal yapının varlığıdır⁵⁵.

Ancak bu bölümden de anlaşılacağı gibi, siyasi boyutu bulunan örgütlerin ideolojik bütünlüğüne asıl kaynak teşkil eden bireyler ve onların oluşturduğu toplumsal yapılarıdır. Öyle ki toplumsal birikimler yine topluma etki ederler. Bu nedenle devamlılık açısından son başlıkta IŞİD'i oluşturan sosyolojik etkiler incelenecektir.

3.1.2. IŞİD'i Oluşturan Sosyolojik Etkiler

Esas itibarıyla toplumsal bir olay olan ideoloji temelli örgütlenmeler şüphesiz ki toplumun eğitim düzeyi, değer yargıları, gelenek ve görenekleri ile doğrudan orantılıdır. Bu anlamda sosyal değerlerdeki hızlı değişimler toplumdaki uyumsuzluklara sebep olabilmekte ve birtakım ayrılıkçı grupları kendi içinde yaratarak toplumu da etkilemesine olanak vermektedir.

Sosyal açıdan bakıldığında İslam dünyasında radikal İslami hareketlere kaynaklık eden en önemli faktörlerden birisi baskıcı ve başarısız yönetimler, diğeri ise her alanda görülen adaletsizliklerdir. Bu durum, İslami hareketlerin yükselişine

⁵⁵ Age, 14.

kaynaklık eden en temel toplumsal unsurdur. Büyük bir kesiminde sefalet, açlık, yoksulluk ve cehaletin hâkim olduğu, küçük bir kısmında ise lüks ve israfın hüküm sürdüğü İslam coğrafyasının neredeyse tamamında yönetsel boşlukların oluşması ve bu boşlukların yeni İslami akımlar ile doldurulmaya çalışılması muhtemel bir sonuç olarak değerlendirilmektedir⁵⁶.

Sosyal bilimcilerin önemli bir kısmı İslamcı hareketleri, toplumsal-ekonomik değişime uyum sağlayamamış, farklı bir statüye itilmiş, alt sınıfa ait insanların oluşturduğu “siyaset karşıtı bir kültür eylemi” olarak tanımlamıştır⁵⁷. Buna göre, olası bir dinsel tepkinin en önemli belirleyicisi, değişim neticesinde ekonomik anlamda eksikliğe maruz kalan sınıfların yoksunluk duygusu olmuştur. Bu anlamda “İslam coğrafyası neden terör örgütlerine yataklık yapmaktadır?” sorusuna Sedat Laçiner’in cevabı şöyledir; hakları gasp edilmiş, toprakları dolaylı ya da dolaysız istila edilmiş, kalkınmasına engel olunmuş, çifte bir standarda maruz bırakılmış, temelde Ortadoğu, genelde İslam coğrafyasında yaşayan insanların, bir kısmını terör saldırılarına ikna etmek ve bunu din ibaresi üzerinden örgütlü bir yapıya dönüştürmek zor olmamıştır⁵⁸. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarından II. Dünya Savaşı sonrasına kadarki süreçte, Ortadoğu’da ve Müslüman dünyada yaşanan tarihi, siyasi gelişmelerin yanı sıra ekonomik bir etken olarak ilk bölümde anlatılan sömürgecilik tam olarak bu durum ile alakalıdır ve Müslüman dünyanın bugünkü durumuna doğrudan etki etmektedir.

Doğal olarak sömürgecilik, dünyanın çoğu bölgesindeki Müslüman devletlerin gelişimine engel teşkil etmiş, geleneksel yapılarını tahrip etmiş ve yerine işlevsel alternatiflerini koymada başarısız kalmıştır⁵⁹. Böylece sömürgecilik döneminde yaşananlar ve onu ekonomik hayatta takip eden izleri, IŞİD gibi örgütlerin ideolojisinin altında yatan sosyo-ekonomik nedenlerin başını çekmektedir.

⁵⁶ Keneş Bülent, “İslam Dünyası ve Terör”, *Zaman Gazetesi*, 30 Aralık 2003, 26.

⁵⁷ İlter Turan, *Türkiye’de Din ve Siyasal Kültür Çağdaş Türkiye’de İslam*, Derleyen: Richard Tapper, (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1994), 58.

⁵⁸ Sedat Laçiner, M. Özcan ve İ. Bal, *Türkiyeli Avrupa*, (İstanbul: Hayat Yayınları, 2004), 220.

⁵⁹ Metin Kasım Karabağ, “Günümüz Radikal İslami Akımların Temelleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs, 2012), 54.

Daha çok eğitimsizlik ile ilişkilendirilen terör olaylarında, bireyin eğitim düzeyi arttıkça terör eylemlerine katılımının azalacağı kabul edilir. Dolayısıyla bu durumun tam tersi istikamette gerçekleşmesi de olası ve normaldir. Örneğin ülkelerinde yıllardır devam eden savaş ve yokluklar nedeniyle modern eğitimin gereklerini yeteri kadar alamamış cehalet ve tecrübesizlik çıkmazında savrulan gençlerin radikal dinci gruplara katılımı toplumsal genel bir kanı olarak normal karşılanmaktadır. Ancak, IŞİD’in saflarına katılan üst düzey eğitilmiş, örneğin toplumda eğitimsel olarak bir takım bilgi birikimi kazanmış hukukçu, doktor, mühendis vb, ancak toplumsal olarak aidiyetlik hissini kaybetmiş bireylerden de tecrübe edildiği üzere, terör yanlıları değişen toplumsal değerlerden yararlanarak buna uyum gösteremeyen kitleleri, eğitim düzeyleri ne olursa olsun zaman içerisinde etkilemeyi başaramamaktadır⁶⁰. Bunun yanı sıra, yaygın görüşün aksine gruba katılan üyelerin kırdan çok kent kökenli olduğu gözlenmektedir⁶¹. Özellikle eşitsizliklerin, adaletsizliklerin, aile parçalanmalarının, ahlaki çöküntü ve kültürel yozlaşmaların yaşandığı kentler, bireyler üzerinde dışlanmışlık ve yitirilmiş yaşam hissi yaratarak anlam kaybına yol açtığı için hem radikalizmin gelişmesinde hem de bireylerin bu radikal gruplara katılımının artmasında önemli etkiye sahiptir⁶².

IŞİD dâhil bölgede eli silah tutan örgütlerin hepsi bölgeyi karıştırmak için dışarıdan yönlendirilen hareketler gibi anlatılmaktadır. Tabi ki bu ihtimalde göz önünde tutulmalıdır, ancak esas sorgulanması gereken “IŞİD kendini hangi sosyal dinamiklere dayandırmaktadır?” sorusudur. Dolayısıyla öncelikli olarak IŞİD’in hangi toplumsal ihtiyaca binaen ortaya çıktığına ve hangi toplumsal tabana yaslandığına bakılması gerekmektedir⁶³.

IŞİD’in toplumsal popülaritesinin ana kaynağı, işgal ettiği bölgelerdeki devletlerin ana görevleri olan siyasi, ekonomik ve kültürel konulardaki başarısızlığının aksine

⁶⁰ Bünyamin Atıcı ve Çetin Gümüş, “Bireylerin Terör Hareketlerine Katılım Durumları ile Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki”, *Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu*, (Elazığ, 17-19 Ekim 2001): 84.

⁶¹ Age, 84.

⁶² Age, 85.

⁶³ Mehmet Ali Büyükkara, “Yeni Selefilik ve IŞİD“, Moderatör: Aynur Erdoğan, *Dünya Bülteni Araştırma Masası*, (2014): 13.

sosyal adalet hususunda halka sunduğu hizmetler bütünüdür. IŞİD’in barınak, sağlık, eğitim gibi toplumsal konularda halkın refah düzeyini dini bir seviyede de olsa artıran eylemleri örgüte yerel bir destek sağlamaktadır. Tüm bu sosyal faaliyetler neticesinde IŞİD halen taraftar toplayabilmekte ve eylemlerini sürdürebilmektedir. Örneğin, IŞİD’in ilk olarak ortaya çıktığı zamanlara bakıldığında sosyal adaletten uzak kalmış olan Felluce, Kürt Bölgesi ve Erbil’e kadar çoğu bölgedeki aşiretlerin ve yerel unsurların ciddi şekilde IŞİD’i desteklediği görülmektedir⁶⁴.

Kısaca, Ortadoğu bölgesindeki yönetimlerin demokratik unsurlardan uzak otoriter, totaliter ya da diğer demokrasi dışı yönetim tarzlarına sahip olmaları aşırı radikal grupların sosyo-politik alanı doldurmasına neden olmaktadır⁶⁵.

IŞİD’in ideolojik kaynağına ışık tutan bu iki temel etkinin yanı sıra, dini referans yapan bir siyasi örgüt olması nedeniyle, grubun beslendiği İslam anlayışı da tüm ekolleriyle birlikte ele alınmalıdır.

3.2. IŞİD’in Dini Temelleri

İslam tarihinin her döneminde Müslüman toplumlar içinde İslamiyet’in katı yorumlara sahip olduğu değişik alt kültürlerle rastlamak mümkündür. Bunun temelinde Hz. Muhammed’in ölümünü takip eden süreçte, dini ve siyasi alanda ortaya çıkan sorunlar ve ihtiyaçlara, farklı toplumsal kesimlerin farklı bakış açıları ve çözüm yöntemleri geliştirmesi yatmaktadır⁶⁶. Bu nedenle, toplumsal, dini ve siyasi sorunların farklı biçimlerde değerlendirilerek ele alınması, Müslüman toplumlarda, farklı İslam yorumlarının ön plana çıktığı alt kültürlerin doğmasına yol açmıştır⁶⁷. Tarihsel anlamda Müslüman toplumlarda yaşanan siyasi gerginlikler, bazı iktidarlar ve toplumsal kesimler tarafından şiddet kullanılarak çözülmeye çalışılmıştır. Bunun

⁶⁴ Age, 13.

⁶⁵ Gamze Güngörmüş Kona, “Ortadoğu’da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi”, Akdeniz Üniversitesi, *İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 4, s. 8 (2004): 116.

⁶⁶ Cevdet Said, *İslami Mücadelede Şiddet Sorunu*, Çev. Halil İbrahim Kaçar, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1995), 20.

⁶⁷ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İktisadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Çeviren: Sıbgatullah Kaya, (İstanbul: Çelik Yayıncılık, 2006), 14.

sonucu olarak da, şiddeti meşrulaştıran birtakım İslam yorumları ve ideolojileri ortaya çıkmıştır⁶⁸. İslam tarihi içinde şiddet kullanmayı Müslüman hayatın bir kaçınılmazı olarak kabul eden Hariciler, İbn-i Teymiye ile sistemleşen Selefilik ve Muhammed Bin Abdulvahab tarafından hayata geçirilen Vahabilik, hep bu tür katı din yorumlarının bir ideolojik sonucu niteliğindedir⁶⁹. Bu tür ideolojiler İslam'ı ruhani bir din olmaktan öte siyasal bir yöntem olarak görmekte ve siyasi amaçları doğrultusunda yorumlamaktadırlar.

İŞİD bugün, Müslüman toplumlarda tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış ve radikal bir İslam yorumu üzerine kurulmuş Selefi-Vahhabi ideolojinin bile aşırılıkla suçladığı Haricilik söylemine uygun özellikler içermekte ve bu doğrultuda bazı eylemler sergilemektedir. Tüm bu bahsi geçen ideolojileri alt başlıklar halinde incelemek İŞİD'in beslendiği İslam anlayışını değerlendirmemiz ve hangi ideolojilerden ne tür okumalar yaptığını tespit edebilmemiz açısından önemlidir.

3.2.1. Selefilik

Selef kelimesi *öncekiler*, *eskiler*, *ilkler* manasına gelen Müslümanların dindar atalarını, diğer bir deyişle ilk nesil Müslümanları temsil etmektedir⁷⁰. *Selefi*; öncekini sonrakine, aktarılan bilgiyi akılla üretilen bilgiye, eski kuşakları yeni kuşaklara tercih eden, bir geleneğe sonradan yapılan ekleme ve yorumların yozlaşma ve sapkınlık olduğuna inanan anlamına gelmektedir⁷¹. İslam dini açısından ele alındığında Selef, İslam'ın Asr-ı Saadet olarak nitelenen altın çağında ortaya çıkan uygulamaları takip eden kişidir. *Selefiler* ise İslam düşünce geleneğindeki genel kabule göre, Müslümanların öncü nesillerine verilen isimdir ve selefın üstünlüğü de, “Müslümanların en hayırlısının, Hz. Peygamber döneminde yaşayanlar, sonra onların ardından gelenler, sonrada onları takip edenler” olduğu yolunda rivayet edilen hadise

⁶⁸ Age, 14.

⁶⁹ Taha Akyol, *Hariciler ve Hizbullah: İslam Toplumunda Terörün Kökenleri*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), 38.

⁷⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Kolektif Yayınları, 2010).

⁷¹ Mustafa Acar, “Radikal Selefi Zihniyete Bir Reddiye”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, y. 2, s. 6 (Ankara, 2005): 163.

dayanır⁷². Selefilik anlayışına göre, Asr-ı Saadet döneminde yaşayanlar Peygamberden sonra örnek alınacak tek kişilerdir.

Büyükkara'ya göre: “Sünnilik mezhebinin içerisinde iki tane ana damar vardır; bunlar Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis geleneğidir. Ehl-i Rey, Hanefiliğin baskın olduğu, akli ve kelam metodunu kullanan bir zihniyet yapısıdır. Ehl-i Hadis ise nakilciliği merkeze alan, akli kullanmayı hoş görmeyen bir bakış açısıdır. Selefilik yeni bir isim olmakla beraber öncesi Ehl-i Hadis geleneğine dayanmaktadır. Yani Selefilik denilen anlayış aslında Ehl-i Hadis'dir.”⁷³

Selefilik, Müslümanların karşılaştıkları sorunların çözülebilmesi için Kuran'a ve Peygamber'in sünnetine dönüşü temel alan bir akım olarak, ilk defa Hicri 4. yüzyılda, Suudi Arabistan'ın Yemen bölgesinde ortaya çıkmıştır⁷⁴. Eski dönem dini düzene geri dönüşü esas alan Selefilik inancının öncüsü kabul edilen İmam Hanbel'e göre;

“İnsanlara nakledilmesi gereken yalnızca Kur'an bilgisi ve Hz. Muhammed'in ilmi, onun ashabının ve onlara güzellikle tabi olanların ilimleridir. Selef yalnızca kitap, sünnet ve fetva ilmi ile uğraşır. Kitap ve sünnetten öğrendiklerini ise insanlara öğretmeye çalışır. Akide konusunda yalnız nakle başvurulur ve onun dışında hiç bir yola itibar edilmez.”⁷⁵

Bu bağlamda, Selefi ideolojinin bazı mimarları ve destekçileri, akıl ve bilimle ilgili yorumlara karşı çıkmakta ve yüzyıllar boyunca her türlü modernleşmeyi dinden sapma olarak kabul etmektedir. Zira yeni dönemlere ait her türlü din yorumu ve fetva dinden uzaklaşmanın ispatıdır ve Selefi ideolojisince kabul görmemektedir.

⁷² Yıldız, age, 67.

⁷³ Büyükkara, age, 8.

⁷⁴ Richard Whelan, *El-Kaidecilik İslam'a Tehdit Dünya'ya Tehdit*, Çeviren: Hüseyin Bağcı, Bayram Sinkaya ve Pınar Arıkan, (Ankara: Platin Yayınları, 2006).

⁷⁵ Zehra, age, 479.

Büyükkara'ya göre:

“İslami hareketlerde Selefi ton çok fazladır. Selefiligi bir örgüt ideolojisine çevirmek işi modern İslamcılara ait değildir. Örneğin; Mısır'da doğan İhvan da, Ürdün'de ve Filistin'de doğan Hizb-ut Tahrir ve Hamas da Selefiligi örgüt zihniyeti olarak değil şahsi bazda yorumlamıştır. Çünkü modern İslamcı hareketler gelenekçi bir Selefilğin cemaatlerinde dominant hale gelmesine razı olmamışlardır. Mesela Mevdudi⁷⁶ dahi şahsi olarak Selefi kalmış ancak teşkilatının Selefi bir örgüt gibi davranmasına müsaade etmemiştir. Ondan sonraki liderler de aynı Mevdudi gibi davranmışlardır. Fakat IŞİD gibi cemaatlerde bu siyasi akıl yoktur. Onlarda Ahmet Bin Hanbel'in zamanındaki gibi gelenekçi tarzda bir Selefi teşkilat zihniyeti vardır. Bu nedenle IŞİD ile İhvan gibi yapılar asla kıyaslanamaz. Bir tarafta siyasal modern ve İslamcı bir zihni yapı; diğer tarafta ise gelenekçi ve metinci bir yapı vardır”⁷⁷

IŞİD ve benzeri dışlamacı örgütlerin etkilendikleri dini akımların Selefi anlayıştan beslendiğini dile getirirken, selefilğin kurucusu sayılan Ahmet Bin Hanbel'den de ayırtırmamız gereken bir husus vardır. Çünkü dini istismar eden yapılar geliştirdikleri şiddet teorilerini Selefilik ile etiketlemeye çalışmakta ve Selefilige yeni bir yorum katmaktadırlar. Öz itibariyle şiddeti barındıran ancak Müslümanlar arası şiddet eylemlerinde bulunmayan Hanbel'in Selefiligi, IŞİD'in yorumladığı Selefilikten farklılık göstermektedir. Bu konuda bir Müslümanın bir diğer Müslümana şiddet uygulaması gerekçesiyle El-kaide tarafından Selefilikten dışlanan IŞİD'in, Selefi değil Harici olduğu iddiası öne atılmaktadır. Bu nedenle, Selefilige göre daha şiddet yanlısı bir ideoloji benimseyen ve bu şiddet içeriğini din kardeşlerine de uygulayarak tepki çeken IŞİD üzerinden Haricilik ekolü de ele alınmalıdır.

⁷⁶ İngiliz sömürgeciliğinin zayıflayıp Hindu milliyetçiliğinin hız kazandığı dönemlerde Hindistan'ın bağımsızlığını savunan ve Hindistanlı Müslümanlar arası birleştirici bir rol oynayan Hint milliyetçisidir.

⁷⁷ Büyükkara, age, 16.

3.2.1.1. Haricilik

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in vefatından sonra, İslam coğrafyasının genişlemesi ile birlikte birtakım fikri ayrılıklar ve neticesinde de çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi olan Hariciler erken dönem İslam tarihinde ortaya çıkmış olan olay ve gelişmeleri ciddi anlamda etkilemiştir. Haricilik, ona karşı görüşlüler tarafından “insanlardan, dinden, haktan veya Hz. Ali'den uzaklaşan ve yönetime karşı ayaklanarak cemaatten çıkanlar” anlamında kullanılmıştır⁷⁸. Ancak Hariciler kendilerini, “kâfirlerin arasından çıkararak Allah'a ve peygamberine hicret edenler olarak tanımlamışlardır⁷⁹.

Haricilerin ortaya çıkışı Şia'nın ortaya çıkışıyla aynı zamana, diğer bir ifadeyle dördüncü halife Hz. Ali dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde Hariciler ve Şia aynı tarafta yer almıştır⁸⁰. Hariciler genel olarak Müslüman toplumların yoksul ve hoşnutsuz kesimlerinden gelmekle birlikte Arap toplumunun geleneksel yapısı içerisinde sosyal ve ekonomik bakımdan en mahrum düzeydeki sınıflardan oluşmuştur⁸¹. İslam'ın kültürel ve siyasi yapısında meydana gelen değişikliklere uyum sağlayamayan bu alt düzey sınıflar daima eski tür İslam yorumuna bağlı kalmış ve bu yorumu şiddetle savunmuşlardır.

Sıffin Savaşı'nda, diğer bir adıyla Ali-Muaviye Savaşı olarak da anılan tarihsel olguda, halifelğe talip iki kişinin ortaya çıkması ve bunlar arasındaki sorunun savaş ile çözülmesi sonucu İslam'da ilk kez haksız yere Müslüman öldürme gündeme gelmiştir. Çıkan savaşın sonunda Hz. Ali'nin hilafetinden taraf olanlar, Hz. Muaviye'nin hilafetinden taraf olanlar ve bu iki grubun da Allah'ın temel hükümlerini çiğnedikleri için İslam'dan çıktıklarına inanarak öldürülmelerini meşru kabul eden Haricilik yorumu ortaya çıkmıştır. Haricilik yorumunun ortaya çıkma sebebi ise halifelik meselesinin çözümü için taraflar arası hakeme başvurulmuş

⁷⁸ Hussam Timani, *Modern Intellectual Readings of the Kharijites*, (New York: American University Series, Series VII: Theology and Religion, Peter Lang Publishing, 2008), 33.

⁷⁹ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 123.

⁸⁰ Zehra, age, 71.

⁸¹ Hamid Dabaşı, *İslam'da Otorite*, Çeviren: Süleyman Gündüz, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 23.

olmasıdır. Allah'ın hükmünün hakemlere bırakılması sonucu her iki grubu da kâfir kabul eden Hariciler *tekfir* (Müslüman olduğunu iddia eden bir kişiyi fiil ya da sözlerinden dolayı İslam'dan çıkmış kabul etme) kavramını ideolojik merkezlerine alarak şiddet içerikli İslam temelli düşüncenin ilk örneği olmuşlardır. Her iki tarafın da *tekfir* edilmesi İslam'ın temsilcisi olan Müslümanların sadece Hariciler olması durumunu ortaya koymuş ve bu durum Haricilere Müslümanları bir araya toplayarak, dinden çıkanların yok edilmesi başta olmak üzere, dinin yayılması, fetihlerin gerçekleştirilmesi, zekâtların toplanması ve dağıtılması gibi sorumluluklar yüklemiş, halifelik ve halifenin görevleri Müslüman olarak tek fırka olan Haricilerin sorumluluğu altına alınmıştır.

Haricilere göre, Kuran-ı Kerim kesin bir kanun olup yorum ve tefsire ihtiyaç duymaksızın öz manasıyla değişmez bir biçimde hayat boyu uyulması gereken tek nizamdır. Dinin emirlerini yerine getirmeyen ve yasaklardan kaçmayan kimse Haricilere göre kâfir sayılır⁸². Onlara göre iman dil ile söylendiğinde kabul edilebilir bir şey değildir. İman ettiğini iddia eden kişinin dinin hükümlerini yerine getirmemesi durumunda imanın kabul edilmeyeceği ve dinden çıkmış olacağı kural olarak benimsenmiştir. Bu doğrultuda Müslüman olduğu iddiasındaki bir kişi kılmadığı bir vakit namaz sonucu kâfir olur ve katli gerekir.

Haricilerin İslam anlayışının en yaygın uygulaması olan *Tekfir* yani kâfir sayma, “terim olarak, Allah’tan vahiy yoluyla gelip Peygamber’in tebliğ ettiği, kesinlikle bilinen dini bir esası inkâr eden kimsenin kâfirliğine hükmetmeyi ifade eder.”⁸³ Zira onlar, artık küfür ya da şirk sınırları içine girmişlerdir ve bu yüzden öldürülmeleri gerekmektedir. Kısacası, Hariciler büyük günahların nasıl tanımlanacağına karar vererek büyük günah işleyenlerin nasıl cezalandırılması gerektiği gibi pratik sonuçlarla ilgilenmiş ve çözüm olarak şiddeti bulmuşlardır⁸⁴.

⁸² Necmettin Özerkmen, “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, s. 44 (Ankara, 2004): 254.

⁸³ Yusuf Şevki Yavuz, *Tekfir*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 40 (İstanbul: 2011), 350.

⁸⁴ Jeffrey Kenney, *Muslim Rebels: Kharijites and the Politics of Extremism in Egypt*, (New York: Oxford University Press, 2006), 21.

Harici topluluğun cihat anlayışı, çoğunlukla kâfirlere karşı değil Müslümanlara yönelik olmuştur. Çünkü onların meselesi Müslüman olanlar ile olmayanlar arasında değil, İslam toplumu içindeki gerçek Müslümanlığı layıkıyla yaşayanlar ve küfre kaçanlar arasındadır. Dış kültürlerle açık olmayan ve ötekinin varlığını kabul etmeyen bu grup, İslam tarihi içerisinde şiddetin rahatça barındığı ve ölümcül bir noktaya taşındığı ilk hareket olarak yerini bulmuştur⁸⁵.

Çoğunluğu Arabistan'ın Necd bölgesinde yaşamış kimselerden oluşan Hariciler, tarih boyu her türlü sorunun çözümünü şiddet içerisinde aramışlar, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemi ve sonrasında da, Kuran-ı ve dini kuralları kendileri gibi yaşamayanları rahatlıkla öldürmüşlerdir⁸⁶. Sonrasında ise İslam dünyasında ilk toplumsal şiddet olayı olarak kabul edilen Hz. Osman'ın öldürülmesini üstlenmişlerdir. Bu nedenle Haricilik, Peygamberimizin dininde kötülenmiş ve Sünni olmayan bir yapı sayılmıştır.

Bu grubun ideolojik temelinde yatan eylemler bütünü ve günümüze bıraktığı mirası, İŞİD'in siyasal şiddet aracı olarak cihat kavramını kullanmasını anlayabilmek adına önemli bir rol model oluşturmaktadır. Çünkü bu miras devamında, radikal selefi militanlık olarak tekrar açığa çıkmıştır.

3.2.1.2. İbn-i Teymiye Düşüncesi

Günümüzde, İŞİD tarafından benimsendiği belirtilen ve içerisinde şiddeti barındıran cihat anlayışının temelindeki Selefilik anlayışı ile selefilğin ilk ortaya çıktığı zamanki anlayış arasında da bazı farklılıklar mevcuttur. Birçok bilim insanına göre, Selefilğin günümüze gelirken geçirmiş olduğu şiddete yönelik evriminde İbn-i Teymiye isimli İslam bilgininin etkisi büyüktür⁸⁷. 13. yüzyılın ikinci yarısında

⁸⁵ Harun Yıldız, "İslam Kültüründeki Otoriteryan Geleneğin Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler", *Uluslararası Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Sempozyumu*, (Samsun, 2010): 67.

⁸⁶ Ramazan Biçer ve Mehmet Dalkılıç, *Dini Temalı Terör Hareketlerinin Ana Nedenleri, Terörün Sosyal Psikolojisi*, Derleyen: Murat Sever, (Ankara, 2010), 104.

⁸⁷ Richard H. Shultz, *Global Insurgency Strategy and the Salafi Jihad Movement*, USAF Institute for National Security Studies, USAF Academy, (Colorado: 2008), 16.

dünyaya gelen İbn-i Teymiye, içerisinde yaşadığı dönemdeki siyasi olaylardan etkilenerek selefiligi yeniden yorumlamıştır.

Kaynak olarak Hanbeli mezhebinden beslenen ancak doğrudan takipçisi olmayan Teymiye, selefiligi kendi çizdiği sınırlar ile belirlemeye çalışmıştır. Teymiye'ye göre; “Hakikat geçmişte belirlenmiştir. Allah'ın ve Resulü'nün kutsadığı ilk nesiller eliyle din tamamlanmış, selef asrında İslam ümmetinin ihtiyaçlarına dayanan en faydalı meseleler çözülmüştür. Bütün beşeri ihtiyaçlar temin edilmiş, doğrudan insanlığın çözümüne bağlı hiçbir mesele bırakılmamıştır.”⁸⁸ Düşüncesinin temelinde, Kuran ve diğer kutsal metinlerin harfîyen benimsenmesi, 8. yüzyıldaki Medine toplumunun İslami bir devlet için mükemmel bir örnek olduğu, İslam'ın yeniden ihtişamını kazanması için Hz. Muhammed ve Dört Halife dönemine dönülmesi ve İslam'ın arındırılmasına ihtiyaç duyulduğu inancı yer almaktadır⁸⁹.

İbn-i Teymiye'ye göre, “metinlerin yorumlanmasında esas olan din ve nakildir. Akıl sadece idrak ve tasdik edicidir. Akıllar türlü türdür ve bugünkü akıl ile yarınkı akıl birbirine uymamaktadır. Nakil ise daima birleştiricidir.”⁹⁰ Bu nedenle, dini bizden daha iyi bildikleri kuşku gerektirmeyen âlimlerin hükümlerini bir kenara bırakarak yeni hükümler peşinde koşmak *bid'at* olup; dine sonradan eklendiği için de haramdır. Bu inancın destekleyicisi ise radikal selefiler için, “Dinde her yeni şey bir bid'attır, her dalaletin sonu ateştir” şeklindeki hadistir⁹¹.

Teymiye'den etkilenen IŞİD gibi günümüz selefilerine göre de, İslam coğrafyasında bazı ülkelerin Batılı ülkeler tarafından işgal edilip sömürgeleştirilmesinin de etkisiyle, ilk asırlardan sonra dine hurafe ve yanlış anlayışlar girmiş, taklit

⁸⁸ Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik*, (İstanbul: Kitap Yayınları, 2006), 7.

⁸⁹ Whelan, age, 59.

⁹⁰ Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik İslami Köktencilüğün Tarihi Temelleri*, (İstanbul: Kitap Yayıncılık, 2006), 30.

⁹¹ Mustafa Acar, “Radikal Selefî Zihniyete Bir Reddiye”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, y. 2, s. 6 (Ankara, 2005): 172.

yaygınlaşmış ve şahsi görüşler önem kazanmıştır. Dolayısıyla yeniden İslam'ın özüne dönülmesi gerekmektedir⁹².

Hicri 700 yılında, Moğolların Şam'a saldıracağı haberi yayılınca, İbn-i Teymiye cihadın farz olduğuna dair bir fetva yayınlarak halkı savaşılmaya davet etmiş ve savaşlar sonucu bir takım başarılar elde etmiştir⁹³. İşte IŞİD ve benzeri örgütlerin uyguladığı cihat ve bu cihadın farz olduğu inancının temelleri bu olayla atılmıştır. Özetle, Teymiye'nin cihadın farz olduğuna dair 14. yüzyılda vermiş olduğu fetva günümüze kadar ulaşmış ve günümüz cihadi yapılanmaları da derinden etkilemiştir⁹⁴.

Selefilerin dini metinlere olan bağlılığını göz önünde bulundurarak bir örnek verecek olursak, Hac suresinde geçen “kendileriyle savaşılana (müminlere) zulme uğramış olmaları sebebiyle (savaş konusunda) izin verildi”⁹⁵ ayeti, IŞİD tarafından terör eylemlerine kolaylıkla referans yapılabilmektedir. Teymiye'nin yaşadığı dönemde İslam toplumlarının uğradığı Moğol saldırılarına karşı cihat yapmaları doğal bir hak olarak değerlendirilebilir. Ancak zaman içerisinde bu durum bir doktrin haline gelerek “*her türlü İslami olmayan devlete karşı cihat etmek farzdır*” şeklinde yorumlanmıştır⁹⁶.

3.2.1.3. Vahhabilik

Birçok kaynak IŞİD'in cihat anlayışını açıklarken örgütün Selefi-Vahabi görüşten yola çıktığına da vurgu yapar. Selefilik ve Vahhabilik her ne kadar aynı terimmiş gibi kullanılsa da, Vahhabilik aslında Selefilikten türemiş, Selefi düşünce esasları üzerine bina edilmiş ve Selefilik'in daha katı ve dışlayıcı bir biçimi olarak düşünülmelidir. Günümüzde birbirinden ayrılması pek de mümkün olmayan Selefi-

⁹² Yıldız, age, 72.

⁹³ Teymiye, *Hapishane Mektupları*, Çeviren: Mehmet Emin Akın, (İstanbul: Medarik Yayınları, 2009), 11.

⁹⁴ Shultz, age, 21.

⁹⁵ Hac Suresi, 22/39.

⁹⁶ Barry Cooper, “Homegrown Jihadists and the Evolution of Al-Qaeda”, Policy Paper, *The Canadian Defence & Foreign Affairs Institute*, (2003): 7.

Vahhabi anlayış İslam dünyasının tarihi köktendinci akımlarından birisini oluşturmaktadır⁹⁷.

İŞİD'in öncelikle Selefilik akımından ve özellikle de Teymiye'nin cihat doktrinlerinden beslenip sonrasında da Harici şiddetini yol haritası belirleyerek cihadın farz olduğu yorumuna ulaştığı bir gerçektir. Ancak İŞİD'i derinden etkileyen bir diğer doktrin de Vahhabilik'tir. Selefilige nazaran daha yakın bir tarihte ortaya çıkan Vahhabilik, sadece terörize gruplara kaynaklık etmekle kalmayıp, Arap ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkenin yönetim sistemini doğrudan etkileyen siyasi bir hareket olmuştur⁹⁸. Özellikle siyasal şiddet yönüyle ön plana çıkan ve konumuzla doğrudan alakalı olan Vahhabilik, İŞİD'in benimsemiş olduğu tüm Müslümanların tek bir çatı altında toplanacağı dini kurallara dayalı bir İslami devlet oluşturma hedefinde kilit bir rol oynamaktadır⁹⁹. Esposito'ya göre Pan-İslamizm'e de atıf yapabileceğimiz Vahhabilik mezhebi, bu anlamda konumuz için çok yönlü özellikleri bünyesinde barındıran bir doktrindir.

“20. yüzyılın sonlarından beri Vahhabilik kavramı mevcut hükümetlere karşı silahlanan militan hareketler için kullanılmaktadır. Bu özel isimlendirme yeni değildir. 19. yüzyıl sömürge Hindistan'ında İngiltere; yerli, anti-emperyalist İslami uyanış hareketlerini “Vahhabi” diye tanımlamıştır. Son yıllarda da Vahhabi İslam sadece Taliban ve Usame Bin Ladin'in El Kaidesi'ni belirtmek için değil; başka bölgelerdeki İŞİD benzeri İslami hareketleri belirtmek için de kullanılmaktadır. Vahhabi görüş 1960'larda, Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkardığı tehdide karşı uluslararasılaşmış; Pan-Arabizm geleneğine karşı Pan-İslamcı siyasetin liderliğini yapmıştır.”

Selefilğin, Teymiye'den sonra daha katı bir yorumu olarak beliren Vahhabilik, selefilğin üçüncü kuşak yorumlanması şeklinde değerlendirilmektedir. Muhammed

⁹⁷ Mehmet Faraç, *İkiz Kuleler'den Galata'ya El Kaide Turka*, (İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2004)

⁹⁸ David Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, (London: I.B. Tauris Publications, 2006), 27.

⁹⁹ Bruce Reidel, *The Search for Al Qaeda: Its Leadership, Ideology and Future*, (Washington: The Brookings Institutions, 2006), 24.

Bin Abdulvahab tarafından şekillenen düşüncenin tarihsel gelişimi Selefilik ile paralellik gösterse de daha dar bir anlayışa sahiptir. Adını kurucu Abdulvahab'dan alan Vahhabilik, ilk kez 18. yüzyılda bugünkü Suudi Arabistan Krallığı'nın sınırları içerisinde yer alan Necd bölgesinde ortaya çıkmıştır. Abdulvahab, ciddi anlamda Teymiye'nin fikirlerinin etkisinde kalmış ve onun eserlerini okuyarak yöntemini yeniden diriltmiştir¹⁰⁰. Teymiye'nin inançlarına yeni bir şey eklemeyen ancak tutumunu daha da sertleştiren Abdulvahab, Teymiye'nin değinmediği bazı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. “İslam garip başladığı gibi garip dönecek, ne mutlu o gariplere!” hadisini kendisine dayanak edinerek, dini söylem üzerinden toplumu kendi görüşleri doğrultusunda değiştirme mücadelesine girişmiştir. Bu hadis çerçevesinde İslam öncesi dönem nasıl cahiliye olarak değerlendirilmiş ise Vahhabilik öncesi dönem de aynı şekilde tasvir edilerek hareket kutsal bir zemine oturtulmuştur¹⁰¹.

Vahhabilerin başka bir özellikleri de *bidat* kavramını çok geniş bir alanda kullanmalarıdır. Onlara göre Kuran ve sünnette bulunmayan her şey, bidat olup her bidat, reddedilmelidir¹⁰². Ayrıca, Vahhabiliğin din anlayışına göre, “Allah kalpte, dilde ve davranışlarda bir olmalıdır. Bunlardan birisinin eksik olması durumunda, kişi Müslüman olamaz. İman, söz ve ameli içerip, dil ile ikrar etmek, kalp ile tasdik etmek ve rükünleri ile yerine getirmek demektir. Buna göre ibadetleri yerine getirmeyen kimse, imansız olarak görülmektedir.”¹⁰³ “Kuran ve sünnetin dışında emir ve yasak tanımamak, Hz. Muhammed'in döneminde bulunmayan şeyleri terk ederek Allah'ı birlemek gerekir. Bunların dışındaki her şey, kişiyi küfre düşürür, can ve mal dokunulmazlığını ortadan kaldırır.”¹⁰⁴ Can ve mal dokunulmazlığının ortadan kalkması inancı sayesinde IŞİD tarafından bugün yürütülen tüm terör eylemleri

¹⁰⁰ Yıldız, age, 73.

¹⁰¹ H. Ezber Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, *KSÜ İlahiyat Dergisi*, s. 2 (Kahramanmaraş, 2003): 10.

¹⁰² Zehra, age, 239.

¹⁰³ Yıldız, age, 73.

¹⁰⁴ Mustafa Karaca, “*Vahhabilik*”, *Evanjelizm ve Vahhabilik*, Derleyen: Mustafa Karaca, (İstanbul: Nokta Kitap, 2005), 87.

meşrulaştırılmıştır. Zira İslam tarihinin en kanlı eylemleri arasında bulunan Kerbela baskını da yine Vahhabiler gerçekleştirmiştir¹⁰⁵.

İslam dininin sadece inançla olmayacağını, fiili yaşantı ve amellerin iman açısından mutlak olduğunu sık sık dile getiren Vahhabiler, sosyal yaşantıya yönelik pek çok bidat konusu yorumlamışlardır. Bunları zaman içerisinde ilkeleştiren Vahhabilerin, bidat kuralları şu şekilde özetlenmektedir:

- 1) Allah'ın zatı, sıfatı ve fiili aynıdır. Ayrı olamaz.
- 2) Bu Tevhid'dir. Tevhide inanmayanın malı, canı helaldir.
- 3) Amel imanın içinde gizlidir, amelsiz iman olamaz.
- 4) Ameli yerine getirmeyene harp açılır. Kestiği yenmez. Bu kişilere karşı cihat edilir.
- 5) Ayetleri yorumlamak küfürdür. Hüküm zâhire göredir.
- 6) Allah'a aracısız ibadet şarttır. Mürşit, şeyh, veli, aracı küfürdür.
- 7) Kesin delil Kur'an'dır. Şia, kelam, tasavvuf, tarikat uydurmadır.
- 8) Kur'an ve Hadis'ten başka her şey bid'attır.
- 9) Mezar, türbe yapmak, adak adamak, kabir ziyareti küfürdür.
- 10) Allah'tan başka kimseden yardım beklemek küfürdür.
- 11) Amelde 4 mezhep helâldir. Tarikat küfürdür, sömürü aracıdır.
- 12) Namazı cemaatle kılmak şarttır. Namaza gelmeyen cezalandırılır.
- 13) Sigara, nargile, içki ve kahve içene kırk değnek vurulur.
- 14) Vakıf bâtıldır. Vakıf kuranlar servetlerini kaçırانlardır.
- 15) Muska, tespih, zikir, sünnet ve nafil namaz batıldır.
- 16) El öpmek, boyun kırmak, evliya kabri ve sakalı şerif ziyareti, mevlit ve kaside okuma, çalgı dinlemek, eğlenmek şirktir.
- 17) Rûfai, Kadırî, Nakşibendi ve benzeri tarikatları küfürdür.
- 18) Ehli beyt sevgisi taşımak, Ali evladını masum saymak şirktir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Emin Demirel, *Taliban, El Kaide, Laden ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2002), 47.

¹⁰⁶ Samet Baysal, "Cihat Kavramının Siyasal Şiddet Aracı Olarak Kullanılmasının Yapısalcı Analizi: El Kaide Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Bursa, 2013), 135.

Tüm bu ilkeler doğrultusunda Selefilik'in sert yorumlamalar eşliğinde Vahhabiliğe vardırıldığını ve Hariciliğe benzemeye başladığını gözlemlemek mümkündür. Bu özelliği ile Vahhabilik, Hariciliğin yeniden doğuşu gibi nitelendirilebilir. Zira Vahhabiler, Hariciler gibi kendileri dışındakileri öteki olarak görüp dışlamaları ve kâfir saymaları neticesinde diğer Müslümanlarla fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Bu nedenle meselelerini çözümlmek için aklı kullanmaya ve ikna etmeye değil, kaba kuvvete başvurmuşlardır¹⁰⁷. Böylece Vahhabi akım Müslüman dünyaya hatırı sayılır biçimde etki eder olmuştur. Ancak akımın asıl farkındalık yaratması, dini doktrininin yanı sıra siyasal bir dönüşüm yaşamasıyla gerçekleşmiştir.

Teymiye'den esinlendiği siyasal fikirleri uygulamaya koyan Abdulvahab, din ve devletin birbirinden ayıramayacağını vurgulayarak siyasetin desteği olmadan da dinin yaşayamayacağını ve sürekli tehlike altında olacağını, öte yandan dine dayalı olmayan devletin de bekasını koruyamayacağını ifade etmiştir¹⁰⁸. Bu düşüncesiyle Necd bölgesinin ileri gelenlerinden olan Muhammed Bin Suud'un desteğini almayı başaran Abdulvahab bu sayede dini doktrininin siyaset ile harmanlama fırsatı bulmuştur ve ilk kez bir radikal İslam ideolojisi devlet bünyesinde yönetime dâhil edilmiştir. Bu ilk Vahhabi-Suudi devletin kuruluşu, şimdi bilinen Suudi Arabistan Krallığı'nın kuruluşuna (1936) kadar siyasete hâkim ve sonrasında dini temelli siyasal formlar oluşturmaya yönelik hareketler için de ilham kaynağı olmuştur¹⁰⁹. İslam dini beraberliğinde siyasal hedefler belirleyen ve devlet otoritesine talip olan Afganistan'daki Taliban'ın oluşumu, Usame Bin Ladin'in El Kaidesi ve son olarak da IŞİD, bu fikirden ciddi anlamda etkilenmişlerdir.

¹⁰⁷ Yıldız, age, 77.

¹⁰⁸ Charles Allen, *God's Terrorists: The Wahhabi Cult and The Hidden Roots of Modern Jihad*, (Philadelphia: Da Capo Press, 2006), 99.

¹⁰⁹ Bodur, age, 14.

3.2.2. Suudi Selefilik-Cihadi Selefilik Ayrışması ve Yeni Selefilğin Ortaya Çıkışı

Tarihte yapılan birtakım dini eylemlerden dolayı Selefilğin çok tonlu olarak yorumlanması neticesinde Selefilik içerisinde ciddi kırılımlar meydana gelmiştir. Dini ideolojilerin devlet ideolojisine dönüşmesi ve din-devlet işlerinin bir arada yürütülmesi sonucunda İslamcılar arasında yönetsel anlamda kavram karmaşaları ortaya çıkmıştır. Örneğin Arabistan'daki Suudi-Vahhabi devletin sınırları İngiltere mandasındaki Kuveyt, Irak, Ürdün ve Filistin'e dayanınca İhvan mensuplarının cihadı sürdürme isteklerine rağmen İbn Suud, fetih hareketini durdurmuştur. Bu durum İhvan tarafından İbn Suud'un İngiliz kâfirlerle ya da Kuveytli veya Mısırlı yöneticilerle kurduğu diplomatik ilişkiler ve anlaşmalar varsayımıyla din dışı faaliyetler olarak algılanmıştır¹¹⁰. Bunun üzerine İbn Suud'un birde İhvan teşkilatını ortadan kaldırması; Suudi yöneticilerin kâfirlerle dostluk kurmakla, ülkenin servetini kâfirlere çok ucuza satmakla, Kutsal toprakları onların asker ve bürokratlarına açmakla ve Yarımada'da müşrik ve kâfirlere karşı cihadı durdurmakla suçlanmasına yol açmıştır.

Ülkeden uzaklaştırılan İhvan düşüncesine sahip Selefîye mensupları, Afganistan gibi yerlerde örgütlenerek gönüllü Arap mücahitlerinin cihat ortamında bilenmesine katkı sağlamışlardır. Bunun neticesinde 1980'li yıllarda Selefilikte derinden bir fay hattı kırılması yaşanmıştır. Öyle ki; yeni Selefilik; Suudi ve Cihadi olmak üzere iki şekilde anılmaya başlanmıştır¹¹¹. Devlet temelli Suudi Arabistan Suudi Selefilği temsil ederken, El Kaide ve İŞİD gibi devlet dışı olarak adlandırılan örgütler Cihadi Selefilğin öncü isimleri olarak kabul edilmişlerdir.

Suudi devletin dini meşruiyetini yitirdiğini ve Batı tarafından yönetiminin kontrol edildiğini düşünen Cihadi Selefiler, başta ABD olmak üzere Batılı devletlere karşı cihat ilan etmişlerdir. Suudi Selefiler ise "Allah'ın kendi dinine, günahkâr insanlar

¹¹⁰ Ramazan Biçer, "İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arkaplanı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Araştırmaları*, s. 13:1 (2015): 6.

¹¹¹ Age, 6.

vasıtasıyla da yardım edeceğini” söyleyen hadise gönderme yaparak ABD’ye verilen desteğin makul ve şer’i esaslara uygun olduğunu bildirmişlerdir¹¹².

Cihadi Selefilik ile Suudi Selefilik arasındaki bu ayrışma, daha sonra Cihadi Selefiler içerisinde farklı bir ayrışmayı doğurarak, El Kaide gibi isimlerin IŞİD’i Haricilikle suçlamasına kadar ulaşmıştır. Batı ile dost ilişkiler sürdüren Suudi Selefilikten sonra Sünnilik dışındaki Müslüman mezheplere karşı saldırgan tutum sergileyen IŞİD, Selefi anlayışa yeni bir boyut daha kazandırmıştır. Böylece IŞİD Selefi değil Harici olmakla suçlanmaya başlanmıştır.

Dini söylemli radikal hareketlerin temel özelliklerinden birisi de bu hareketlerin dışlayıcı olmalarıdır. IŞİD gibi günümüzde Selefi söylemde olan tüm gruplar için bu geçerlidir. Örneğin; İslam anlayışlarının, mücadele biçimlerinin ve yönetim ahlaklarının birbirinden farklı olması nedeniyle IŞİD, Hamas’ı İslam dışı kabul etmektedir. Özelde her radikal İslami hareket Selefilik zihniyetine sahip olsa da, IŞİD gibi modern İslami hareket zihniyeti içerisinde bulunmayan oluşumların Selefilik tonları değişkenlik arz etmektedir¹¹³. El-Kaide’nin IŞİD’i geleneksel Selefilikten dışlaması ve Harici olarak adlandırması da bu sebeptendir. Bu hususta farklı Selefi tonlar içeren örgütlerin ve özelde IŞİD’in, cihat kavramına olan yaklaşımı da dikkatle incelenmelidir.

3.3. IŞİD’in Cihat İnancı

Bu başlık altında IŞİD’in bütün faaliyetlerini üzerine inşa ettiği *Cihat* kavramının İslam dini içerisindeki önemi ile gerçekte ne gibi unsurları bünyesinde barındırdığı açıklanmaya çalışılacaktır. Sonrasında ise IŞİD’in cihat anlayışı ile bu anlayışı etkileyen temel doktrinlerin şiddet aracı olarak yeniden nasıl yorumlandığı ele alınacaktır.

IŞİD’in bireyi harekete geçiren ve eylemsel bir militan haline dönüştüren birincil doktrini kutsal savaş ilan ettiği cihat inancıdır. IŞİD, İslam dini içerisinde var olan

¹¹² Talibü’l-İlm, er-Reddû’l-Mesail, s. 4, 17.

¹¹³ Biçer, age, 8.

cihat anlayışını yeniden yapılandırarak eylemlerinin temel motivasyon kaynağı haline getirmiştir. Terör örgütlerinin en temel kaynağı olan motivasyon unsurunu cihat ile gerçekleştiren IŞİD, kendi radikal söylemi içerisinde cihadı bireylere aşlamakla kalmamış bunu küresel cihat ile tüm dünya coğrafyasına da yaymayı başarmıştır.

Çok zengin bir kavramsal anlamı bulunan cihat, Arapça’da *gayret etme ve bütün gücünü kullanma* anlamına gelmektedir¹¹⁴. Ancak Türk Dil Kurumu cihadı *din uğruna yapılan savaş* olarak tanımlayarak genel bir mana yüklemiştir¹¹⁵. Oysa cihat, savaştan daha kapsamlıdır.

Kuran-ı Kerim ayetlerinde de sıkça kullanılan cihat kavramı geleneksel anlamda *mücadele* kelimesine benzer bir kullanıma sahiptir ve Kuran-ı Kerim’de savaş anlamına gelen üç farklı kavram bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla *Nefir*, *Kıtal*, ve *Harp*’tir¹¹⁶. Nefir kelimesinin sözlük anlamı, bir yerden bir yere gitmek; heyecan verici bir emirden dolayı fırlayıp ileri çıkmaktır. Bu kelime genellikle düşmana karşı savaşa çıkmak için kullanılmaktadır¹¹⁷. Yine başka bir kaynakta nefir kelimesi, “harp için seferber olan cemaat” olarak tanımlanmıştır¹¹⁸. Nefir kelimesi Kur’an-ı Kerim’de savaş anlamı çerçevesinde 2 surenin 6 ayetinde toplam 8 kez geçmektedir¹¹⁹.

Kur’an-ı Kerim’de savaş manasında kullanılan bir diğer kelime ise *kıtal*dir. Bu kelime öldürmek manasına gelen katl kökünden türemiş olup; savaş döneminde yaşanan çatışma durumunu ifade etmektedir ve 33 surenin 122 ayetinde toplam 165

¹¹⁴ Mehmet Fatih İldeş, “Kuran-ı Kerim’in Cihad ve Teröre Bakışı”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008), 4.

¹¹⁵ TD, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Kolektif Yayıncılık, 2010).

¹¹⁶ İldeş, age, 11.

¹¹⁷ Münir Hasan, “Kur’an’da Savaş Olgusu”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008), 35.

¹¹⁸ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, (Yazar Yayınları, 2009).

¹¹⁹ Hasan, age, 35.

kez geçmektedir¹²⁰. Yine Kur'an-ı Kerim'de savaş manasında kullanılan başka bir kelime de *harptir*. Harp zaten genel olarak savaş ve kavga manasına gelen yaygın bir kelimedir¹²¹.

İslamcılar tarafından benimsenen yaygın inanca göre cihat kavramı, İslami değerlerin yükselmesi, korunması ve yayılması için haklı sebeplerle her türlü çalışmada bulunmak, uğraşmak, gayret etmek ve bu yolda savaşa girmektir. Daha açık bir ifade ile Allah tarafından kullarına verilmiş olan bedeni, mali ve zihni kuvvetleri Allah yolunda kullanmak, o yolda feda etmektir¹²². Ancak görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim'de savaş manasının doğrudan karşılığı cihat değildir ve savaş manasında kullanılan kelimeler yerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu hususta çok genel bir anlam içermesine rağmen cihat kelimesi Kur'an-ı Kerim'de, isim olarak dört, bundan türeyen fiil şeklinde ise sadece yirmi dört yerde geçmektedir¹²³. Kullanımının azlığı da, aslında cihat kelimesinin Müslümanlarca yüklenen *haklı savaş* gibi bir anlamı içermediğinin bir ispatı niteliğindedir.

Cihat kavramına, *kutsal savaş/haklı savaş* manasının verilmesi genel anlamda yanlış kabul edilmektedir. Çünkü saldırganlık, İslam dininin bütününde savunduğu ahlak ve etik kurallar ile uyuşmamaktadır. Diğer taraftan cihat, İslam'da kutsal savaş anlamında da değildir. *Mukaddes cihat* Hristiyanlıkta var olup, İslam dinine özünde yabancı bir terimdir¹²⁴.

Burke'ye göre, cihat genelde söylendiği gibi mutlaka bedensel savaş anlamına da gelmemektedir. Kişi kalple, kalemle, dille, vs. cihat yürütebilir¹²⁵. Elmalılı Hamdi Yazır'ın sözleri de bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Ona göre "cihat yalnızca kılıç ile veya başka silahlarla yapılan savaş olamaz. Cihat kelimesi kıtal yani savaş

¹²⁰ Age, 38.

¹²¹ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Azim Yayınevi) 252.

¹²² İldeş, age, 4.

¹²³ Hasan, age, 33.

¹²⁴ Reuven Firestone, *Jihad: The Origin of Holy War in Islam*, (New York: Oxford Press, 2002), 18.

¹²⁵ Jason Burke, *El Kaide Terörün Gölgesi*, Çeviren: Ebru Kılıç, (İstanbul: Everest Yayınları, 2004), 85.

kelimesinden daha geniş ve kapsamlıdır. Dolayısıyla savaş bunun sadece özel bir çeşidi olabilir.”

Yukarıda bahsedilen örneklerde de anlaşıldığı gibi cihat din adına yapılan bir savaş, insanları inanç anlamında zorlayarak dine sokmak için kullanılan bir baskı aracı ya da toprak işgal etmek amacıyla yapılan bir fiiliyat değildir. Bir Müslümanın Allah yolunda yürümek amacıyla yerine getirdiği bir görevdir ve İslam dini, cihadı emrederken toplumun düzenini, aile hayatını, din ve vatani korumayı, zulümleri önlemeyi, insanlara Allah’ın adını ulaştırmayı, insanların mükemmel ahlaka ulaşmasını dilemektedir. Kur’an-ı Kerim, Müslümanların düşmanlarına karşı mücadele ederken galip gelmeleri için her türlü tedbiri almalarını ve bu tedbirleri uygulamalarını istemiştir. Ancak tek bir kişinin fikrine körü körüne bağlanmayı yasaklamış, istişareyi emretmiştir¹²⁶.

Net bir şekilde görüldüğü üzere İslam dini cihat kavramını ne şiddet hareketleri ne de terörize eylemler ile bir araya getirmektedir. Bu yönüyle IŞİD’in cihadı uygulama esasları ve nâkili akıla tercih eden Vahhabi ideolojisi, özü itibarıyla cihat kavramından tamamen uzaklaşmış bir yorumdur.

Bu durumun tüm dünyada yankı bulmuş hali olan ve cihat inancını küreselleştiren ilk oluşum El-Kaide’dır. Bu nedenle küresel cihat konusu IŞİD’in oluşumuna kaynak oluşturan El Kaide’nin de açıklanacağı ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

El-Kaide şebekesi üyesi Ebubekir Naci’nin 2004 yılında internette Arapça olarak yayınladığı “*Vahşetin İdaresi*” kitabı Harvard Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Enstitüsü tarafından İngilizceye çevrilmiş olup, cihatçı grupların eylemlerin planlanması ve safhalandırılması üzerine önemli ipuçları içermektedir. Ebubekir Naci’ye göre;

Cihatçı girişimlerdeki nihai siyasi amaç, siyaseti ve toplumsal düzeni Şariat’la yönetilecek sürdürülebilir bir İslami hilafeti yerleştirmektir. Ancak İslami hilafeti kurmak için seçilebilecek olan tüm alanlar kâfir devletler tarafından tutulduğu

¹²⁶ Abdulaziz Hatip, *İslam Şiddete Ne Der?*, (İstanbul: Sebat Yayınları, 2005), 148.

için yeni bir devlet sahası oluşturmak ancak Cihat'la mümkün bulunmuştur. Cihat'ı yürütmek için ise hareket güzergâhları belirlenmiş ve bu plan maddeler halinde oluşturulmuştur. Buna göre;

- Cihat'ın gerçekleştirileceği arazi coğrafi derinlik arz etmeli ve izlenecek yol ve yöneme elverişli bir topografyaya sahip olmalıdır,
- Cihat'ın yerleşeceği bölgede devlet otoritesi hissedilir ölçüde azalmış olmalıdır (Irak ve Suriye'de olduğu gibi)
- Seçilmiş Cihat sahasında önceden Cihatçı bir kalıntı mevcut olmalıdır,
- Cihat'a davet edilecek halklar kültürel ve dini bakımlardan tebliğe açık olmalıdır.

Önceden açıklanan siyasi hedefe ulaşmak amacıyla hareket planında hayata geçirilecek olan başlıca üç perde de yer almaktadır. Bu süreçte arzu edilen çabuk bir sonuç yerine sonunda nihai amaca ulaşmaktır. Birinci perdede; moral bozma ve bitkin düşürme taktiği kullanılmaktadır. Kafir devletler için stratejik olarak az öneme sahip bölgelerde güvenlik kuvvetlerinin güçlü olmasına gerek yoktur ve dolayısıyla cihatçılara başlangıçta zayıf şiddet eylemleri ile bu korumasız bölgelerin vurulması öğütlenmektedir. Sonrasında ise eylemin şiddeti gittikçe arttırılacağından bu durum düşmana tehdidin git gide büyüdüğü hissini verirken savaşçılara da el alıştırmalarını yapmalarını sağlamaktadır. Bozguna uğratılan düşmanın ise morali bozulacak ve merkezi devlet itibarsızlaşacaktır. Cihatçılar daha sonra yapacakları harekâtlarda da gerekli olacak malzemeyi onlardan temin edecektir. Emniyetsizlik karşısında kafir devletler büyük kent merkezlerinin ve önemli ekonomik merkezlerin korunmasını güçlendirirken kırsalları ihmal edecektir. Böylece hukuk devletini ve kamu hizmetini arkasında hissedemeyen halk öfkelenecek ve bu durum Cihadın beslendiği bir kaynak haline gelecektir.

İkinci perde de, İslam devletinin toplumsal, askeri ve ülkesel zeminini inşa etmek esas olacaktır. Bu aşamada cihatçılar kaosu içine düşmüş bir toplumu kurtarma gelerek onu Şeriat'a elverişli kılmak için tekrar şekillendirecektir. Bu şekillendirme esnasında topluma sunulan ahlak temelleri Şeriat'ın temelleri olacaktır.

Üçüncü ve son perde ise, İslam Devleti'nin nihayet hazırlanan zeminde kurulmasıdır. Önceki safhaların birleşiminden oluşur ve bu yönüyle hiçbir yorum gerektirmez¹²⁷.

İŞİD'in İslam'ı yorumlama şekline geçmeden önce Cihat inancı üzerinden meşrulaştırdığı şiddet yorumu ve bireylere atfettiği mücahitlik kimliği ile eriştikleri şehitlik mertebesi açıklanacaktır.

3.3.1. Şiddet Yorumu

Her insan var olan bir inanç sisteminde, toplumsal değerler ortamında ve kültür kalıbı içerisinde dünyaya gelir. Şiddete yönelen birey, amacına engel saydığı her şeyi niteliğine, anlamına, geçerliliğine ve değerine bakmadan gidermeye çalışır. Şiddetin mantığı bir tartışma mantığı değil, engeli toptan giderme mantığıdır. Onda, insan değerleri ancak amaca giden yolları açtığı ölçüde önemli olup, en yüce değerler bile amaç olmaktan çıkartılıp araç haline getirilmektedir. Dolayısıyla, çatışma, şiddet ve terör olaylarında “din”, mensupları eliyle kullanılan bir araçtır.

Şirk, cihat, şehitlik gibi kavramları kendi zihin yapılarına göre yeniden yorumlayarak şiddeti meşrulaştıran ve başarının silahlı mücadeleden geçtiği yönünde halkları inandıran İslamcı liderler, dini motive ile halkı siyasi alanda istediği gibi güdülemişlerdir. Şiddeti çok yönlü kullanan liderlerin bu şartlarda ürettiği söylem, demeç ve fetvalar terör eylemlerinin manevi ayağını oluşturmuş, mücahitlik ve şehitlik anlayışını güncellemiş ve böylece intihar eylemlerinin meşrulaşmasına sebebiyet vermiştir.

3.3.1.1. Mücahitlik Kimliği

Mücahitlik kavramı ilk olarak küresel cihadın babası olarak da bilinen Abdullah Azzam tarafından Afgan savaşına katılan tüm Müslümanlar için kullanılmıştır. Cihat

¹²⁷ Jean-Marc Lafon, “İşid’in uzun vadeli hedefleri üzerine ayrıntılı bir inceleme”, Çeviren: Haldun Bayri, (Ağustos 2015), <http://medyascope.tv/2015/08/28/jean-marc-lafon-isidin-uzun-vadeli-hedefleri-uzerine-ayrintili-bir-inceleme/>, [25.04.2016].

kavramından türetilen bir kelime olan *mücahit*; cihat yapan, cihat eden kişi manalarına gelmektedir.

Mücahitlik üst kimliğine ait olmak için düşüncenin fiile dönüşmesi şarttır. Birey ya mücahit olarak yeni üst kimliğini kazanacak ya da dışlanacaktır. Tamamen psikolojik etkilere sahip olan bu kavram, IŞİD tarafından da oldukça profesyonelce kullanılarak birçok Müslümanı tesiri altında almış ve IŞİD’e katılan militan sayısını yükseltmiştir. IŞİD için eleman temininin anahtar unsuru olan mücahitlik üst kimliği, örgüt üyeleri tarafından bireylere verilen motive yöntemini oluşturmaktadır. Örgüt bu yolla cihat etme düşüncesi oluşmuş bireyleri özendirme eğiliminde bulunarak, onlara yeni bir *Biz* duygusu kazandırmaktadır. Çoğu terörist yapılanmalarda olduğu gibi IŞİD’de de *büyük grup kimliğinden* hareketle, bireylerin şiddete yönelmeleri kolaylaşmakta ve her türlü terörist eylem gerçekleştirilmektedir¹²⁸.

3.3.1.2. Şehitlik Motivasyonu

Azzam’ın cihat kavramı üzerinden oluşturduğu ve bireyleri derinden etkileyen konulardan bir diğeri de *şehitlik* ve *şahadet* olgusudur. İslam dini açısından değerlendirildiği zaman şehitlik veya şahadet şüphesiz bütün Müslümanlar için arzu edilen bir makamdır. İslam dini açısından şehitlik, bir Müslümanın Allah’a yakınlaşmak bağlamında elde edebileceği en büyük mertebedir. Tanım olarak da Allah yolunda canını feda eden bir Müslümana şehit denir ve İslam’a göre şehitler Peygamberlerden sonra gelmektedir¹²⁹.

İslam inancına göre, şehitler Allah yolunda canlarını feda ederek İslam’ı saldırılardan korurlar. Bunun karşılığı olarak ise cenneti kazanırlar. Cennet, Müslümanlar için ölüm sonrası hayatlarında mükâfat yeri olarak kabul edilir. Cennete giren orada her istediği nimeti bulacaktır¹³⁰. Özellikle hayattan beklentisi kalmamış, toplumsal açıdan zayıf bağlara sahip olan veya çeşitli psikolojik

¹²⁸ Vamık Volkan, “Büyük Grup Kimliği ve Şiddet”, *Terörün Sosyal Psikolojisi*, 20.

¹²⁹ Mehmet Dikmen, *İslam İlmihali*, (İstanbul: Cihan Yayınları, 2004), 352.

¹³⁰ Lütfi Şentürk ve Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 57.

problemler yaşayan bireyler için cennete gitme motifi cazip hale gelmektedir. Böylelikle IŞİD gibi dini istismar eden terör örgütleri şehitlik vurgusu üzerinden militanlarını rahatlıkla intihar eylemlerine yönlendirebilmektedir¹³¹.

Canlı bomba eylemleri ve benzeri intihar saldırıları önüne geçilmesi en zor saldırılardır. Normal şartlar altında eylemi gerçekleştiren militanlar eylem sonrası yakalanmamak için çeşitli tedbirler almak zorunda iken bu durum intihar eylemlerinde kendiliğinden devre dışı kalmaktadır. IŞİD militanlarının gerçekleştirdiği eylemler sonrası yakalanma riski ortadan kalkmakla kalmayıp, hatta saldırı sonrası eylemi aydınlatacak delillerde kaybolmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiği zaman, intihar saldırıları bütün örgütler için önemli bir eylemdir ancak örgütlerin canlı bomba olacak kişileri motive etmesi ve saldırıya yönlendirmesi oldukça zordur. Ancak bu durum, IŞİD gibi örgütler tarafından bireylere, şehitlik mertebesinin vaat edilmesiyle kolaylıkla gerçekleştirilmektedir¹³².

Özetlemek gerekirse, diğer örgütler için kurdukları düzende amaç yaşamak iken, IŞİD gibi dini istismar eden örgütlerde cihat üzerinden ölüm amaçlanmaktadır. İslam dini açısından oldukça önemli bir kurum olan ve ölüm sonrası için ulaşılması en zor makamlardan birisi olarak değerlendirilen şehitlik, cihat ile birleştirilerek günümüzde IŞİD'in temel doktrinlerinden birisi haline gelmiştir¹³³. Khosrokhavar'a göre; "Şehitlik cihadın bir sonucu, cihat ise şahadetin bir gösterim biçimidir." ¹³⁴ Çünkü örgütler açısından bir yandan en güvenli ve etkili saldırı olan; diğer yandan düşmana en çok zararı veren intihar saldırıları, *mücahitlik* üst kimliği kazanmış bireylerin gerçekleştirdiği cihadın bir sonucu, *şehitlik* ile de mutlu sona ulaşma yöntemi haline gelmiştir.

¹³¹ Asaf Maliach, "Abdullah Azzam, Al-Qaeda and Hamas: Concepts of Jihad and Istishhad", *Military and Strategic Affairs*, Vol:2, No:10 (2010), 79-81.

¹³² Age, 82.

¹³³ Domenico Tosini, "Al-Qaeda's Strategic Gamble: The Sociology of Suicide Bombings in Iraq", *Canadian Journal of Sociology*, Vol: 35, No: 2 (2010), 272.

¹³⁴ Ferhad Khosrokhavar, *İntihar Bombacıları Allah'ın Yeni Şehitleri*, Çeviren: Tülay Duman, (İstanbul: Versus Yayınları, 2006), 61.

3.4. İŞİD'in İslam Yorumu

İslam dini gerçekte hoşgörüye dayalı bir dindir. Kelime anlamı olarak İslam; barış, emniyet ve güven anlamlarına gelmektedir. Savaş şartlarında bile yaşlılara, çocuklara, kadınlara ve teslim olanlara karşı herhangi bir şiddet türünü tamamen yasaklayan İslam, teröre asla izin vermemektedir. Kuran-ı Kerim’de de cihada girişmeden önce diyalog kurmaktan bahsedilmekte ve ilk saldıran siz olmayın diye emredilmektedir ve özellikle İslam hukukunda, amacın meşru olması kadar, o amaca ulaşmak için takip edilen yolun da meşru olması bir kuraldır¹³⁵.

Selefilerin Selefi döneminin temsil ettiği hakikate sahip olma arzusu, İslam adına insanlar üzerinde hak iddia etmeleri, yaşadıkları günden hoşnut olmamaları ve ötekileştirici bir üslubu tercih etmeleri, katı bir İslami anlayışa sahip olan İŞİD benzeri örgütlere yol gösteren bir doktrin halini almasına neden olmuştur. Hakyemez’e göre: “Tarihsel miras, diğer bir tabirle geleneksel Müslüman din anlayışından yola çıkarak özellikle de Selefi söylemin bir ürünü olan dışlayıcı fetvalar bu işi kolaylaştırmaktadır. On dört asırlık dönemde ortaya çıkan tüm gruplar, kendilerini Hz. Peygamber dönemiyle özdeşleştirip dinin bizzat aslı saydıkları için, kendileri dışında kalanları kâfir, mürted olarak görmüş; diğerlerini ise kanlarının akıtılması helal olanlar olarak görmüştür¹³⁶. Teymiye’nin, dönemin şartları ve siyasi istikrarsızlığından kaynaklı olarak cihadın farz olduğuna dair iddiası, yıllar sonrasında ortaya çıkacak olan dini istismar eden örgütlere ilham kaynağı olmakla kalmamış, birincil referans kaynaklarından biri haline gelmiştir¹³⁷. Bu anlamda, İslami bir örgüt olduğu iddiasındaki İŞİD’in bu tür eylemler üzerinden gerçekleştirdiği İslami yorumları, alt başlıklar halinde ele almak faydalı olacaktır.

¹³⁵ Vehbe Zuhayli, *İslam Hukukunda Savaş*, Çeviren: İsmail Bayer, (İstanbul: İhtar Yayınları, 1996), 42.

¹³⁶ <http://www.on5yirmi5.com/roportaj/guncel/olaylar/160479/isidin-beslendigi-selefi-dusunce-nedir.html> [02.03.2016]

¹³⁷ Esposito, age, 64.

3.4.1. Kutsal Metin Yorumu

Kutsal kitaplar her ne kadar inananları tarafından ilahi olarak adlandırılırsalar da yorum bilimciler tarafından yorumlanmaya tabii tutulabilecek birer metin olarak tasavvur edilmişlerdir. Böylece kişisel okumaların ve yorumların önü açılmıştır. Günümüzde İslamiyet'i istismar eden IŞİD gibi dini motifli terör örgütleri ve radikal düşünürler, toplumsal gelişmeleri ve hareketleri değerlendirirken kendi politik amaçlarını destekleyecek şekilde İbn Teymiye'nin dini metinleri yorumlama biçimine vurgu yapmaktadır. Örneğin Hac Suresinde geçen “Kendileriyle savaşılanlara (müminlere) zulme uğramış olmaları sebebiyle (savaş konusunda) izin verildi” ayeti, İbn Teymiyeci bir yorumla ele alınırsa metin ya olduğu gibi kabul edilecek ya da kelimelerin zahiri manalarına göre karar verilecektir¹³⁸.

David Harvey'e göre; “Esasen yazdığımız şeyler kastetmediğimiz, hiçbir şekilde kast etmiş olamayacağımız anlamlar nakleder, sözcüklerimiz kastettiklerimizi aktaramaz. Bir metne hâkim olmaya çalışmak beyhude bir çabadır, çünkü metinlerin ve anlamların aralıksız biçimde birlikte dokunmaları denetimimizin dışındadır. Bu nedenle de dil bizim aracılığımızla işler. Bir metnin içinde bir başka anlamı aramak ya da bir anlamı bir metin içerisinde inşa etmek muhtemeldir. Heyecan veren ve ikna eden şey, heyecan duyan ve ikna olunan kimselerin gereksinimlerinin ve amaçlarının bir sonucudur.”¹³⁹ Bu düşünceden hareketle, IŞİD'in Kur'an-Kerim'i temel alarak terör eylemlerini Dar'ul Harp düşüncesi üzerinden yorumlaması kendi örgütsel ideolojik gereksinimlerinin ve amaçlarının bir sonucudur.

Ancak bu düşüncenin karşısında anlamın tekliğini savunanlar da bulunmaktadır. Onlara göre, “birçok anlama gelen bir söz hiçbir anlama gelmez”.¹⁴⁰ Sadece IŞİD gibi günümüz radikal örgütleri değil, ilk Hristiyan fundamentalistler de buna taraftırlar. Anlamın kesinliği ve tekliğini inşa edebilmek için kelime anlamını doğru kabul etmiş ve bunu kural olarak benimsemişlerdir. Modernleşmenin toplumlarda

¹³⁸ Ergün Çapan, *İslam'a göre Terör ve İntihar Eylemleri*, (İstanbul: Işık Yayınları, 2004), 145.

¹³⁹ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1997), 67.

¹⁴⁰ Dücane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı*, (Ankara: Fecr Yayınevi, Eylül, 1995), 21.

kökten değişime yol açan etkisiyle birlikte bilim ve teknolojiye yeni algı bireylerde kimlik bunalımına sebep olmuştur. Seküler düşüncenin toplumlara ve kültürlerle yerleşmesi, her şeyi dinsel söylem ile anlamlandıran birey için travmatik bir süreç ortaya koymuştur. Hristiyan fundamentalizmi tam da böyle bir süreçte 20. yüzyıl modernizmini reddeden bir hareket olarak ortaya çıkmıştır¹⁴¹. “...Hristiyan Fundamentalistler, modern yaşam tarzına, sekülerizme ve bilimsel açıklama biçimlerine karşı çıkarak eskiyi korumaya ve Hristiyanlığın temel değerlerine olan inancı yenilemeye” çalışmışlardır¹⁴². Öyle ki modern dönemde ortaya çıkan ve modern olana karşı bir tutum sergileyen Hristiyan fundamentalizminin temel ilkeleri şunlardır:

1. “Kitab-ı mukaddes’in mutlak yanılmazlığı ve zahiri anlamının aynen benimsenmesi
2. İsa’nın dirileceği ve yeniden yeryüzüne döneceği inancı
3. Modernitenin tesiriyle dinden çıkmış ya da Amentü’ye hala katılmamış olanlara tebliğ vazifesi.”¹⁴³

Bu temel ilkelere ek olarak Canatan’ın İncil hakkındaki çıkarımları şu şekildedir; İncil, Tanrı kelamı ve tek otoritedir, başından sonuna kadar tartışılmaz doğrular içeren yanılmaz bir bilgi kaynağıdır ve kelimesi kelimesine okunmalıdır¹⁴⁴. Tüm bu ilkelerin ve çıkarımların 20. yüzyıl Hristiyan fundamentalistleri tarafından kabul görmesi, Tanrı ve din kavramını dışlayan *modern düşünceye* karşı çıkıldığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu hususlarda oluşacak söylemin bizzat ideolojik olması gerekmektedir.

¹⁴¹ Hafize Şule Albayrak, “Hristiyan Fundamentalizmi”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006), 8.

¹⁴² Kadir Canatan, *Din ve Laiklik*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997, 164.

¹⁴³ Neşet Tok, “İslami Fundamentalizm Mümkün Müdür?”, *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, s. 12 (Güz 1995): 15.

¹⁴⁴ Canatan, *age*, 164.

Bu noktada modernleşme kuramından bahsetmek gerekmektedir. Modernleşme kuramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkan, Batı'nın model alınması suretiyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan ve Amerika'yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişme yaklaşımıdır. Modernleşme kuramı, toplumların gelenekten modernliğe doğru yaşanan evrensel bir süreçte muhatap oldukları takdirde gelişebileceklerini söyler¹⁴⁵.

Hristiyanlığın dini değerleri ve referansları etrafında toplanarak modernitenin reddedilmesi ile oluşturulan Hristiyan fundamentalist ideolojisinin IŞİD gibi 21. yüzyıl Müslüman fundamentalist gruplara da rol modellik yaptığını söylemek mümkündür. IŞİD'in ideolojik kaynağına alt yapı oluşturan siyasi ve toplumsal etkilerin bireylerde yarattığı kimlik bunalımı sonucu İslam dinine olan yaklaşımları ile 19. yüzyılın sonlarına doğru, dünyanın birçok kesiminde modernite dalgasıyla yaşanan gelişmelerin bireylerde uyandırdığı Hristiyan dinin özüne dönüş talebi tamamen benzerdir¹⁴⁶.

Bu çeşit bir köktendinci düşünce etrafında şekillenen IŞİD için, eski geleneğe bağlı kalma arzusu, yeni olanı reddeden tutumu, inançları kapsamında metni merkeze almayı daha doğru bulan anlayışı ya da yorumlamalarında daha ihtiyaca yönelik sonuçlar çıkartması Hristiyan fundamentalizmi ile arasındaki önemli benzerliklerdir.

3.4.2. Toprak, Egemenlik ve İslam İlişkisi

Toprağa dayalı yeni devlet iddiaları genel olarak kendini bir toprak parçasıyla özdeşleştiren ve uzun zamandır o parçada yaşayan gruplar tarafından yapılmaktadır. Bu anlamda toprak ve egemenlik iddiaları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ancak, IŞİD'in uğrunda şiddetin en gösterişli türlerine başvurduğu toprakla olan ilişkisi, daha ziyade din temelli bir İslam yorumuna dayanmaktadır. Alışıla gelmiş aksine

¹⁴⁵ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev.O. Akınay, (Ankara: D.Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999).

¹⁴⁶ Ensar Çetin, "Hristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu'da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 5(1): 001-016, 4.

bu defa farklı bölgelerden gelen ve savaştıkları topraklarla yani IŞİD'in etkin bulunduğu Irak ve Suriye toprakları ile bağı bulunmayan cihatçılar bu topraklar üzerinde İslami bir devlet kurmak amacıyla homojen ve küresel bir grubu oluşturmaktadırlar. Toprak talepleri yalnızca bir devleti değil birden çok devletin sınırlarını kapsayan IŞİD'in homojen grubu, ne tek bir ulusa ne de tek bir etnik gruba işaret etmektedir. Toprak üzerindeki iddialarının tamamı kurmak istedikleri İslami devlet odaklıdır. Bu bildiğimiz anlamıyla Vestfalya'dan bu yana süregelen olan toprak-halk-egemenlik birlikteliğini de bozan bir durumdur ve odak noktasında tamamen dini bir egemenlik anlayışı vardır¹⁴⁷.

Küreselleşme bir yandan kültürel bağları ve ulusal kimlikleri aşındırırken, kökten dinciler bu süreci, ulus-devletin sınırları ötesinde evrensel bir ümmet kavramının inşa süreci olarak görmüşlerdir¹⁴⁸. Küreselleşme sayesinde ulus ötesi cihatçı bir ideolojiyi üreten IŞİD, bu sayede dünyanın farklı yerlerine dağılmış insanları belli bir mekânsal merkezde toplamayı ve yeniden gruplaştırmayı başarmıştır. Dolayısıyla IŞİD, küreselleşme dönemini bir kayıp dönemi değil, bir fırsat, Batılılaşmanın toplumun her alanına sirayet etmesine karşılık bir panzehir olarak görmüştür. Öyle ki IŞİD bu süreci, İslam'ın yeniden kendini yorumlamasının fırsatı olarak değerlendirmiştir. Küreselleşme ile birlikte sosyal medya ve iletişim araçlarının yayılması, IŞİD'i toprak ve devlet çerçevesine sıkışan ideolojik hareketlerden de ayırmıştır. Bunun ilk örneği olan El-Kaide'yi takip eden IŞİD, mevcut teknolojinin bütün imkânlarından faydalanarak küresel bir din algısı yaratabilmiştir.

Roy'un topraksızlaşma kavramı ile ifade ettiği bu durum, fundamentalist akımların ırk, etnisite, toprak ve kültür bileşenlerinden vazgeçmesi, ancak belli bir coğrafyada ortaya çıkmış olan kültürden hareket ederek hayali bir ümmet kavramını ortaya çıkarmasıdır. Bu anlayışa göre de coğrafya ve tarihten bağımsız olarak nerede *gerçek*

¹⁴⁷ Alaattin Oğuz , Aksu Akçaoğlu , Latif Yılmaz, "IŞİD Şiddetinin Kaynakları ve Temsili Üzerine Başlangıç Notları", *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/1025/isid-siddetinin-kaynaklari-ve-temsili-uzerine-baslangic-notlari>, [03.03.2016].

¹⁴⁸ Steve Bruce, *Fundamentalism*, (Malden: Polity Press, 2000), 14.

İslam uygulanıyorsa orası devlet olmaktadır. Fundamnetalist akımlar için vaat edilmiş bir toprak söz konusu değildir. Bütün dünya vaat edilmiş topraktır¹⁴⁹.

3.4.3. Dar’ul Harp ve Dar’ul İslam Yorumu

Başta IŞİD olmak üzere dini istismar eden cihadi yapılanmaların çoğunda bulunan ortak özelliklerden birisi de yaşadıkları toprakların “*dar’ul harp*” olup olmadığı arayışıdır. *Dar’ul İslam*, *Dar’ul Küfr*, *Dar’ul Harp* gibi kavramlar dini istismar eden terör örgütlerinin söylemlerinde sık karşılaşılan kavramlardır. *Dar’ul İslam*; İslam hükümleri ile yönetilen, iç ve dış güvenliği Müslümanların otorite ve gücü ile sağlanan ülke anlamına gelmektedir¹⁵⁰. *Dar’ul Harp* ise güvenliği Müslümanların otoriteleri ile sağlanmayan ülkelerdir. Dini istismar eden terör örgütlerince İslam hukukunun yeteri kadar hâkim olmadığı topraklarda *Dar’ul Harp* ilan edilir ve İslam dinin normal şartlar altında izin vermediği bazı kuralların (hırsızlık, şiddet, cinayet vb.) buralarda rahatça uygulanabileceği kabul edilir.

IŞİD’in Dar’ul Harp ilan ettiği bölgedeki yönetsel özelliklerini rahatça anlayabileceğimiz temel düşünce yapısı şu şekilde özetlenebilir:

1. Şirkin her türlüünü ve şirke ileten yol ve araçların hepsini ortadan kaldırılacaktır.
2. Şiiler/Rafiziler, şirk ve ridde taifesindendir.
3. Aşırılığa giden Haricilik ile dine lakayt Mürcie, bizim hedefimizdir.
4. Kelime-i Şehadet söyleyen ve İslam’ın nevakızlarından birisini işlemeyene karşı duruşta değiliz. (Nevakız: İslam’ı bozan şeyler, Bid’at)
5. Küfür; söz, eylem ve itikad olarak, büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılır.
6. Allah’ın indirdikleriyle hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir
7. Hizb-i İslami, Hizb’i-l-Mutlak, Düleymi, Haşimi, Allavi, Caferi ve diğerleri gibi Siyasi faaliyet içerisinde bulunanlar, mürted ve kâfirdirler.
8. Rafiziler, ridde küfrüne girmişlerdir.
9. Batı ile işbirliğine girenler, müşriktirler.

¹⁴⁹ Olivier Roy, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, (New York: Columbia University Press, 2004), 265.

¹⁵⁰ Abdülhakim Yüce, *Din Maskeli Terörün Din Tahripçiliği*, Terörün Sosyal Psikolojisi, Derleyen: Murat Sever ve diğerleri, (Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2010), 121.

10. Hükümette görev alan yetkili ile şube müdürü arasında fark yoktur.
11. Endülüs'ün yıkılmasından itibaren, İslam ülkelerinin kurtarılması için cihad, farz-ı ayndır.
12. Mevcut İslam ülkelerinin yönetim ve ordusu mürted ve kâfirdir. Ancak halkı kâfir değildir.
13. Mevcut İslam ülkelerinin yönetim ve ordusuyla savaşmak, Haçlılarla savaşmaktan 'daha vacip'tir.
14. İslam Devleti'nde bulunan Kitap Ehli ve Sabii gibi zimmiler, zimmetleri olmayan harp ehlidirler. Çünkü onlar el-Umeyriyye'deki sözlerini tutmamışlardır
15. Diğer İslam gruplar, tek bayrak altında toplanmadıkları için isyancıdırlar.
16. Faal ve sadık âlimlere saygı gösterilir. Tağut yolunda giden ve ona yalakalık edenler ise tecrit edilir.
17. Ahlaksızlığa davet eden ve buna yardımcı olan uydu alıcıları gibi aletler haramdır.
18. Kadının, yüzünü kapatması farz, sosyal hayatta erkeklerle karışması haramdır.¹⁵¹

Bu veriler doğrultusunda Cihadi Selefiligi benimseyen IŞİD'in Batı ile işbirliğine girenler müşriktir açıklamasında Suudi Selefilige atıf yaptığı düşünülmektedir. Öte yandan mevcut İslam ülkelerinde yaşayan kişiler, Araplar ve Türkler gibi, halkı Müslüman olan ancak Müslümanlığı IŞİD'in çizdiği sınırlarda yaşamadıkları için ülkeleri Dar'ul Harp ilan edilen kimselerdir. Öyle ki kendisine özgü bir kaideler bütünü oluşturan ve tamamen Sünni olduğu iddiasında bulunan örgüt, Selefilik düşüncesinin yeni bir sürümüyle kendisini ifade etmektedir.

¹⁵¹ <http://www.takvahaber.net/dunya/islam-devleti-iste-bu-bizim-akidemiz-h10452.html>), [02.03.2016]

4. IŞİD'İN OLUŞUMU VE DEVLET ANLAYIŞI

Bugün dünya üzerinde pek çok terörist örgüt bulunmaktadır. Bu örgütlerin özellikleri, temel amaçları ve etkileri bulundukları bölgelere göre değişiklik gösterir. Dünya geneli ele alındığı zaman en çok terör örgütünün bulunduğu yer Ortadoğu'dur ve bu bölgedeki örgütlerin çoğu dini temellere dayanmaktadır. Birçok örgütün ortaya çıktığı bu bölgede, her savaş veya krizin yeni bir örgüt kurulmasına veya var olan örgütlerin güçlenmesine olan katkısı yadsınamaz niteliktedir. IŞİD için de bugün bulunduğu Irak ve Suriye bölgelerindeki mevcut savaş ortamı, örgütün maddi ve manevi olarak güçlenmesinde bir avantaj oluşturmuştur. Yakın tarihte Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, Taliban ve El-Kaide için nasıl bir oluşum fırsatı yaratmış ise ABD'nin Irak işgali ve Suriye'de meydana gelen iç savaş da IŞİD için o denli büyük bir harekât alanı sağlamıştır¹⁵².

Temeli belirli olaylar üzerinden atılan IŞİD hakkında bu bölümde; Dünya üzerinde birçok devlet tarafından terör örgütü olarak kabul edilme sebepleri, tarihi referans yapmasının dışında bir takım bölgesel ve politik özelliklerden beslenerek güçlenmiş olması ve bölgede yapılanarak etkin bir güç haline dönüşmesi, Suriye ve Irak'ta geniş bir alana hâkim olarak günden güne yaşadığı dönüşümler, El-Kaide ile olan birlikteliği ve El-Kaide'den kopuşunun arkasında yatan sebepler, IŞİD'in örgütsel yapısı ve ortaya koyduğu devlet anlayışının barındırdığı unsurlar gibi konulara değinilecektir.

¹⁵² Ahmet Cülük, "IŞİD'in Dünden Bugüne Gelişimi ve Geçirdiği Dönüşüm", Dokuz Eylül Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, *Akademik Perspektif*, (Ocak, 2015), <http://akademikperspektif.com/2015/01/21/isidin-dunden-bugune-gelisimi-ve-gecirdigi-donusum/> [05.03.2016].

4.1. Terör Kavramına Genel Bir Bakış

Terör teriminin bir eylem olarak suç hukukundaki tanımı, “Yerleşik düzeni değiştirmek amacıyla yapılan ve toplumda yılgınlık yaratan cebir ya da şiddet eylemidir” şeklinde yapılmaktadır¹⁵³. Ancak bugün güncel anlamda vakıf olduğumuz birden fazla ülkenin topraklarını veya vatandaşlarını içeren terör tanımı uluslararasıdır. Uluslararası terörizm bilinen anlamıyla, ulusal sisteme karşı sistem dışından yöneltilen bir şiddet veya şiddet yüklü tehdit eylemi anlamına gelmektedir.

Çok kapsamlı tanımları bulunan ve alt başlıklara ayrılan terörizmi anlayabilmek adına günümüze yansıyan tarihsel gelişim sürecini üç dalgaya ayırmak mümkündür. Fransız Devrimi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ulus-devlet ve milliyetçilik akımı ilk olarak sömürge karşıtı *etnik* dalga sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde büyük imparatorluklar içerisinde bulunan etnik gruplar, çok uluslu imparatorluklardan ayrılarak kendi devletlerini kurmak için terör örgütleri oluşturmuşlardır. Örnek olarak; Osmanlı Devleti’nde ayrılmak isteyen Ermeniler tarafından kurulan Hınçak ve Taşnak Cemiyetleri; Balkanlarda Bulgarlar ve Sırlar tarafından kurulan örgütler; Orta Doğu’da Yahudiler tarafından kurulan örgütler ve İngiltere’deki IRA, ayrılıkçı amaçla kurulan etnik terör örgütlerinden bazılarıdır. Ancak terör örgütlerinin ideolojilerinde “terörizm” yerine “özgürlük savaşı”, “terörist” yerine “gerilla”¹⁵⁴ kavramlarını kullanmaları etnik dalganın diğerlerinden farklı olan bir yönüdür.

Etnik dalganın ardından, İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması ve ABD’nin Vietnam’ı işgali ile terörizm de ikinci dalga olan *ideolojik dalga* başlamıştır. Amerika’nın Vietnam da başarısız olması iki kutuplu dünya düzeninde alternatif fikir akımı olan sol ideolojinin farklı bir umut ışığı olarak algılanmasına ve sol ideolojiyi benimseyen terör örgütlerinin kurulmasına neden olmuştur. Bu örgütlere karşı sağ ideolojileri benimseyen örgütler de kurulmuştur. Her iki ideolojiyle kurulmuş örgütler de küresel

¹⁵³ Doğu Ergil, “Uluslararası Terörizm”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 47, s. 3 (1992): 140.

¹⁵⁴ David C. Rapoport, “The Four Waves of Rebel Terror and September 11”, *Current History*, Vol. 100, No: 650, (December, 2001): 419-424.

sistemde iki kutba ait ülkeler tarafından desteklenmiş ve terör eylemlerine sahne olmuşlardır. Japonya’da Japon Kızıl Ordusu, Almanya’da RAF, İtalya’da Kızıl Tugaylar ve Filistin’de Filistin Kurtuluş Örgütü ¹⁵⁵ bu örgütlere bazı örneklerdir. İdeolojik dalga ile birlikte terörizmin uluslararası boyutu daha fazla ön plana çıkarken son dalga ile uluslararası anlamdaki kalıcılığı sabitlenmiştir.

1979 İran Devrimi ve Sovyetler’in Afganistan’ı işgal etmesi, dünyada yeni ve etkili terör dalgası olan *dini dalga*nın doğmasına sebep olmuştur. Özellikle birincil örnek olarak İslam toplumlarının bazı kesimlerinde İran İslam Devrimi bir umut ışığı olarak algılanmıştır. Sovyetlerin Afganistan’da başarısız olması ise Müslüman din kardeşlerinin bir araya gelerek kazandığı bir zafer olarak nitelendiğinden bu umut ışığını güçlendirmiştir. Bu gelişmeler, sonrasında kendilerine dini referans alan terör örgütlerini, birer birer ortaya çıkarmaya başlamıştır.

Dini örgütlerin ortaya çıkışı sadece İslam dinini kapsamasa da bu dönemde en çok İslam motifli dini örgütler faaliyet göstermiştir. Bunun en büyük nedeni de İslam dünyasında o dönemde yaşanan siyasi gelişmeler ve kronik hale gelen ve halen devam etmekte olan İslam coğrafyasındaki siyasi istikrarsızlıklardır. ¹⁵⁶ Dini dalgayı diğerlerinden ayıran özellik ise hedef kitlesinin oldukça geniş olmasıdır. Dünya genelinde çok geniş bir kesime seslenen İslam dini ve din merkezli terör anlayışı, 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide’nin ABD’de İkiz Kulelere düzenlediği saldırılar ile uluslararası terörizmin en büyük uygulayıcısı olmuştur. Sonrasında ise dini referans yaparak terör eylemlerini sürdüren IŞİD, bayrağı devralacak ve terör eylemlerini dini değerleri üzerinden meşru kılmaya devam edecektir. Ancak öncelikle IŞİD’in kademeli olarak ortaya çıkış süreci incelenmelidir.

4.2. El-Kaide’nin Kuruluşu ve IŞİD Örgütünün Oluşumuna Giden Yol

Terör unsurunu örgüt ideolojisinde fazlasıyla barındıran IŞİD’in örgütsel anlamda tarihi geçmişi ABD’nin Irak işgali ve hatta daha da öncesine, Sovyetler’in

¹⁵⁵ Rapoport, age, 419-424.

¹⁵⁶ Rapoport, age, 419-424.

Afganistan işgaline kadar dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan milliyetçi Arap devletlerini din dışı olmak ve İslam yasalarına uymamakla suçlayan Selefiler, İslam'ın eski saf haline dönmesini ve gerekirse bu uğurda cihat yapılmasını savunmuşlardır. Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesiyle birlikte "cihat" kelimesi artık "silahlı direniş" olarak tanımlanmaya başlanmış ve işgalin ardından işgale karşı mücadele eden Afganlara yardım etmek amacıyla farklı ülkelerden çok sayıda Müslüman gönüllü Afganistan'a akın etmiştir.

1980 yılı ortalarında Usame Bin Ladin, henüz El-Kaide'yi şekillendirmeden önce, Filistin Müslüman Kardeşler Örgütü lideri Abdullah Azzam ile birlikte Afgan direnişinde savaştıracak gönüllüler bulmak ve bu gönüllülere mali ve lojistik destek sağlamak amacıyla "Mekteb el Hidamat (MAK)" "Hizmet Bürosu" olarak adlandırılan bir yapıyı oluşturmuştur. Sovyet işgalini sonlandırmak için destek birimleri kurmak isteyen MAK zamanla ABD, Suudi Arabistan ve Mısır başta olmak üzere 50 ülkede şubeler açmıştır¹⁵⁷. Sovyetler'in Afganistan işgalini bir tehdit olarak gören ABD ve Batılı ülkeler tarafından da desteklenen bu girişim, kısa sürede dünya genelinde duyulmuş ve yaygınlaşmıştır. MAK'ın destekçi sayısı arttıkça MAK adlı örgütlenmeye katılan gönüllüler arasında iletişimin kolaylıkla sağlanabilmesi için Bin Ladin tarafından bilgisayar ortamında "El-Kaide" adlı bir veri tabanı oluşturulmuştur¹⁵⁸. Sovyetler'in işgal dönemi boyunca El-Kaide veri tabanı tüm etkinliğiyle devrede kalmıştır. Ancak 1988'de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesi üzerine bu gönüllü ordusu dağılmaya başlamıştır. Nitekim işgalden kurtulan Afganistan'da, Taliban güçleri yönetimi ele geçirerek etkinlik alanına sahip olmuşlardır.

1991'e gelindiğinde ABD liderliğinde oluşturulan koalisyon kuvvetlerinin Irak'ı işgal etmesini ağır şekilde eleştiren Bin Ladin, yeni bir işgal karşıtlığına soyunmuş ve El-Kaide adını verdiği örgütsel yapılanmasını yeniden şekillendirerek Irak'a

¹⁵⁷ Hüseyin Cinoğlu ve Süleyman Özeren, *ABD'nin Yeni Terörle Mücadele Konsepti: Savaş Yerine Uyumlu İşbirliği Mi?*, (Ankara: USAK Yayınları, 2010), 349.

¹⁵⁸ "Dünyadaki Terör Örgütleri", *Polis Akademisi Uluslararası Teorizm ve Sınırşan Suçlar Araştırma Merkezi*, UTSAM Raporşar Serisi, (Ocak, 2013): 9.

kaydırmıştır. Burada ABD ile ciddi kanlı savaşlar yürüten El-Kaide mensupları daha önce görülmemiş can kayıplarına yol açmıştır. ABD askerleri başta olmak üzere yapılan saldırılarda sivillerin de ölmüş olması, Bin Ladin'in İbn Teymiye'ye atıfla yayımladığı fetva ile örgüt için meşruiyet sorununu çözmüştür. Bu fetvaya göre: “Dar-ül Harpte sürdürülen cihatta sivillerin de öldürülmesi caizdir, zira ölen masum siviller cennete giderek mükâfat görürken, masum olmayanlar ise hak ettikleri cezayı bulmuş olacaktırlar.”¹⁵⁹

ABD işgali süresince Irak'ta her türlü Batı düzenine karşı direnen El-Kaide örgütü bölgedeki pek çok cihat anlayışına sahip Müslümanı etkilemiş ve saygınlık kazanmıştır. Sonraları IŞİD'in kurucusu ve ilk lideri olacak olan Zerkavi'de o dönem Usame Bin Ladin'in cihat anlayışından derinden etkilenenler arasındadır.

4.2.1. Tevhid ve Cihat Örgütü (1999-2003)

Ebu Musab el-Zerkavi 1988 yılında Sovyetler'e karşı cihat için Afganistan'a gitmiş olan savaşçılardan biridir. Ürdün doğumlu olan Zerkavi, işgal sona erdikten sonra Ürdün'e geri dönmüştür. Cihat isteği, İslami ilimlerine olan ilgisi ve fetvalar yayımlayarak halka yön gösterme özelliği nedeniyle uzun yıllar Usame bin Ladin ile tanışmak istemiş ve tekrar Afganistan'a gitmiştir¹⁶⁰. Bin Ladin'e adını duyursa da ondan beklediği karşılığı alamayan Zerkavi, kendi adamlarını yetiştirmek üzere 2000 yılının başında Afganistan'da *Tevhid ve Cihat Örgütü* adını verdiği bir yapılanma kurmuştur¹⁶¹. Zerkavi, örgütünü kurmasının ardından, Usame bin Ladin tarafından biat etmeye davet edilmiş olmasına rağmen Afganistan'da tek başına hareket etmeyi seçmiştir. Ancak 2001 yılında ABD'nin Taliban rejimini devirmek için Afganistan'a saldırması üzerine önce İran'a ardından da Irak'ın kuzeyine yerleşmiştir. Bin Ladin'den istediği desteği istediği zamanda alamayan Tevhid ve Cihat Örgütü lideri Zerkavi biraz daha güçlenme arzusuyla Irak'ın kuzeyinde bulunan ve El-Kaide ile müttefik olduğu söylenen ayrılıkçı Kürt hareketi Ensar el-İslam örgütü ile bağlantıya

¹⁵⁹ Abdel Bari Atwan, *The Secret History of Al Qaeda*, (London: Abacus, 2006), 18.

¹⁶⁰ M. J. Kirdar, “Al Qaeda in Iraq”, *Center For Strategic & International Studies*, s. 1 (2011): 2-3.

¹⁶¹ Kirdar, age, 3.

geçmiştir¹⁶². ABD'nin Irak'ı işgalinden önce başlayarak 2004 yılına kadar olan süreçte Zerkavi, El-Kaide'nin çatısı altına girmeden kendi bağımsız savaşını sürdürmüştür. Nitekim sonrasında kurulacak olan Irak El-Kaide'sinin temelleri de bu güçlenmenin sonucu oluşmuştur.

4.2.2. Irak El-Kaidesi (2004-2006)

Irak, 2003 yılında ABD'nin ikinci işgaliyle birlikte Ortadoğu'nun en istikrarsız ülkelerinden biri haline dönüşmüştür. ABD askeri güçleri ve Iraklı direnişçiler arasında Nisan 2004'te yaşanan ve Birinci Felluce Savaşı olarak adlandırılan çatışmalardan sonra Zerkavi'nin direnişteki rolü ve önemi El-Kaide için zirveye ulaşmıştır. Zerkavi, Felluce'deki çatışmalarda direnişçilere liderlik yapmış ve savaş bitiminde kendisine Felluce İslami Halifeliğinin emiri olarak biat eden direnişçiler ile daha da güçlenmiştir. İsteddiği güce ulaştıktan sonra El-Kaide tarafından önemsenmeye başlanan Zerkavi, 17 Ekim 2004'te internet üzerinden Usame Bin Ladin'e bağlılık yemini ederek Tevhid ve Cihat Örgütü olarak oluşturduğu yapılanmasının adını *İki Nehir Topraklarındaki El-Kaide* olarak değiştirdiğini duyurmuştur. Usame bin Ladin'in Zerkavi'nin katılımını memnuniyetle karşılaması üzerine örgüte o dönem kısaca *Irak El-Kaidesi* denilmeye başlanmıştır.

Gürler ve Özdemir'e göre; "Usame bin Ladin ve Zerkavi'nin özellikle o dönemde Irak'ta işbirliğine gitmelerini stratejik ve jeopolitik çıkarlara bağlamak mümkündür. 2000'lerin başında Afganistan'da kendisine biat etmesini isteyen Usame bin Ladin'in teklifini reddeden ve tek başına hareket etmeyi seçen Zerkavi, Irak'ta direnişin boyutu büyümeye başlayınca arkasında finansal olarak güçlü birisine ihtiyaç duymuştur ve Bin Ladin'e biat etmiştir. Diğer yandan Şiiilere karşı aşırı düşmanca tutumlarından ve İslamiyet ile bağdaşmadığını düşündüğü davranışlarından ötürü eleştirdiği Zerkavi'nin biatını kabul eden Usame bin Ladin ise, Irak'ta faaliyet gösterecek El-Kaide direnişçilerinin bölgede bu derece ünlenmiş birisi tarafından

¹⁶² Zachary Laub, "Al-Qaeda in Iraq", *Council on Foreign Relations*, 148.

yönetilmesinin kendi örgütü için daha faydalı olacağını düşünmüştür.”¹⁶³ Ancak başta karşılıklı çıkarları bulunan bu iki örgüt arasında geçen zaman sürecinde El-Kaide’nin merkezi tarafından hoş karşılanmayacak bir takım örgüt ideolojisi farklılıkları meydana gelmiştir. Detaylı olarak El-Kaide ile yol ayrımı bölümünde açıklanacak olan bu farklılıklar sonucunda da yürütülen cihat anlayışında bazı ayrışmalar belirecektir.

4.2.2.1. Müslümanlar Arası Ayrımın Belirmesi

Irak’ın ABD tarafından işgali ile başlayan süreçte, direnişte Sünniler hep ön saflarda yer almış ve aynı Afganistan işgalinde olduğu gibi, cihat için gelen yabancı savaşçılarla Iraklı direnişçiler birlikte hareket etmişlerdir. Nisan 2004’te yaşanan Birinci Felluce Savaşı bu birlikteliğin en güzel örneklerindendir. Zerkavi liderliğindeki Tevhid ve Cihat Örgütü ve diğer Sünni gruplar birlikte hareket ederek ABD liderliğindeki İşgal Güçlerini tek taraflı ateşkes ilan etmek zorunda bırakmışlardır. Fakat daha sonraki süreçte Zerkavi’nin uygulamaları sebebiyle Müslüman birlikteliğinde çatlama meydana gelmeye başlamıştır. Zerkavi hayattayken başlayan Müslümanlar arasındaki fikir ayrılıkları onun ölümünden sonra zirveye çıkmıştır.

Zerkavi, 2005 seçimleri öncesinde yaklaşan seçimleri eleştirerek Şii adayları ve seçmenleri demokratik seçimlere destek vermeleri yani demokrasinin gereklerine uymaları gerekçesiyle, İslam’a aykırı kabul ederek kâfir olarak nitelemiş, demokrasiye karşı savaş açmış ve büyük çapta 2005 seçimlerini boykot etmiştir¹⁶⁴. Tamamı Sünnilerden oluşan Zerkavi destekçilerinin demokrasi yanlısı diğer Sünnileri eleştirerek seçimleri boykot etmesi, Şiilerin iktidara gelmesini kolaylaştırmış ve bu sebeple yönetimden uzaklaşan Sünniler ile yönetimi ele geçiren Şiiler arasındaki Sünni-Şii gerilimi de tırmanmaya başlamıştır. Bunun üzerine, Zevahiri (El Kaide’nin o dönem ki ikinci lideri) Zerkavi’ye, hem Irak içinde hem de

¹⁶³ Recep Tayyip Gürler ve Ömer Behram Özdemir, “El-Kaide’den Post-Kaide’ye Dönüşüm: IŞİD”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, c. 1, s. 1 (Mayıs, 2014): 113-155.

¹⁶⁴ Kemal İnat, “Irak 2005”, *Ortadoğu Yıllığı 2005* (Ankara, 2006): 66-67.

küresel çapta halk desteğini kazanmak istiyorsa Şiilere ve dışladığı Sünnilere yönelik yürüttüğü toplumu ayrıştırıcı saldırılara ve masum sivil Müslümanların ölmesine neden olan eylemlere dikkat etmesi gerektiği mesajını iletmiştir. Ancak Zerkavi diğer direniş grupları tarafından dışlanma pahasına da olsa bu uyarıları dikkate almamıştır.

Irak El-Kaidesi yapılanmaya başladığı ilk dönemden itibaren Şiilere karşı oldukça yoğun şiddet politikaları izlemiştir. İslam'ın Selefi anlayışını benimseyen ve bu anlayış çerçevesinde radikalleşen Zerkavi'nin, Şiilere yönelik sert tutumundan ve düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere Irak El-Kaidesi'nin en büyük düşmanı İşgal Güçleri'nden sonra Şiiler olmuştur. Eymen el-Zevahiri'nin Şiilerin hedef alınmasını eleştirerek İslam tarihinde hiçbir dönemde bütün Şiileri öldürmenin hedeflenmediğini belirtmesine rağmen, Irak El-Kaidesi'nin lideri neredeyse bütün mesajlarında düşmanlarını “Haçlılar” (İşgal güçleri) ve “Rafiziler (Şiiler)” olarak kategorize ettiği açıktır¹⁶⁵.

Şiilerin yanı sıra, Irak'ın sosyal yapısında geçmişten beri çok etkili konumda bulunan Sünni aşiretler de, 2005 yılından itibaren Zerkavi'nin uyguladığı aşırı şiddetli terör eylemlerinden ve ağırlıklı olarak Sünni halkın yaşadığı Anbar, Nineya, Diyala ve Selahaddin gibi bazı bölgelerde Zerkavi'nin yönetici konuma gelmesinden memnun olmamışlardır¹⁶⁶. Her şeye rağmen, Şii düşmanlığından geri adım atmayan Zerkavi, Ocak 2006'da Şiileri dışlayarak sadece kaybetmek üzere olduğu Sünni direnişi bir arada tutmak amacıyla Irak El-Kaidesi ve İslamcı ideolojiye sahip beş Sünni direniş grubu ile bir araya gelerek *Mücahit Şura Konseyi*'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Ancak Mücahit Şura Konseyi de fazla uzun ömürlü olmamıştır çünkü Irak El-Kaide'sinin yerine kurulduğu ilan edilen *Irak İslam Devleti* de yerel halk ve aşiretlerin tamamından destek bulamadığı için konsey dağılmıştır.

¹⁶⁵ <http://www.weeklystandard.com> [20.03.2016].

¹⁶⁶ Mete Çubukçu, “Irak'ta Direniş: Düşman Bu Kez El-Kaide”, *Birikim Dergisi*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4918/irak-ta-direnis-dusman-bu-kez-el-kaide#>. Vurt5uKLTIU [18.03.2016].

4.2.3. Irak İslam Devleti (2006-2013)

2006 yılında ABD'nin hava saldırısı ile Zerkavi'nin öldürülmesi üzerine IŞİD örgütünün, o zamanki adıyla Irak İslam Devleti (İİD)'nin, liderliğine Ebu Hamza el-Muhacir getirilmiştir. Ancak bir takma isim olan Muhacir'in asıl sahibi Ebu Eyyub el-Mısri'dir. El-Mısri, El-Kaide'nin o dönemde ikinci adamı olan Eymen el-Zevahiri'ye yakınlığı ile bilinmektedir. Ayrıca Afganistan'da militan yetiştirdiğine inanılan el-Mısri hakkında Şubat 2005'te ABD ve Irak hükümeti tarafından yakalama kararı çıkartılmıştır. Bu nedenle Ekim 2006'da ana gaye olan İslam devletini kurma hedefi pratiğe dönüştürülerek *Irak İslam Devleti* ilan edildiğinde İİD'nin liderliğine Ebu Ömer el-Bağdadi getirilmiştir¹⁶⁷. Bu tarihten itibaren bölgede İİD ve karşıt güçler tarafından gerçekleştirilen bir dizi harekât, İİD'nin dönem dönem güçlenmesine ve zayıflamasına katkı sağlayarak örgütün geleceğini şekillendirmeye başlamıştır.

2007 yılından itibaren ABD'nin, İİD'ye muhalif Sünni aşiretlerin ve yerel unsurların desteğini sağlayarak operasyonlarını arttırması sonucunda İİD'nin gücü kırılma sürecine girmiştir. İİD bombalı saldırılarına devam etse de direniş yılları ile karşılaştırıldığında 2008 yılının sonundan itibaren eylemlerinin sayısında önemli ölçüde düşüş görülmüştür. Sünni Uyanış diğer adıyla *Sahva Harekâtı* da bu düşüş sürecini tetikleyen bir dönemde ortaya çıkması açısından önemlidir.

4.2.3.1. Sünni Uyanış (Sahva) Hareketi

Irak İslam Devleti'nin hâkimiyeti altına aldığı bölgelerde İslam'a dair kendi algı ve yorumlarını, hukuk kaideleri (bknz. sayfa 18) olarak uygulamaya koymaya başlamasıyla bu durumdan etkilenenlerin başında bölgede yaşayan Sünniler gelmiştir. Öte yandan Sünni bölgelerde yoğun olarak yaşanan çatışmalar sebebiyle ekonomik hayat durma noktasına gelmiş, halkın geçim kaynağı olan pek çok işyeri ve ticarethane kapanmak zorunda kalmıştır¹⁶⁸. Bütün bunlara birde İİD ile aşiret

¹⁶⁷ Gürler ve Behram, age, 119.

¹⁶⁸ Kenneth Katzman, "Iraq and Al Qaeda", *CRS Report for Congress*, (April, 2008): 12.

liderleri arasındaki güç mücadelesi eklenince Sünni bölgelerde yaşayan Iraklılar için hayat daha da zorlaşmıştır. Buna tepki olarak El-Kaide'ye karşı savaşılmaya başlayan Sünni Uyanış “Sahva” Hareketi'nin temelleri bu koşullar altında Sünni aşiret liderleri tarafından atılmıştır.

Aşiretlerin kendi güvenliklerini sağlamak için oluşturdukları Sahva Hareketi, 2006 yaz aylarından itibaren El-Kaide militanlarına karşı saldırı politikası başlatmıştır. ABD ise bölgedeki askerlerinin sayısını arttırarak, aşiretlere IİD ile aralarına mesafe koymak ve güvenliği sağlamak karşılığında silah ve cephane yardımı teklif etmiştir¹⁶⁹. ABD ile Sahva arasında sağlanan bu ittifak doğrultusunda, ABD'den silah, para ve istihbarat yardımı alan Sahva ile IİD arasında 2006 yılından 2008 yılının sonuna kadar çok şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir¹⁷⁰. Bu yıllardan itibaren IİD mensupları Sahva kelimesini kâfir ile eş anlamlı kullanmaya başlayarak artık Sahva hareketinin Sünni üyeleri ile Şiiler arasında bir fark gözetmemeye başlamışlardır.

Şiddetli çatışmalar sonucu bünyesindeki savaşçıların sayısı giderek azalmaya başlayan IİD'nin aynı doğrultuda faaliyetlerinde de azalma görülmeye başlanmıştır. ABD ordusunun çekilmeye hazırlandığı 2011 yılına kadar IİD'nin militan sayısının 800-1000 arasına kadar düştüğü tahmin edilmektedir¹⁷¹. Böylece Sünnilerden oluşan Sahva Harekâtı büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve IİD'nin önünü kesmiştir. Ancak 2011'den sonra ABD'nin bölgeden çekilmesi üzerine Irak'ta kurulan Maliki yönetiminin ülke üzerinde tek söz sahibi olarak Şiileri desteklemesi ile Sünni Sahva Hareketi IİD ile savaşılmaktan kendini geri çekmiştir. Maliki'nin Sünni Sahva mensuplarını Irak ordusu içine almayı reddederek onları finanse etmemesi Maliki'nin Sünnileri El-Kaide'ye iten politikalarının başında sayılmaktadır. Maliki tarafından, sayılarının yüz bin civarında olduğu tahmin edilen Sünni savaşçıların, Irak ordusuna alınmamasının nedeni olarak Şii iktidarı için tehlikeli oldukları

¹⁶⁹ Mesut Özcan, “Irak 2007”, *Ortadoğu Yılığ 2007*, (İstanbul, 2009): 34.

¹⁷⁰ Çubukçu, age, [18.03.2016].

¹⁷¹ Zachary Laub, “Al Qaeda in Iraq”, *Council on Foreign Relations*, <http://www.cfr.org/iraq/islamic-state/p14811> [18.03.2016].

düşünüldüğünden sadece yirmi bin kişinin orduya alınabileceğinin duyurulması Sünniler arasında hayal kırıklığına sebep olmuştur¹⁷². Yaklaşık 30 bin civarında profesyonel askeri kapsayan bu karar, kırgın, hoşnutsuz ve işsiz diğer askerleri potansiyel birer militan konumuna düşürmüştür. Bunun sonucunda Sahva adına savaşan bazı askerlerin El-Kaide safında savaşmaya başlaması, El-Kaide'nin ve dolayısıyla IİD'nin gücünü yeniden toparlamasına yol açmıştır. Nitekim bugün IŞİD'in askeri anlamda kuvvetli olmasının en önemli nedenlerinden birisi bünyesindeki bu eski profesyonel Irak askerleridir¹⁷³.

Sonuç olarak başlangıçta IİD'nin düşmanları İşgal Güçleri (ABD) ve Şiiler iken yukarıda belirtilen olayların da etkisiyle “Sahva” (Sünni aşiretler) de demokrasi yanlısı seçimlere sıcak bakmaları ve IİD'ye karşı savaşmaları nedeniyle düşman kategorisine eklenmiştir. Bu ayrışmadan itibaren IİD saldırı hedefleri içine kendilerine ihanet eden ve tekfir ettikleri Sünnileri de dâhil etmiştir.

2011 yılında ABD askerlerinin Irak'tan tamamen çekilmesi, Maliki'nin Sünniler üzerindeki baskısını iyice arttırması sonucu bazı Sünnilerin El-Kaide'ye tekrar yaklaşması ve Suriye'de yaşanan olayların iç savaşa doğru evrilmesi nedeniyle oluşan güç boşluğundan faydalanan IİD tekrar yükselişe geçmiştir. Bunun yanı sıra, büyük ölçüde gücünü toparlamasına ve yükselişe geçmesine katkı sağlayan “Duvarları Yıkma” harekâtı da IİD için önemli bir dönüm noktası oluşturmıştır.

4.2.3.2. Duvarları Yıkma Harekâtı

Şii bölgelerinde gerçekleştirilen bomba yüklü araçların patlatılması ve intihar eylemleri sonucu çok sayıda insanın ölümünü üstlenen IİD, 2008-2011 arasındaki dönemde etkinliğini yitirmiş görüntüsünü yeniden güçlendirdiğinin sinyallerini vermiştir. Nitekim gücünü daha da arttırmak ve sağlamlaştırmak isteyen IİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi Temmuz 2012'de internet üzerinden “Duvarları Yıkma”

¹⁷² Katzman, age, 15.

¹⁷³ Şemsettin Erdoğan ve Ergün Deligöz, “Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve Geleceği”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, c. 14, s. 1,(Mayıs, 2015): 8.

harekâtını başlattığını duyurmuştur¹⁷⁴. Jessica Lewis’e göre bu harekâtın iki ayağı vardır. Birincisi bomba yüklü araçlarla veya intihar eylemcileri tarafından eş-zamanlı olarak ülke genelinde bombaların patlatılarak kâfirlerin temizlenmesi, ikincisi ise hapishanelere baskın düzenleyerek mahkûmların kaçırılmasının sağlanması ile IİD savaşçı sayısının artırılmasıdır¹⁷⁵.

Bu doğrultuda harekât ilan edildikten sonraki iki gün içerisinde, 100’den fazla insanın ölümü ile sonuçlanan bombalı saldırılar gerçekleşmiştir. Öte yandan düzenlenen birçok hapishane baskını ile tecrübeli savaşçı mahkûmların El-Kaide saflarına katılması sağlanmış ve bu operasyonlar IİD’nin güçlenmesinin ana unsuru haline gelmiştir¹⁷⁶. Baskınlar sonucu 500’den fazla mahkûm kaçırılmış ve IİD savaşçı sayısı önemli ölçüde arttırılmıştır. ABD’nin işgali sırasında tutuklanmış ve bu hapishanelere mahkûm edilmiş savaşçıları hapishanelerden çıkartan IİD, Sünni direnişçiler arasında IİD’nin “onurlarını kurtaran” bir örgüt olarak ün kazanmasına da katkı sağlamıştır.

Jessica Lewis “Duvarları Yıkma” harekâtının dört aşamaya ayrıldığını belirtmiştir.

“Bunlardan ilki Temmuz 2012’de harekâtın duyurulması ile başlayıp Eylül 2012’de sona ermiştir. Bu aşama bomba yüklü araçların eş zamanlı olarak ülke genelinde patlatılmasının yanında çeşitli hapishane baskınları ile IİD’nin askeri yeteneklerini ispat etme aşamasıdır.

İkinci aşama, hapishane baskınları ile kaçırılan mahkûmların örgüt bünyesine katılımını sağlamak için stratejik bir ara verme döneminin ardından Kasım 2012’de başlamıştır. Bu aşamada da bomba yüklü araç eylemleri ve hapishane baskınları devam ettirilmiş ancak bu sefer bombalı saldırılar Irak’ın kuzeyi ile merkezini ayıran bölgelerde gerçekleştirilmiş ve siviller ile Kürt devlet görevlileri hedef alınmıştır. Anlaşıldığı üzere bu aşamada IİD harekât alanını genişletmeyi hedeflemiştir.

¹⁷⁴ Jessica Lewis, <http://www.understandingwar.org/report/al-qaeda-iraq-resurgent> [20.03.2016].

¹⁷⁵ Lewis, “Al-Qaeda in Iraq Resurgent- The Breaking the Walls Campaign”, Part I, *Middle East Security Report*, 14, Institute for THE Study of War, (2013): 7.

¹⁷⁶ “Irak’ta hapishaneye baskın”, *Dünya Bülteni* [21.03.2016].

Üçüncü aşama ile Bağdat civarında artan saldırılar üzerinden şehir adeta kuşatma altına alınmıştır.

Dördüncü ve son aşama ile de IİD'nin etkinliği zirveye çıkmıştır. Son aşamada bombalı eylemlerin sayısında dört kat artış meydana gelmiş ve hedefte çoğunlukla Şiiler yer almıştır. Son beş yılın en kanlı aylarına sahne olan “Duvarları Yıkma” harekâtı Temmuz 2013’de Ebu Garip hapishanesine düzenlenen baskınla sona ermiştir.”¹⁷⁷

Bu harekât ve neticesinde kendi açısından elde ettiği başarılar ile gücünü sözgelimi daha da pekiştiren IİD daha önce sadece örgütsel bir yapılanma iken bu harekât ile artık belli bir toprak parçasını yönetme olasılığını elde etmiştir. İkinci olarak, bölgede askeri ve siyasi bir aktöre dönüşmüş, tecrübeli savaşçı mahkûmların kendi saflarına katabilmeyi başarmış ve böylece daha da güçlenmiştir. Sonuçta da, toplum bazında aradığı taban desteğini bulmaya başlamıştır.

4.2.3.3. IİD’nin Taban Desteği

Dokuz yıllık işgali 2011 Aralık ayında sonlandıran ABD geride fiilen parçalanmış, istikrarsız ve savaşın eşiğinde bir Iraklı halk bırakmıştır. Yaklaşık 32 milyon nüfusa sahip olan Irak’ta halkın %32-37’si Sünni Müslüman geri kalan %60-65’lik kesimi ise Şii’dir¹⁷⁸. 2011 yılının Aralık ayında ABD ordusunun Irak’tan çekilmesinin ardından Şii olan Maliki yönetimi tarafından, Sünniler üzerindeki baskı daha da arttırılmış ve üst düzey Sünni politikacıları yönetimden uzaklaştırarak terör suçu kapsamında tutuklama kararı çıkartılmıştır. Bu kararın ardından Sünniler başta Anbar olmak üzere Ninova, Selahaddin, Diyala, Kerkük ve Bağdat’ta büyük çaplı protesto gösterileri başlatmış ve bu durum IİD’nin aradığı taban desteğini bulmasına katkı sağlamıştı¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Lewis, 7.

¹⁷⁸ H. D. Hassan, “Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities”, *CRS Report for Congress*, (March, 2007) <http://fpc.state.gov/documents/organization/81928.pdf> [12.05.2016]

¹⁷⁹ Gürler ve Özdemir, age, 131.

Sünni protestoların en yoğun yaşandığı vilayet olan Anbar şehri Irak geneli için önemli bir şehir olmakla birlikte Sünniler ve IİD için ayrı bir öneme sahiptir. Anbar vilayeti yüzölçümü itibari ile Irak'ın neredeyse üçte birini kapsayan ve nüfusunun çoğunluğu Sünni Araplardan oluşan büyük bir vilayettir. Batısında Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan'a, doğusunda Şiiiler için çok önemli iki şehir Kərbela ve Necef'e sınırı vardır. Ayrıca başkent Bağdat ile en uzun sınırı olan vilayettir. Eski Arap siyaset tarzı olan kabilelerin yönetimi elinde bulundurduğu bir siyasi yapıya da sahip olan Anbar, işgal yıllarında ABD öncülüğündeki Koalisyon güçlerine karşı direnişin en şiddetli yaşandığı bölgedir. Özellikle Sünni direnişte tarihi bir öneme sahip olan Felluce Savaşları'nda büyük çatışmaların yaşandığı Felluce şehri de bu eyalet sınırları içindedir. Dolayısıyla bu bölgede Maliki yönetiminden uzaklaşarak protesto gösterileri başlatan Sünnilerin halk desteğini almak IİD için çok önemlidir. Mezhepçi politikalar izleyerek Sünni-Şii ayrışmasının şiddetlenmesine zemin hazırlayan Maliki'nin 2012 yılında Sünnilerin başlattığı protesto gösterilerini zor kullanarak bastırması üzerine ülke genelindeki Maliki karşıtlığı daha da tırmanmış ve Maliki, IİD'nin istediği halk desteğini bir fırsat olarak örgütün önüne altın tepside sunmuştur¹⁸⁰.

IİD'nin toplum tabanından destek görmeye başlamasıyla örgüt Sünni bölgelere daha sağlam yerleşme imkânı bulmuştur. Ancak aşiretlerin tamamının IİD safında savaştığını söylemek mümkün değildir. Özellikle 2006-2007 yılları arasında IİD ile kanlı bir savaşa tutuşan Sahva Hareketi mensuplarından bazıları, gerçekleştiren protesto ve çatışmalar sonucu sivil ölümlere duyulan öfke çerçevesinde yeniden IİD'ye cephe almıştır. Bazı aşiretler ise tarafsız kalarak Maliki yönetiminden rahatsız olmakla birlikte çözümün IİD eliyle sağlanmasını istemediklerini göstermişlerdir¹⁸¹.

Sonuç olarak 2013'ün ikinci yarısından itibaren, Irak'taki El-Kaide'ye bağlı IİD yapılanması ilk işgal yıllarındaki gücüne ve etkinliğine kavuşmuştur demek yanlış

¹⁸⁰ Gürler ve Özdemir, age, 131.

¹⁸¹ Cülük, age [13.05.2016].

olmayacaktır. Irak ordusu bölgenin kontrolünü tam olarak sağlayamadığı için, IİD gücünü kaybetmeden önceki direniş yıllarında hâkimiyet kurduğu Anbar, Selahaddin, Ninova ve Diyala gibi bölgelerde tekrar güçlenmeyi ve taban desteğini arkasında tutmayı başarmıştır.

Bu sayede Irak'ta etki alanını genişleten IİD'nin, bir sonraki hedefi daha yayılmacı bir politika çerçevesinde örgüt bünyesine Suriye'yi de dâhil etmek istemesi olacaktır. Suriye İç Savaşı ile bağlantılı olarak gerçekleştirilen bu hedef, bir sonraki başlıkta IİD'nin yeni bir isim değişikliği ile *Irak-Şam İslam Devleti* olarak yeniden yapılanması üzerinden ele alınacaktır.

4.2.4. Irak-Şam İslam Devleti (IŞİD) (2013-2014)

2010'da Irak güvenlik güçlerinin ABD destekli operasyonu sonucunda el-Mısri ve IİD lideri Ebu Ömer el-Bağdadi Selahaddin vilayetinde öldürülmüştür¹⁸². Bunun üzerine IİD'nin liderlik kadrosunda tekrar bir değişiklik meydana gelmiş ve liderliğe Ebu Bekir el-Bağdadi geçmiştir. IİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi Nisan 2013'de yayınladığı bir mesajda IİD'nin, *Suriye El-Kaidesi* olan *Nusra Cephesi* ile aynı gayede savaştığı için birleşerek örgütün adının "*Irak-Şam İslam Devleti (IŞİD)*" olarak değiştirildiğini duyurmuştur¹⁸³. Irak El-Kaidesi bu hamle ile, Nusret Cephesi'nin, kendilerinin Suriye'de İslami bir devlet adına mücadele eden uzantıları olduğunu açıklayarak etkinlik sahasına Suriye'yi de katmayı ve operasyonlarını her iki ülkeye de yaymayı hedeflemiştir, fakat bu değişiklik El-Kaide merkezi lideri Eymen el-Zevahiri tarafından tepkiyle karşılanarak kabul edilmemiştir. Bağdadi'nin açıklamalarından sonra Nusra Cephesi lideri Colani'ni, Nusret Cephesi'nin Eymen el-Zevahiri'ye biatını duyurduğu ve Irak İslam Devleti'ne saygı duymakla birlikte

¹⁸² "Senior Iraqi al-Qaeda leaders killed", BBC, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8630213.stm [17.03.2016].

¹⁸³ "Irak İslam Devleti ile Nusra Cephesi Birleşiyor", Yakın Doğu Haber, www.ydh.com.tr/HD11704_irak-islam-devleti-ile-nusra-cephesi-birlesiyor.html [17.03.2016].

Bağdadi'nin yaptığı ilan ile alakalı kendilerinin haberdar edilmediğini belirttiği bir ses kaydı yayınlamıştır¹⁸⁴.

Merkezden aldığı uyarılara rağmen örgüt ismini ve etkinlik alanlarını değiştirmeyerek eylemlerine hem Irak hem de Suriye içinde devam eden IŞİD'e, Zevahiri kararlı bir mektup göndererek; IŞİD'in iptal edildiğini, Irak İslam Devleti'nin faaliyet alanının Irak, Nusret Cephesinin faaliyet alanının ise Suriye olduğunu belirtmiştir¹⁸⁵. Zevahiri'nin Irak ve Suriye'yi iki bağımsız devlet olarak tanımlamaya devam etmesini Birinci Dünya Savaşı sonrası emperyalist güçlerin yaptığı Sykes-Picot anlaşmasına onay vermek olarak değerlendiren Bağdadi, bu mektubun ardından yayınladığı ses kaydında IŞİD'in var olduğunu ve bu amaçtan vazgeçmeyeceklerini belirtmiştir¹⁸⁶.

Bağdadi'nin bu açık itaatsizliği, kendisini küresel bir cihat hareketi olarak tanımlayan El-Kaide yapılanması içinde daha önce görülmemiş bir durum oluşturmuştur. Emre biatın (İslâm devletinde idare edenle idare edilenler arasında yapılan, seçim veya bağlılık karakteri taşıyan sosyopolitik akid)¹⁸⁷ öncelikli olduğu El-Kaide için Zevahiri'nin açık emirlerine karşı, yerel IŞİD şurasının kararlarının geçerli olduğunu söyleyen Bağdadi, El Kaide lideri Zevahiri başta olmak üzere tüm örgüt nezdinde güven kaybı oluşturmuştur. Ayrıca hem El-Kaide liderinin emirlerine karşı gelip hem de Suriye içerisinde El-Kaide adı altında etkinlik göstermeleri Zevahiri'nin liderliği üzerine tartışmalara yol açabilecek bir durum yaratmıştır. Bu durum IŞİD'in El-Kaide'den kopuşuna ve kendi örgüt çatısı altında varlığını devam ettirme sürecine uzanmıştır. IŞİD'in El-Kaide'den koparak Suriye'ye sıçraması Suriye'nin iç savaşıyla doğru orantılı olarak gerçekleştiği için Suriye'de yaşananları da incelemek gerekmektedir.

¹⁸⁴ <https://yallasouriya.wordpress.com/2013/12/22/observations-on-the-first-interview-with-al-nusra-leader-al-joulan-thezako> [20.03.2016].

¹⁸⁵ <http://www.incanews.net/?aType=haber&ArticleID=1377> [20.03.2016].

¹⁸⁶ <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013615172217827810.html> [21.03.2016].

¹⁸⁷ <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddeb.php?MaddeAdi=biat> [13.02.2017].

4.2.4.1. IŞİD'in Genişleme Planı ve Suriye

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlayan, Mısır'da Tahrir Meydanı'nda devam eden Arap Baharı kısa zaman içerisinde birçok ülkeyi etkilemiş ve Mübarek, Kaddafi gibi birçok baskıcı lider bulundukları görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Arap Baharının Suriye'deki etkileri ise 2011 yılında görülmeye başlanmıştır. 15 Mart 2011'de başlayan gösteriler Nisan 2011'de ülke çapına yayılmıştır. Suriye İç Savaşı bu yolla IŞİD için de büyük bir avantaj yaratmıştır. Örgüt için Suriye İç Savaşı, Irak'ta kurmak istediği İslam devletinin sınırlarının Suriye'yi de içermesi için büyük bir şans oluşturmuştur¹⁸⁸.

Suriye IŞİD'in genişleme planını gücünü arttırması ve etkili olması için elverişli bir ortama sahiptir. Öncelikle Beşar Esad ve yönetimi Nusayri'dir, yani Şia mezhebine bağlıdır ve ülkede Şii Müslümanlar Sünni Müslümanlara göre daha az olmasına rağmen, yönetim Şii Müslümanların elinde bulunmaktadır. Yaklaşık 18 milyon nüfusa sahip olan Suriye'de halkın %90'ı Araplardan geri kalanı ise Kürtler ve Ermenilerden oluşmaktadır. Arap Müslüman nüfusun %74'ü Sünni iken sadece %13'ü Şii'dir¹⁸⁹. Esad rejiminin Şii olması IŞİD için kendi inanç sistemine göre bir meşruiyet yaratmıştır. Temel amacı Hristiyanlık ve Şia mezhebine karşı savaşmak ve bölgede Sünni Selefi bir İslam Devleti kurmak olan IŞİD, Suriye'deki İç Savaş sayesinde birçok militan kazanmıştır. Savaşın giderek mezhep çatışmasına doğru evrilmesi, örgütün bölgede sözü en çok geçen Sünni organizasyon olmasını sağlarken ¹⁹⁰, aynı zamanda da El-Kaide ile yol ayrımına gelmesine sebep olmuştur. El-Kaide ile IŞİD arasında yaşanan bu yol ayrımı, IŞİD'in 2014 yılında İslam Devleti adını benimsemesiyle daha da belirgin hale gelmiştir.

¹⁸⁸ Cülük, age, [05.03.2016].

¹⁸⁹ "CIA: World Fact Book", Syria, July, 2014, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> [01.02.2017].

¹⁹⁰ Age, 5.

4.2.4.2. El-Kaide ile Yol Ayrımı

İŞİD çok sayıda yabancı savaşçıyı bünyesinde barındıran etnik açıdan çok uluslu, fikri açıdan ise tek tipçi ve katı anlayışa sahip Selefi bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, geleceğe dair söylemlerinin kendilerinin yönettiği Irak ve Suriye'nin içinde bulunduğu alternatif bir devlet ideali olması, bir kısım Irak ve Suriye yerel halkı nezdinde fikri açıdan sempati uyandırmamıştır. Aynı şekilde sahada da, Suriye'de "tağut (demokrasi yanlısı)" düzen olmakla suçladığı başta Özgür Suriye Ordusu olmak üzere büyük çaplı neredeyse tüm muhalif gruplarla fiziki çatışmalara girmiştir. Öyle ki bu karşıt duruşlar nedeniyle, İslami Cephe'nin siyasi liderliği görevinde bulunan Hassan Abbud "Hangi dinin, mücahitlerinin ve devrimcilerinin kaçırıp öldürmeyi emrettiğini bilmiyorum" anlamına gelen bir tepkisel mesaj yayınlayarak "İŞİD'in de diğerleri gibi bir grup olduğunun farkına varması ve devlet gibi davranmaktan vazgeçmesi gerektiğini" belirtmiştir¹⁹¹.

Bu açıdan bakıldığında İŞİD geleneğinin Suriye ve Irak'taki tekfirci ve uzlaşmaz tavrı Cihadi kesim içerisinde gözle görülür bir rahatsızlık uyandırmıştır. Tekfirin yanı sıra İŞİD'in yöntem olarak da çok daha kanlı çözümleri tercih etmesi ve kendisine karşı gelen Sünni gruplara da sert davranması El-Kaide ve İŞİD ayrışmasında önemli bir noktayı temsil etmektedir. Romain Caillet'e göre: "Bağdadi ile Zevahiri her ne kadar temelde aynı fikirlere sahip olsalar da doktorinel bazda, örneğin İslam dünyasındaki sıradan Şii topluluklara nasıl yaklaşılması gerektiği gibi hususlarda, birbirlerinden oldukça farklı düşünmektedirler." ¹⁹² Bu farklılık Zerkavi ve Ladin zamanında da belirgindir. Örneğin Zerkavi'nin kâfir tanımı tüm Şii'leri ve Selefi düşünceye biat etmeyen bütün Müslümanları kapsarken, kendi annesi de Suriyeli bir Alevi olan bin Ladin bu konuda çok hassastır. Bin Ladin'in, Zerkavi'nin kendilerine karşı savaşmayan gruplara ilişmemesi gerektiği ve karşı taraftan bir saldırı olmadıkça saldırmamasını ¹⁹³ dile getirdiği mesajında, İŞİD'in tekfirci

¹⁹¹ Aron Lund, *Pushing Back Against Islamic State of Iraq and the Levant: The Path to Conflict*, (Carnegie: Ocak, 2014), <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=54086> [30.03.2016].

¹⁹² Romain Caillet, *The Islamic State: Leaving al-Qaeda Behind* (Carnegie: Aralık, 2013).

¹⁹³ <http://www.haksozhaber.net/zevahiri-sizinle-savasmayanlarla-savasmayin-40574h.htm>, [02.04.2016].

politikalarının devrime zarar verdiği ve bölgede fitneye yol açtığı dile getirilmiştir. El-Kaide gibi diğer Cihadi kanat önderleri tarafından da tutumları nedeniyle eleştirilen IŞİD, bölgede ittifak opsiyonlarını da fikri farklılıkları sonucunda kaybetmeye başlamıştır. Bölge ittifakları arasında en önemli ittifakı olan El-Kaide'den kopuşu ise sinyallerini önceden belli eden bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir.

Nitekim Zevahiri'nin IŞİD oluşumunun iptalini ve gruba bağlı savaşçıların faaliyet alanlarının Irak'la sınırlı olduğunu dile getiren mektubu ve ses kayıtlarıyla gelişen süreç Şubat 2014'te sona ermiş ve El-Kaide merkez komutanlığından yapılan bir açıklamayla IŞİD'in El-Kaide ile bir alakası olmadığını ve gerçekleştirdikleri eylemlerin El-Kaide'yi bağlamayacağı açıkça söylenmiştir¹⁹⁴. Açıklamada, "IŞİD'in kuruluşundan El-Kaide'nin haberdar edilmediği ve El-Kaide'ye danışılmadığı, eylemlerinde merkezden emir ya da tavsiye beklemeden hareket ettiği, merkezin bundan hoşnutsuzluğunu da önceden dile getirdiği ve dolayısıyla artık El-Kaide ile IŞİD arasında hiçbir bağ olmadığı" gibi sert ifadeler geçmektedir¹⁹⁵.

Sonuç olarak Zerkavi'den Bağdadi'ye yaşanan süreçte son olarak IŞİD adını alan yapılanmanın başına buyruk politikalar üreten, tekfiri bir silah gibi kullanmaktan çekinmeyen ve düşman tanımının içine kendi otoritesini kabul etmeyen Müslüman grupları da katmakta beis görmeyen çizgisi son raddede El-Kaide ile bağlarının kopmasına yol açmıştır. Böylece El-Kaide, tarihinde ilk kez bir gruba adını vererek sonrasında varlığını reddetmiştir¹⁹⁶. Bu sayede, El-Kaide etiketinden kurtulan IŞİD, artık bölgede oluşturmak istediği nihai hedefi olan İslam Devleti'ne doğru adım adım ilerleme olanağına kavuşmuştur.

¹⁹⁴ Aron Lund, *A Public Service Announcement From Al-Qaeda*, (Carnegie: Şubat, 2014), <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=5441> [21.03.2016].

¹⁹⁵ Gürler ve Behram, age, 148.

¹⁹⁶ Age, 149.

4.2.5. İslam Devleti (2014- Halen)

İslam Devleti idealini gerçekleştirmek isteyen IŞİD'e, bu süreçte bölgede mevcut olan iç karışıklıklar fazlasıyla yardımcı olmuştur. Özellikle IŞİD'in Suriye ve Irak'ta saldırdığı yerler incelendiğinde, Irak'ın Batısı ile Suriye'nin Doğusu arasında bir devlet kurmak istediği rahatça anlaşılmaktadır. Hem Irak hem de Suriye içerisinde meydana gelen güç boşluklarına ilaveten liderlerin otorite devamlılığını sağlayamaması ve devlet egemenliğinin erozyona uğraması bölgede IŞİD'e otoriteyi ele geçirme fırsatı sunmuştur. Bu otorite boşluklarından faydalanarak başta Musul'un ele geçirilmesiyle ve diğer büyük çapta sağladığı toprak edinimleri sayesinde Irak Şam İslam Devleti ve onun lideri Ebu Bekir el Bağdadi, 29 Haziran 2014 tarihinde, Ramazan ayının ilk gününde, hilafet ve İslam Devleti'ni Irak ve Suriye sınırını kaldırarak o bölge üzerinde kurduğunu ilan etmiştir. Örgütün adı Irak Şam İslam Devleti'nden İslam Devleti'ne ¹⁹⁷ dönüşmüş ve Ebu Bekir el Bağdadi halife ilan edilmiştir¹⁹⁸.

Kendisini Sünni Müslümanlığın koruyucusu ve anti-emperyalist din odaklı bir devlet olarak lanse eden IŞİD, yayınladığı bir videoda Sykes-Picot anlaşması ile koloni ülkelerinin çizdiği Irak ve Suriye'yi bölen sınırları “görünmez sınırlar” olarak nitelendirmiş ve İslam Devleti'ni kurarak bu sınırları yok ettiğini ilan etmiş, devamında da Ürdün ve Lübnan'ı da İslam Devleti'ne dâhil etmeyi amaçladığını açıklamıştır¹⁹⁹. Çünkü Bağdadi'ye göre, Halifelik otoritesinin İslam Devleti bölgesine ayak basması ile birlikte bölgede var olan tüm grupların, emirliklerin, devletlerin yasallığı sona ermiştir ve dolayısıyla bu toprakların da İslam Devleti'ne dâhil edilmeleri gerekmektedir²⁰⁰.

Nitekim IŞİD'in devlet iddiası her ne kadar uluslararası düzende tanınmasa da, IŞİD'in saha kontrolü devletleşme mantığına paralel olarak daha çok genişlemek ve

¹⁹⁷ Örgütün bilinen en yaygın isminin halen IŞİD olması sebebiyle ilerleyen bölümlerde de İslam Devleti yerine IŞİD kullanılmaya devam edilecektir.

¹⁹⁸ Age, 7.

¹⁹⁹ “ISIS-The End of Sykes-Picot”, <https://www.youtube.com/watch?v=MSNCPj7s6vI> [04.05.2016].

²⁰⁰ Age, <https://www.youtube.com/watch?v=MSNCPj7s6vI> [04.05.2016].

genişlediği topraklarda kalıcılık elde etmek üzerine kurgulanmaktadır. Ancak, IşİD'in nasıl bir devlet iddiasında olduğunu, gerçekten bir devlet olup olmadığını ve hangi unsurları barındırdığını anlamak için öncelikle IşİD'in örgütsel yapısını ve bu yapılanmayı oluştururken faydalandığı metotları ayrı bir bölümde incelemek gerekmektedir.

5. İŞİD'İN ÖRGÜTSEL YAPISI

5.1. İŞİD'in Örgütsel Yapısı ve Metotları

İŞİD'in şimdiki adıyla İslam Devleti'nin temellerinin atıldığı 2000 yılından bu yana örgütün liderleri ve adının yanı sıra yapısında da ciddi değişimler meydana gelmiştir. İlk kurulduğu tarihlerde El Kaide ve ona bağlı diğer Selefi örgütlerden büyük bir farkı olmayan İŞİD, zamanla diğer örgütlerden farklı stratejiler izlemiş, gücünü arttırmış, hükmettiği toprakları ve halkını genişletmiştir. Bu genişleme ile birlikte örgütün yapısı ve uyguladığı metotlar da değişim geçirmiştir. İŞİD'in bugün uyguladığı yönetim anlayışı ve yapısı önemli soruları gündeme getirmektedir; İŞİD bir örgüt müdür yoksa kendisini lanse ettiği gibi bir devlet midir? Ve eğer bir devlet ise bu devleti idare edebilmek için nasıl yapılanmıştır? Bu soruların cevabını bulabilmek için İŞİD'in temel yapısı ve kullandığı metotlar üzerinde titizlikle durulması gerekmektedir.

5.1.1. Şeriat Modeli

İslam Devleti'nin örgütsel yapısı analiz edilirken, öncelikle ideolojik alt yapısını oluşturan inanç sisteminin incelenmesi gerekeceğinden ikinci bölümde dini temelleri üzerinde detaylıca durulmuştur. Çünkü bugün dünya üzerinde varlığını sürdüren birçok terörist örgüt büyük ölçüde dini temellere dayanmaktadır. Bu örgütlerin din temelli olmasının birçok nedeni olmakla birlikte bunlardan en önemlisi, örgütlerin dini öğretileri ve kitapları sadece ibadet amacıyla değil aynı zamanda onları politik ve askeri bir harekete dönüştürmek için ideolojik birer metin olarak kullanılmalarıyla da alakalıdır. Çünkü sert dini ideolojiler ile birlikte militanlar biat etmeyi, karşı çıkmamayı, emre itaati ve en önemlisi kendilerini feda etmeyi öğrenirler ve bu

yaptıklarının aslında bir lidere ya da örgüte hizmetten çok Allah’a ibadet ve hizmet olduğuna inanırlar. Böylece bu örgütler milli sınırları aşarak dünya çapında pek çok dini militan organize edebilmektedirler²⁰¹.

İŞİD de, İslami hilafeti kurmak gibi politik amaca sahip dini bir örgüt olarak şeriat kanunları ile yönetilen İslam Devleti’ni kurmayı amaçlamıştır. İŞİD’in inanç geleneği doğrultusunda, İslam tarihinin başlangıcından bitimine kadar geçen süreçte yalnızca 12 adet yasal Halife bulunacaktır ve Bağdadi bunların sekizincisidir²⁰². İŞİD’in kendi kurduğu İslam Devleti’nin tek gerçek İslam Devleti olduğunu vurgulamak isteyen örgüt, bunun için bayrağında Hz. Muhammed’in mührünü kullanmaktadır. Öyle ki bayrağı dahi bulunan bu devletsel yönetim iddiasında, bilindiği üzere tek lider Ebu Bekir el Bağdadi’dır ve sıkı kurallar çerçevesinde şeriat uygulanmaktadır. İŞİD bu yönetim modeli için İslam Devleti’nin dört önemli şeriat kuralını belirlemiş ve uygulamaya koymuştur. Bu kurallar şu şekildedir:

1. Hâkimiyet şeriata aittir.
2. Otorite ümmete aittir.
3. Tek bir halife tayin edilmelidir.
4. Şeriat hükümlerini yalnızca halife uygular, anayasa ve kanunları sadece halife belirler²⁰³.

Bu kurallar bütünüyle İŞİD, Sünnilerin meşru olarak kendilerine ait olanı geri alma isteklerini; onlara iktidarı yeniden ele geçirme ve Batıdan ve Şiilerden intikam alma sözü vererek kullanmaktadır. Ayrıca bağımsızlıklarından sonra bölgede hâkim olan Arap milliyetçisi ve seküler rejimlerin başarısızlıkları, İŞİD’in değişimi ve eski

²⁰¹ Beyhan Gürbüz, *Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide*, (Ankara: Atılım Üniversitesi, 2008).

²⁰² Graeme Wood , “What ISIS Really Wants”, (The Atlantic, March 2015), <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980/> [18.04.2016].

²⁰³ Mahmut Kar, “İŞİD’in Dünü, Bugünü ve Yarını, Köklü Değişim” (Şubat, 2014) <https://www.kokludegisim.net/113.Sayi/isisid-in-dunu-bugunu-ve-yarini.html> [03.06.2016].

alışkanlıklardan keskin bir kopuşu ifade eden şeriata dayalı sözde *yeni* yönetim vaadini daha cazip kılmaktadır.

Yine de IŞİD'in ve liderlerinin uygulamaya koyduğu şeriatın, örnek aldıklarını iddia ettikleri Hz. Muhammed dönemi şeriatından oldukça farklı bir yapısı vardır. IŞİD'in uyguladığı şiddet unsurlarının hiçbirisi eski dönem İslam inancında bulunmamaktadır. Nitekim Şii Müslümanlara uygulanan zulüm de bu farkın bir göstergesidir.

IŞİD'in Şiilere karşı olan düşmanlığının sebebi aslında Allah'a olan ibadet şekillerindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Selefi inancına göre kullar tarafından yalnız Allah'a yalvarılmalıdır. Fakat Şia mezhebi Allah ile Müslüman arasına aracı koymakta, 12 imama ve Hz. Ali'ye de dua etmektedir. Bu nedenle IŞİD'e göre Şia mezhebi Allah'a karşı gelmektedir ve kâfirlerden farkı yoktur, bu bağlamda katledilmeleri vaciptir. IŞİD'in Suriye'de Şii Esad'a ve Irak'ta Şii Maliki'ye saldırması da bu sebeptendir²⁰⁴.

5.1.2. Teşkilat Yapısı

IŞİD'in nihai amacı Dünya İslam Devleti kurmaktır. BM Güvenlik Konseyi bünyesinde faaliyet gösteren “Analitik Destek ve Yaptırım Gözlem Timi”nin IŞİD raporuna göre: “Örgüt temelde üç ana gruptan oluşmaktadır. Bunlardan ilki çekirdek yönetim kadrosudur. Bu kadro baskın bir şekilde Iraklılardan oluşmaktadır ve 2010 yılından beri Ebu Bekir el Bağdadi tarafından yönetilmektedir. İkinci ana grup Bağdadi'ye biat etmiş olan ve yine çoğunlukla Iraklılardan kısmen de Suriyelilerden oluşan gruptur. Bu grup, askeri ve idari işlerde görev almaktadır. Üçüncü ve son ana grup ise 80'in üzerinde ülkeden gelen yabancı terörist savaşçılardır ve IŞİD'in silahlı gücünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır.”²⁰⁵ Oluşturduğu devlet teşkilatı ile Irak ve Suriye'de yaklaşık 90-100 bin km karelik geniş bir alanı kontrol etmekte olan

²⁰⁴ Ahmet Yöntem, “Şii-Sünni İlişkileri Bağlamında Günümüz Selefililiği”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, (2013): 195-222.

²⁰⁵ <http://www.interpol.pol.tr/Documents/BM%20G%C3%BCvenlik%20Konseyi%20%202170%20say%C4%B1%C4%B1%20karar.pdf> [06.06.2016].

IŞİD, bugün bu topraklar üzerinde yaşayan yaklaşık 8-10 milyon civarındaki halkı da yönetmektedir²⁰⁶.

Üst yapıda bulunan ve en önemli kabine olarak değerlendirilen savaş kabinesinde mali, lojistik, savunma, içişleri, dışişleri ve yabancı teröristlerin koordinasyonu işlevlerinden sorumlu yöneticiler yer almaktadır. Irak ve Suriye topraklarından meydana gelen ülke 24 ile bölünmüş ve her ile bir vali atanmıştır. İllerde belediye hizmetlerinin yanı sıra çeşitli sosyal hizmetler de verilmektedir.

Erdoğan ve Deligöz'ün makalesinde IŞİD'in örgüt teşkilatı ile ilgili şu şekilde bahsedilmektedir:

“Örgüt basit bir terörist grubun ötesinde hareket etmektedir. Sahip olduğu kaynakları ve sözde ilan ettiği devleti idare etmek için IŞİD, sıkı kontrol edilen bürokratik bir teşkilata sahiptir. Bu kapsamda ele geçirilen ya da mücadele edilen topraklar (örneğin Bağdat) “vilayet” yapılanması içerisine sokulmaktadır. Kontrol altındaki bu “vilayet”ler, yerinden yönetim anlayışı çerçevesinde atanan “vali”ler tarafından idare edilmektedir. Stratejik seviyede örgüt liderine ve vilayetler bazında valilere bağlı bulunmak suretiyle teşkilat şemasında; Şer’i Konsey, Danışma Konseyi, Askeri Konsey ve Güvenlik Konseyi yer almaktadır ve bu konseylerin her biri, IŞİD’in kendini halife ilan eden lideri Ebu Bekir el-Bağdadi’ye rapor vermektedir.

IŞİD ilan ettiği İslam devletinde yerel halkın desteğini kazanmayı amaçlamaktadır ve böyle bir devletin idare edilmesine ve idamesine yönelik teşkilatlanmıştır. Öncelikle şeriat yaşamın her alanında tatbik edilmekte, halkın şeriat kurallarına uygun davranması sağlanmaktadır. Bu maksatla “Hisbah” isimli ahlak polisi tarafından, ticaretten alkole, uyuşturucudan kadınların kılık kıyafetlerine kadar birçok konuda denetimler yapılmakta, suçlular ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır. Davalar sulh mahkemeleri ve şeriat mahkemelerince dinî usullere göre görülmekte cezalar da yine şeriat hükümlerine göre yerine getirilmektedir.

Gündelik yaşamı kolaylaştıran ücretsiz hastane hizmeti sağlanması, fakirlere ücretsiz ekmek ve yemek dağıtılması, ücretsiz toplu ulaşım, dinî eğitim veren okulların

²⁰⁶ “Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği”, *Bilge Adamlar Kurulu Raporu, BİLGESAM*, s. 67 (Haziran, 2015): 30.

açılması vb. birçok faaliyet ile IŞİD neredeyse bir ulus devletini sağladığı tüm hizmetleri kontrol altındaki topraklarda vermeye çalışmaktadır.”²⁰⁷

Tüm bunların karşılığında ise halktan şeriat kurallarına uygun bir yaşam sürdürmeleri beklenmektedir. Böylesine planlı bir şekilde teşkilatlanmış olan ve halka hizmet sunarak devlet gibi hareket eden örgütün gücünün nereden geldiğini ise ayrı bir başlıkta irdelemek faydalı olacaktır.

5.1.3. Örgütün Güç Unsurları

IŞİD bugün Ortadoğu’da bir çekim merkezi oluşturarak başarıya ulaşmış, dünyanın her yerinden binlerce taraftar toplamış, sağlıklı ve büyüyen bir sistem oluşturmuş ve büyük oranda istikrarsız bir arazi şeridini kontrol eden *de facto* bir siyasi güç haline gelmiştir. Sahadaki etkinliğini arttırarak Suriye ve Irak sınırında etkin bir güce sahip olan IŞİD, bu bölgelerden elde ettiği kaynaklarla daha da güçlenmiştir. Bu siyasi gücün elde edilmesine ve örgütün varlığını devam ettirebilmesine olanak sağlayan bir takım askeri, ekonomik, teçhizat ve iletişim gibi güç unsurları mevcuttur.

5.1.3.1. İnsan Gücü (Askeri Güç)

Her gün örgüte katılımın giderek katlandığı ve sayısının çok hızlı ilerlediği bilinen bir gerçek olmakla beraber, örgütün insan gücü diğer bir deyişle askeri gücü hakkında kesin rakamlar vermek imkânsızdır. CNN News’in yayınladığı bir habere göre IŞİD’in mevcut askerinin yanı sıra bünyesindeki yabancı savaşçı oranı %30 civarındadır²⁰⁸. Bu rakamın artmasıyla doğru orantılı olabilecek gerekçeyi Oliver Roy’un yazısında bulmak mümkündür:

“Cihat adı altında IŞİD’e katılan, çoğunluğu İslam diniyle yeni tanışmış ve farklı kültürlerde yetişmiş gençlerin bu eylemi, esasen kendi kuşaklarına özgü nihilist bir isyandan ibarettir. Dün El Kaide ile birlikte ya da Bosna’da, Afganistan’da, Çeçenistan’da çeşitli gruplar ile birlikte cihatçılık yürüten bu gençler, yarın başka bir

²⁰⁷ Erdoğan ve Deligöz, 10-11.

²⁰⁸ <http://edition.cnn.com/2014/09/12/world/meast/isisnumbers/index.html?iref=allsearch> [24.03.2016].

bayrak altında dövüşeceklerdir. Bu nedenle aslında bu hususta İslam'ın radikalleşmesi değil, radikal gençler vasıtasıyla radikalliğin İslamileşmesi yani İslam şemsiyesi altında vuku bulması söz konusudur. Kuşaksal kopuş, kültürel kopuş ve nihayetinde siyasi bir kopuş yaşayan gençler din değiştirmek suretiyle “Kopuş İslam'ı”nı benimsemektedirler. Çünkü Selefilik yalnızca Suudi Arabistan'a ait bir dini yönetim meselesi değil, aynı zamanda kuşağı ile tüm bağlarını koparmış gençlere uyan bir üründür.

Cihat ile yeniden doğma mertebesine erişen gençler yeni benliklerini, içe atılmış bir yoksunluğun rövanşını alma isteğinde olacaklardır. Öldürme istekleri ve benimsedikleri şiddet modern bir şiddettir. Hayal ettikleri ortam şeriat ya da bir ütopya değil kahramanlık mertebesidir. Yalnızca yabancı kültürden koparak cihada katılan gençler değil Müslüman olan gençlerin çoğu da daha önce hiçbir ciddi dini eğitim görmemiştir, hiçbiri ilahiyatla ilgilenmezler. Sonradan Müslüman olanlar ise, İslam'ı seçerler çünkü radikal isyan piyasasında sadece bu vardır. Milliyetçi ya da ırkçı teoriler tanımları gereği küreselleşemezler, dolayısıyla küresel itirazın ideolojisi olarak günümüzde sadece cihatçılık vardır.

İŞİD'e katılınca dehşet yaratacağınız kesindir, çünkü cihat tutunamayanların bir anlığına da olsa efendi konumuna geçtiği bir köprüdür. Bu nedenle ütopist olmaktan ziyade nihilisttirler. Dolayısıyla teröristler, Müslüman bir nüfus kesiminin radikalleşmesinin dışavurumu değil, belirgin bir genç kategorisini etkileyen kuşaksal bir isyanın yansımasıdır.”²⁰⁹

Haoues Seniguer'e göre de: “Bu örgütün kimlik arayışında olup kendini değersiz hisseden bireylerin kuşaklarına bağlı devrimci arzularını tamamen sömürdüğü bir gerçektir. İŞİD bunu yapmak için dünyayı bir tarafta iyiler diğer tarafta kötüler olmak üzere ikiye ayırarak kavgasına itibar kazandırmaktadır. İslam Devleti örgütünün bu basit mesajı bireylere bir düşünce ve eylem çerçevesi vermektedir. Nihayetinde de Cihat üzerinden adaletsizlikle savaşmak, kişinin kimliğine değer

²⁰⁹ Oliver Roy, “Cihadçılık bir kuşağa özgü nihilist bir isyandır”, Çeviren: Haldun Bayri, (Aralık 2015), <http://medyascope.tv/2015/12/06/olivier-roy-cihadcilik-bir-kusaga-ozgu-nihilist-bir-isyandir/> [15.04.2016].

katma imkânı sağlayan bir dava bulması, bütün dertlerine İslam'ın çözüm getireceğine inanması cihadı ideolojik bir maksada eriştirmektedir.”²¹⁰

Farhad Khosrokhavar'un kaleme aldığı makalede ise kuşak bunalımına girmiş gençler hakkında şöyle bahsedilmektedir: “Hangi toplumsal sınıftan gelirlerse gelsinler gençlerdeki rahatsızlığın temel bir boyutu vardır, gençlerin ufukları kapanmıştır. Cihatçı dinsellik ise bireyin hem bu dünyada hem öbür dünyada kurtuluşunu garantilediğinden çekicilik arz etmektedir. Normal yollarla sınıf atlayamadıkları gibi sınıf düşme korkusu yaşayan gençler, ‘sosyal asansör’ün çalışmadığını düşünerek bu basamakları yeniden inşa eden cihatçılık ile tanışmaktadır. Bu nedenle Avrupa siyasetinin bütünleştirici ve adalet dağıtıcı etkisini yitirmesi vahşileşmiş bir dinselliğin yolunu açmaktadır.”²¹¹

Yukarıda bahsedilen gerekçeler ışığında gençlerin hatırı sayılır oranda katılım gösterdiği IŞİD örgütü için insan gücü kaynağı yalnızca gönüllülük ve ideolojik dayanaktan gelmemektedir.

Lister'dan okumalar yapan Erdoğan ve Deligöz'ün yorumuna göre:

“IŞİD'in kentlerde hücre yapılanması şeklinde faaliyet gösteren militanları vasıtası ile sivillere yönelik gerçekleştirdiği eylemleri, mezhepsel çatışmayı canlı tutmakta ve örgütün “Sünnilerin tek ve gerçek koruyucusu olduğu” izlenimini vermektedir. Bu tarz eylem türü daha askerî hedefler içermektedir. Halkın moral gücünü ve diğer askerî kabiliyetlerini zayıflatmayı, onlar üzerinde korku yaratmayı ve elde bulundurduğu topraklardaki gücünü sağlamlaştırmayı amaçlayan eylemler daha organize edilmiş bir yapıdadır. Örneğin önce üst düzey komutanlar ve sivil makamlardaki yetkililer düzenlenen bireysel suikastlarla öldürülmekte, bu şekilde korku salınmakta, direnişçilerin komuta gücü zayıflatılmaktadır. Daha sonra alt düzeyde devriye ve kontrol noktalarına bombalı araç ve intihar saldırıları

²¹⁰ Haoues Seniguer, “İslam nasıl yeryüzünün lanetlilerinin yeni ideolojisi haline geldi?”, Çeviren: Haldun Bayri, (Eylül 2015), <http://medyascope.tv/2015/09/27/olivier-roy-haoues-seniguer-islam-nasil-yeryuzunun-lanetlilerinin-yeni-ideolojisi-halinegeldi/> [15.04.2016].

²¹¹ Farhad Khosrokhavar, “Avrupa cihadçılığı: Ufukları kapanmış gençlerin bu ve öbür dünyada ‘kurtuluş’ arayışı”, Çeviren: Haldun Bayri, (Aralık 2015), <http://medyascope.tv/2015/12/16/avrupa-cihadciligi-ufuklari-kapanmis-genclerin-bu-ve-obur-dunyada-kurtulus-arayisi/> [17.04.2016].

düzenlenmekte ve nihai olarak baskın tarzında birden fazla istikamette koordine edilmiş yaya ve motorlu saldırılarla hedef bölge ve halk ele geçirilmektedir.”²¹²

Böylelikle ele geçirilen bölgelerdeki halkların çoğu IŞİD bünyesine eklenmekte ve eğitilerek militan yapılanmalarına dâhil edilmektedirler. Gönüllülük arz etmeyen bu çeşit eylem türünde tamamen korku unsuru yer almakta ve hayatta kalmak için IŞİD’e dâhil olma fikri empoze edilerek askeri güç arttırılmaktadır.

Lister’a göre: “Tüm bunlara ilave olarak örgüte katılmayıp, özellikle İslam coğrafyasında IŞİD’e bağlılıklarını ya da desteklerini bildiren değişik büyüklükte radikal gruplar da bulunmaktadır. Bunların bir kısmı doğrudan bulundukları coğrafyada örgüt adına eylemlerde bulunurken bir kısmı ise örgütü değişik konularda desteklemektedirler. Bu grupların yer aldığı ülkelerden bazıları; Libya, Tunus, Cezayir, Nijerya, Pakistan, Filipinler ve Endonezya olarak sıralanabilir. Suudi Arabistan ve Lübnan’da ise IŞİD’in iş birliği içinde olduğu yerel destekçiler mevcuttur.”²¹³

Hedef kitlenin bu kadar fazla büyümesi aynı zamanda teröründe daha geniş bir alana yayılmasına ve örgütsel yapıların değişikliğe uğramasına neden olmuştur. Artık terör örgütleri katı bir hiyerarşik yapılanmadan ziyade hücre yapılanmalarının meydana getirdiği bir “ağ” yapılanması haline gelmişlerdir. Farklı ülkelerde faaliyet gösteren bu hücreler merkeze propaganda, kaynak ve eleman temininde destek sağlarken, ağın dağılması durumunda yeni örgütlerin çekirdeğini oluşturma fırsatı da vermektedir²¹⁴.

Mısır’da Ensar Beyt El-Makdis örgütü “IŞİD Sina Vilayeti” adıyla; Libya’da Şabab el-İslam örgütüne bağlı gruplar IŞİD “Fizan Vilayeti, Trablus Vilayeti ve Barka (Sirenayka) Vilayeti” olarak; Kuzey Afrika El-Kaidesinden ayrılan Hilafet Ordusu isimli örgüt IŞİD “Libya Vilayeti” olarak örgüte bağlandıklarını bildirmişler ve örgüt adına çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır. Bunların dışında Yemen’de, Suudi

²¹² Erdoğan ve Deligöz, age, 16.

²¹³ “Profiling the Islamic State”, Brookings Doha Center Analysis Paper, Washington, (Kasım, 2014), <http://www.brookings.edu/research/reports2/2014/12/profiling-islamic-state-lister> [24.03.2016].

²¹⁴ BİLGESAM, age, 12.

Arabistan’da, Afganistan ve Pakistan’da örgüte bağlılıklarını bildiren gruplar mevcuttur²¹⁵.

Ancak örgüte destek veren gruplar kadar örgüte karşı savaşan unsurlarda bulunmaktadır. Irak’ta yer alan Irak Merkezi Hükümeti kuvvetleri, Şii örgütler ve silahlı Kürt güçleri (Kürt Peşmergeler) ile Suriye’de bulunan Esad rejim güçleri, El Nusra ve Özgür Suriye Ordusu, IŞİD’e karşı geniş çaplı bir direniş sergilemektedir. Fakat Irak ve Suriye’deki bu oluşumlar tek başlarına IŞİD ile baş edebilecek durumda değildir. Hizbullah’a bağlılıklarını devam ettiren Şii milis gruplar da İran tarafından IŞİD’e karşı mücadelede desteklenmesine rağmen etkileri yeterli değildir. Kuzey Irak Yönetimi’ne bağlı peşmergelerin ise direniş için eğitimi yeterli değildir. Henüz hiyerarşik bir komuta sistemine sahip olmayan ve çoğunlukla Kürt partilere bağlı olarak çalışan peşmergeler, KDP, KYB ve GORAN gibi partiler arası çekişmeden de IŞİD ile savaşma konusunda olumsuz yönde etkilenmektedir²¹⁶.

Ancak askeri güç, ne kadar üstün olursa olsun bir devlet yapılanması için tek başına yeterli olamayacağı açıktır. Örgüt eylemlerini ve devamlılığını sağlayacak maddi gelir kaynağı, yayılmacı politika izleyen IŞİD için yaşam damarlarından bir diğerini teşkil etmektedir.

5.1.3.2. Ekonomik Gücü

IŞİD’in gelir yapılanması “terör ekonomisi” kavramsallaştırmasının bütün özelliklerini taşımaktadır. Bugün IŞİD, dünyanın en iyi finanse edilen terör örgütüdür. Bir değerlendirmeye göre 2,4 milyar doları aşkın bir servete sahiptir.²¹⁷ Bu ekonomik gücün belli başlı kaynakları ise petrol, haraç, fidye, cizye, her türlü kaçakçılık ve bağışlardır.

²¹⁵ “Islamic State Moves in on Al-Qaeda Turf, BBC News, <http://www.bbc.com/news/world-31064300> [25.03.2016].

²¹⁶ Ali Bilgin Varlık, “IŞİD Raporu”, *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor 2, 12-14 [18.02.2014].

²¹⁷ “How an arrest in Iraq revealed Isis’s 2 bn dollar jihadist network”, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2014/jun/15/iraq-isis-arrest-jihadists-wealth-power> [25.03.2016].

- Bu kaynaklar içerisinde *petrol üretimi ve kaçakçılığı* IŞİD’in en büyük finans kaynağını oluşturmaktadır. Gerek Irak gerekse Suriye topraklarında ele geçirilen petrol rafinerileri işletilmekte ve buradan çıkarılan petrol kaçakçılık vasıtasıyla gelire dönüştürülmektedir. Günlük ortalama 250.000 ile 1,5 milyon dolar arasında gelir elde edildiği değerlendirilmektedir²¹⁸.
- Bir diğer kaynak ise *haraçtır*. Bir değerlendirmeye göre halktan alınan haraçlar ve halkın mallarına el koymalar ile elde edilen haraç gelirinin toplam gelire oranı yaklaşık % 8-% 10 arasındadır. Ayrıca uluslararası şirketlerden ve iş adamlarından da güvenlik karşılığında alınan rüşvet ve haraçların bu orana katkısı bulunmaktadır. Adam kaçırma ve *fidyeden* örgütün bir yılda en az 20 milyon dolar tutarında gelir elde ettiği tahmin edilmektedir²¹⁹.
- Bunların yanında, örgüt kontrolündeki bölgelerdeki Müslüman olmayanlar *cizye* ödemektedir. Bunun şeriatın bir gereği olduğunu söyleyen bir IŞİD yetkilisi, gayri-Müslimlerle 23 Ocak 2014 tarihinde bir anlaşma yaptıklarını, bu anlaşmanın el-Bağdadi tarafından da onaylandığını ve “vergi” ödemeyi kabul eden Hristiyanlara zarar vermediklerini beyan etmektedir²²⁰.
- Bir diğer gelir kaynağı olarak örgüt özellikle Körfez ülkelerinden bireysel *bağış* toplamaktadır. Bağışlar hem güvenilir şahısların ülkeleri gezerek toplamasıyla hem de sosyal medya vasıtasıyla toplanmaktadır²²¹. ABD Hazine Dairesinin araştırmalarına göre; Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt bu bağışlarda başı çekmektedir²²².
- Kadın ve çocuk kaçakçılığı ile seks köleliği ise IŞİD’in gelir elde etme konusunda başvurduğu yöntemlerin en sınır tanımayan unsurlarındandır. BM

²¹⁸ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/815 [25.03.2016].

²¹⁹ http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/815 [25.03.2016].

²²⁰ <https://news.vice.com/video/the-islamic-state-full-length> [26.03.2016].

²²¹ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/11052919/How-Isil-is-funded-trained-and-operating-in-Iraq-and-Syria.html> [26.03.2016].

²²² Varlık, age, 7.

İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR) ve BM Irak Yardım Misyonu (UNAMI) tarafından müşterek olarak hazırlanan “İrak’taki Çatışmalarda Sivillerin Korunmasına Dair Rapor” bu acı durumu ortaya koymaktadır. Raporda, Şii, Yezidi ve Hristiyan kadın ve çocukların inançlarını değiştirmeye zorlandıkları, aksi takdirde savaş ganimeti sayılıp seks ticaretine ve alım satıma konu oldukları ve hatta bu kadın ticaretinin Musul’un el-Kuds bölgesinde açılan bir satış ofisinde açık artırma ile gerçekleştirildiği ifade edilmektedir²²³.

5.1.3.3. Silah ve Teçhizat Gücü

İnsan gücünde olduğu gibi IŞİD’in sahip olduğu konvansiyonel silah miktarı konusunda da doğrulanmış bilgiler mevcut değildir. Örgütün sahip olduğu silahlar arasında, tanklar (tahminen 30 adet T-55, 5-10 adet T-72), çekili toplar (yaklaşık 20 km menzilli), BM-21 çok namlulu roketatar sistemleri, omuzdan atılan hava savunma füzeleri (SA-7 ve Stinger), anti-tank silahları (HJ-8 ve Spigot), zırhlı personel taşıyıcılar ve diğer hafif silahlar (M-16 vb.) yer almaktadır²²⁴.

Örgütün bu silah ve cephaneyi teminde kullandığı belirtilen en büyük kaynağı, Irak ve kısmen de Suriye ordusundan ele geçirilenler oluşturmaktadır. Diğer yandan Irak ve Suriye ordusundan ele geçirilen silah ve cephane olmasa bile, bölgedeki istikrarsız yapının uygun ortamı yarattığı silah kaçakçılığı, örgütün bu anlamdaki ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayacak boyuttadır.

5.1.3.4. Medya ve İletişim Gücü

Dini motifli terör örgütleri, dünyanın birçok ülkesine yayılan ağ uzantılarını, interneti ve sosyal medyayı etkin olarak kullanarak, İslam ile yeni tanışan heyecanlı ancak yeterli bilgiye sahip olmayan ve çoğunlukla kişilik sorunu yaşayan gençleri, radikal Selefi yorumla doktrine ederek eleman ve destek kazanmaktadır.

²²³http://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMI_OHCHR_POC_Report_FINAL_6July_10September2014.pdf [24.03.2016].

²²⁴ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/11052919/How-Isil-is-funded-trained-and-operating-in-Iraq-and-Syria.html> [24.03.2016].

IŞİD’de ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren hem bölge halkına hem de diğer muhalif gruplara karşı etkili bir propaganda yöntemi kullanmaktadır. IŞİD, 2006 yılında Irak İslam Devleti’nin ilan edilmesinin hemen ardından örgüt ideolojisinin yayılmasını kolaylaştırmak adına medya yollarının kullanımına başlamış ve “El-Furqan Enstitüsü” olarak bilinen, CD, DVD, poster, broşür gibi malzemeler üreten bir medya kurumu oluşturmuştur. 2013 yılında kurdukları “L’tisaam Medya Kurumu” vasıtasıyla da küresel bir İslami medya kanalını şekillendiren örgüt, 2014’e gelindiğinde “El-Hayat” isimli medya merkezini hayata geçirmiştir. El-Hayat üzerinden İngilizce, Almanca, Rusça ve Fransızca gibi birçok Batı dilinde materyallerin üretimi sağlanmış ve örgüt ideolojilerinin Batı toplumuna ulaştırılması hedeflenmiştir²²⁵. Bu kanallar vasıtasıyla yayınlanan infaz görüntüleri başta youtube olmak üzere pek çok sosyal medya platformlarına dağıtılarak var olan savaşın bir ölüm kalım savaşı olduğunun ve “tekfircilerin” eline düşmektense ölmenin daha iyi olduğunun vurgusu yapılmaktadır²²⁶.

Sosyal medya araçlarını da oldukça etkili bir şekilde kullanarak Suriyeli nüfusa ve dünya genelindeki cihatçılara ulaşabilmesi IŞİD’i diğer gruplardan farklılaştıran bir unsur da olmuştur. Ayrıca IŞİD, internet üzerinden zaferlerini konuşan, ideolojik öğretilerini yayan, acımasız görüntüleri ve kanlı fetihlerin görüntülerini yayınlayan binlerce sempatzanı da istihdam etmektedir.

Lister’den okumalar yapan Erdoğan ve Deligöz’ün yorumuna göre:

“IŞİD teknolojik uygulamaları ve interneti aktif olarak kullanmaktadır. IŞİD’in eleman sayısını artırmasında, özellikle yabancı savaşçıların örgüte katılmasında, sosyal medyanın ve internetin büyük rolü olduğu değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda IŞİD, propagandasını Mayıs 2014 tarihinde kurduğu “El-Hayat Medya Merkezi” vasıtasıyla yürütmeye başlamıştır. Bu kapsamda oluşturulan internet sitesinde çeşitli videolar ve dergiler yayımlanmaktadır. İlk video 19 Haziran 2014

²²⁵ “The ISIS Threat, The Rise of the Islamic State and their Dangerous Potential”, Providence Research Publishing [Google Books].

²²⁶ Gürler ve Özdemir, age, s.139

tarihinde yayımlanmıştır. Özellikle batı kökenli yabancı savaşçıların cihat çağrılarına yer verilen videolar yüksek kalitede ve birden fazla dilde yayımlanmaktadır.

Yine “Dabiq” isimli İngilizce dergi ve örgüt faaliyetlerinin propagandasının yapıldığı “Insight into the Islamic State” isimli raporlar vasıtasıyla IŞİD internet aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmaktadır.”²²⁷

2014 yılında dijital olarak paylaşımına başlanan Dabiq dergisi de yine Batı’yı hedef alacak şekilde birçok dilde yayınlanmaya başlanmıştır. Dabiq dergisine ismini veren rivayete göre:

“İslam’ın cihatçı orduları Roma orduları ile Suriye’de Halep’in hemen güneyinde bulunan Dabiq kasabası yakınlarında bir düzlükte karşılaşacak ve zafer cihat ordularının olacaktır. Cihatçı İslam orduları Dabiq zaferinden sonra halifeliği genişletmek için Roma’nın başkenti olan İstanbul’u fethederek yağmalanmasını sağlayacak sonra birden işler tersine dönecek ve Deccal Horasan üzerinden büyük ordularla gelip cihatçılara saldıracaktır. Bu savaşta yenilen cihat orduları 5000 kişi kalacak ve Kudüs’e sığınacaklar ve orada İsa Peygamber gökten inerek Deccal’ı öldürerek Müslümanları kurtaracak ve kendisi de Müslümanlığı kabul ederek İslamiyet’in tek din olarak yaşamasını sağlayacaktır.”²²⁸

Melek Ulagay Taylan’ın makalesinde bahsettiği üzere; “Bu kıyamet hikâyesinin Kur’an da ve İslam teolojisinde aynen yer aldığını iddia eden Zerkavi, ölümünden önce yaptığı bir konuşmada “Kıvılcım burada Irak’ta ateş aldı ve onun ısısı giderek yükselecek ve haçlı orduları, Dabiq ateşinde yanıp kül olacaklardır” diye belirtmiştir.”²²⁹

²²⁷ Erdoğan ve Deligöz, 16.

²²⁸ Melek Ulagay Taylan, “IŞİD’in Dünü, Bugünü, Yarını, IŞİD’in İdeolojik ve Teolojik Temelleri”, <http://bianet.org/bianet/siyaset/165807-isid-in-ideolojik-ve-teolojik-temelleri> [30.03.2016].

²²⁹ Taylan, age [30.03.2016].

5.2.İŞİD'in Uluslararası Algısı ve Devlet İddiasının İncelenmesi

Kapsamlı incelemeler ve bölümsel analizler sonucu genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, İŞİD bugün bir devlet midir? sorusu akıllara gelmektedir. Gücün pek çok farklı boyutunu bünyesinde barındıran ve etkili bir biçimde kullanmaktan çekinmeyen, bunun yanı sıra ele geçirdiği toprak parçaları üzerinde yaşayan halklara hükmeden ve tüm bunları yaparken halka hizmet sunan İŞİD'in, kapsayıcı bir devlet olduğu yönündeki iddiası kendi açısından bir zemine oturtulmuş bulunmaktadır. Ancak İŞİD'in devlet iddiasına ve destekleyici bileşenlerinin varlığına rağmen BM, İsrail, Filipinler, Batı, Avrupa, ABD, pek çok Orta Doğu ülkesi, İngiltere, Avustralya, Kanada, Endonezya ve Suudi Arabistan tarafından uluslararası sistemde terörist örgüt olarak ilan edilmiştir²³⁰. Bahsedilen bölgelerde terörist örgüt olarak ilan edilmiş olması, diğer bir deyişle herhangi resmi bir kabul görmemesi İŞİD'in devlet olma yönündeki iddiasını belirsizliğe sürüklemektedir.

İŞİD'in İslami devlet iddiasına yalnızca farklı dini inanca sahip olan ülkelerden değil, Müslüman ülkeler tarafından da belirgin tepkiler gösterilmiştir. İslam Devleti'nin Şariat kuralları doğrultusunda yasallığını sorgulayan pek çok İslami medya kanalı İŞİD karşıtı eleştirel bir dil kullanmıştır. İŞİD İslam dışı mıdır? sorusuna cevaben Ürdünlü yazar Al-Maqdisi İslam Devleti'nin öne sürdüğü hilafeti "Hilafet neden bizi bölüyor?" şeklindeki yazısında sorgulamıştır. Maqdisi'ye göre: "Hilafet tüm Müslümanların merhametinin kaynağı ve koruyucusu olmalıdır ancak İŞİD vasıtasıyla bunun tam tersi yaşanmıştır: İslam Devleti adı altında kurulduğu iddia edilen hilafet kurumu diğer Müslümanların kanını dökmektedir. Oysaki Hilafet Kurumu tüm Müslümanların yaşamayı arzu ettiği ve geri getirilmesi için var gücüyle çabaladığı bir cennet olmalıdır. Ancak ne yazık ki bu kurum hilafeti farklı yorumlayanlar tarafından güzel bir rüyadan ziyade kötü bir kâbusa dönüşmektedir."

²³¹ Maqdisi ayrıca Bağdadi'nin kolayca öldürmeye meyilli olan liderlik vasfını da

²³⁰ The ISIS Threat, age, [google books]

²³¹ "The Evolution of ISIS", *Institute for Policy Analysis of Conflict*, IPAC Report No: 13, 16 [24.09.2015].

eleştirmektedir çünkü bu durum Hz. Muhammed dönemi İslam anlayışının birleştirici rolünden ziyade bölücü bir tavır sergilemektedir.

Müslüman ülkelerden birisi olan Endonezya’da, IŞİD’in hükümet tarafından yasaklı örgüt olarak ilan edilmesinden hemen önce, 7 Ağustos 2014 tarihinde Endonezya Konseyi Dini Bilginler Kardeşlik Forumu tarafından duyurulan bildiri ile IŞİD, ülke genelinde bulunan tüm Müslüman örgütler tarafından da kınanmış ve IŞİD hakkında şu maddeler yayınlanmıştır:

- İsminde İslam ibaresi geçen IŞİD, İslam’ın merhametinin temsilcisi değil aksine şiddet kullanımını dayatmak isteyen, masumları katleden ve Müslümanlarca kutsal sayılan bölgelere zarar veren radikal bir örgüttür.
- IŞİD’in ülkemizdeki her türlü eylemi ve varlığı Endonezya Müslüman örgütleri ve diğer kurumları tarafından reddedilmektedir.
- IŞİD’in Müslüman halklara ve dünyanın geri kalanına yaymaya çalıştığı galeyan ve tahrik yöntemlerinin hiçbir Müslüman tarafından dikkate alınmaması gerekmektedir. Bu yolla, ülkemizdeki tüm Müslüman örgütleri, kurumları, camileri ve aileleri IŞİD eylemlerinden kaçınmaya davet ediyoruz. Bu nedenle devletin resmi uygulamaya koyacağı IŞİD’in yasaklı örgüt ilanını destekliyoruz²³².

Grame Wood’a göre ise; “ IŞİD, bugün medya ve basında tanıtıldığı gibi psikopatların bir araya gelip kurdukları bir örgüt değildir. IŞİD ya da kendi tanımlarıyla İslam Devleti ilke olarak barışa karşıdır, soykırım yapmayı caiz kabul eder ve kendi tanımları ile dini inançları gereğince her türlü değişime karşı durmak zorundadır. Üzerinde çok çalışılmış ve düşünülmüş bir dizi inanca dayalı, bugün içinde yaşadığımız dünyanın sonunu belirtecek olan kavram ‘Apocalypse’, diğer bir deyişle kıyamet’in Kur’an da yer alan tanımları üzerine kurulu, geleceğe yönelik bir

²³² Age, 22-23.

öngörüye dayanan siyasi yapıdır.”²³³ Bernard Haykal’a bu görüşleri destekler nitelikte yaptığı açıklamasında; “İŞİD, Kur’an’a bağlı dini bir yapıdır. ‘İslam barış dinidir’ gibi tanımlar gerçeği yansıtmamaktadır. İŞİD’in savunduğu Hz. Peygamber dönemi de savaşlar ve çatışmalarla geçmiştir. İŞİD’in de bu dönemin savaş kurallarını ve kodlarını savunduğu açıktır” diye belirtmiştir²³⁴.

Küresel anlamda terör örgütü olarak nitelenen İŞİD’in terörü devletleşme yolunda bir araç olarak kullandığını varsaymak da mümkündür çünkü İŞİD, ele geçirdiği bölgelerde diğer terör örgütlerine nazaran oldukça farklı bir yönetim modeli izlemiştir. Yavuz’a göre:

“Aslında bu sisteme devletleşme demek yanlış olmaz. İŞİD bir örgütten çok devlet mantığıyla hareket etmektedir. Örneğin resmi açıklamalarını bile farklı dillerde yapmaktadır. Diğer örgütler gibi sadece Arapça konuşmak yerine, militanları videolarda İngilizce ve Fransızca açıklamalar da yapmaktadır. Ayrıca İŞİD militanları pasaportlarını ve kimliklerini yakarak örgütün verdiği İslam Devleti kimliğini kullanmaktadır. İŞİD bugün dünyada hiçbir örgütün sahip olmadığı kadar büyük bir servete sahiptir ve bu servetini kontrol ettiği bölgelerdeki petrol rafinerilerinden sağlamaktadır. Yani bugün İŞİD, bağımsız bir devlet gibi birçok devlete gizli olarak petrol satmaktadır. Elde edilen gelirle hükmettiği bölgelerde elektrik, su, kanalizasyon gibi hizmetlere ciddi bir insan ve finans kaynağı ayırmaktadır. Bunlara ek olarak sağlık kurumları, belediye, toplu taşıma ve yargı hizmeti sunmaktadır. Bu hizmetleri sunmak için bakanlıklar oluşturmuş ve her vilayete yönetici bir emir atamıştır. Ahlak polislerine şeriat eğitimi verilmekte ve fakir bölgelere düzenli olarak ekmek dağıtılmaktadır. Bu bölgelerde vergi toplamaktadır ve bu vergiler Esad dönemine göre daha azdır. Bu nedenle de halk arasında desteğini arttırmaktadır.”²³⁵

²³³ Taylan, age, <http://bianet.org/bianet/siyaset/165807-isid-in-ideolojik-ve-teolojik-temelleri> [04.04.2016]

²³⁴ Age, [04.04.2016]

²³⁵ Celalettin Yavuz, “İŞİD Terör Örgütü Mü Devlet Modeli Mi?”, http://www.devlet.com.tr/makaleler/y61-ISID_TEROR_ORGUTU_MU_DEVLET_MODELI_MI.html, (Ekim, 2014) [28.07.2016]

Uluslararası algının haricinde örgütün içerisinde de devlet iddiası sürekli olarak yinelenmektedir. IŞİD kendi militanlarının karıştığı bazı olaylarda, işbirliği içerisinde olduğu Sünni gruplar tarafından iletilen, Ortak Şeriat Mahkemesi talebini de reddetmiş, kendisinin devlet olduğunu, diğer gruplarsa örgüt ya da cemaat olduğunu, aynı statüde olmadıklarını ileri sürerek Ortak Şeriat Mahkemelerini tanımadığını belirtmiştir. Kendi Şeriat Mahkemelerini kurmuş ve kendi mensuplarını burada yargılayarak devlet iddiasını bir kere daha yinelemiştir²³⁶. Sosyal yaşamda da durum bundan farklı değildir. IŞİD amblemlili kurumlar, IŞİD polis gücü ve hatta IŞİD logolu okul çantalarına kadar “devletin” amblemini sosyal yaşamın içerisine yerleştiren IŞİD, vergi toplama ve yargılama uygulamalarıyla da devlet iddiasını desteklemektedir. Genellikle önce kontrol altına alma sonra genişleme stratejisi benimseyen IŞİD, çok nadir olarak henüz ele geçirdikleri bir bölgeyi güvenlik altına almadan başka bölgelere saldırmaktadır. Bu da IŞİD’in örgütsel değil, daha devlet temelli düşünce sistemine sahip olduğunun bir başka belirtisidir. Bu özellikler göz önünde alındığında, IŞİD’in uyguladığı metotlar ve yönetim anlayışı üzerinden diğer örgütler ile arasında çok büyük farklılıkların da mevcut olduğu görülmektedir. Örgütleşme yerine devletleşme stratejisi izleyen IŞİD, kapsamlı bir İslam Devleti kurma yönündeki hedeflerini günümüzde de halen sürdürmektedir.

Örgüt ve devlet ayrımını yapmak için, dini bir örgüt olan El-Kaide ile dini bir devlet olduğu iddiasındaki IŞİD’in askeri ve askeri olmayan eylemlerini karşılaştırmak faydalı olabilir. Craig Browne’nin değerlendirmesine göre; El-Kaide ile IŞİD’in yol ayrımına sebep olan ideolojik ve tanımsal farklılıklar esasen içerisinde birçok alt başlığı da barındırmaktadır. Ancak bunlardan en önemli iki tanesi örgütlerin gerçekleştirdikleri askeri ve askeri olmayan eylemler bütünüdür²³⁷.

Askeri olmayan operasyonlar çerçevesinde, IŞİD yerel halk desteğini kazanabilmek adına insani yardım, dini eğitim, yiyecek temini gibi konularda yerel halka birçok

²³⁶ BİLGESAM, age, 25.

²³⁷ Craig Browne, “Al-Qaeda in the Syrian Civil War: “The Development of Strategies and Tactics”, 4-8, https://www.academia.edu/6255954/Al-Qaeda_in_the_Syrian_Civil_War_The_Development_of_Strategies_and_Tactics [02.04.2016].

destekte bulunurken, El-Kaide'nin örgüt ideolojisinde bu eğilimler hiç var olmamıştır. Aksine El Kaide hiçbir zaman toprak işgali yapmadığı için üzerinde yaşayan halkları da yönetme ya da memnun etme gayesi taşımamıştır. El-Kaide sadece Müslüman dünyaya ve esasen Batı'ya ideolojisini yaymayı amaçlamış ve bunun karşılığında da halkın saygısını elde etmeye çalışmıştır.

İkinci olarak, yürütülen askeri operasyonların içeriği de IŞİD ve El Kaide'nin birbirinden farklı yol haritalarına sahip olduklarını göstermiştir. Usame Bin Ladin'in cihat deklarasyonunda dikkatle altını çizdiği mesele Müslüman kardeşlerin mezhep ayırmaksızın birbirleriyle savaşmamaları yönünde iken, IŞİD Şii'leri katletme konusunda çekince duymamıştır. Buna karşılık El-Kaide'nin düşman tanımlaması sadece Batı ile savaşmaktan yana iken, IŞİD'in düşman tanımlaması, İslam'ı kendisi gibi yaşamayan her kesimi kapsayıcı olmuştur²³⁸.

IŞİD'in devletleşme iddiasını değerlendirirken dikkate almamız gereken bir diğer husus ise kurduğu devlet yönetiminde bulunan kuvvetli ve zayıf yönlerin neler olduğudur. Kuvvetli yönler arasında; IŞİD'in varlığını sürdürdüğü Irak ve Suriye'de yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, Irak ve Suriye'nin iç ve çevresel sorunlarının fazlalığı, bölgedeki diğer ülkelerin IŞİD'e karşı birbirinden farklı ve tutarsız yaklaşımlara sahip olmaları, Irak ve Suriye'de Şii ve Kürtlere karşı savaşan IŞİD'in, Arap ve Sünni ülkelerde meşruiyet, haklılık ve mağduriyet sağlaması sayılabilmektedir. Zayıf olduğu yönler ise; destek alınan aşiretlerin sıklıkla taraf değiştirmesi, destek veren ülkelerin yardımının istikrarsızlığı, Irak'ta Sünni kesim arasında Baasçı ideolojinin hala taraftar bulması ve bu sebeple İslam Devleti'nin benimsenmemesi, IŞİD'in ağır silahlarının yetersiz olması ve hava savunmasının bulunmaması sayılabilir²³⁹.

Bu kuvvetli ve zayıf yönlerin bilincinde olan Batılı ülkeler ve bölge ülkeleri ise IŞİD'in varlığı karşısında ve kendi çıkarları doğrultusunda birtakım yaklaşımlar sergilemektedir. ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, Fransa, Hollanda ve İtalya gibi

²³⁸ Browne, age [02.04.2016].

²³⁹ Varlık, age, 10.

Batı ülkelerinin, bölgede kendisine alan yaratmaya çalışan IŞİD’e karşı bir koalisyon oluşturma güçleri mevcuttur. Tüm ülkelerin istihbarat paylaşımı yapmaları ve çoklu üs seçeneklerini kullanmaları için de yeterli kapasiteleri vardır. Ancak Varlık’a göre:

“Özellikle ABD, IŞİD’e karşı herhangi bir kara harekâtına girmeyecektir ve IŞİD ile mücadele ideolojik, mali ve askeri boyutta devam ettirilecektir. Bu yolla 2001 Afganistan ve 2003 Irak işgallerinin aksine, kısa vadede sürdürülebilir bir terörle mücadele stratejisi takip edilecek, IŞİD’e yabancı teröristlerin desteği engellenecek ve finans kaynakları kesilecektir. Ancak ABD’nin bu tarz önlemler hariç bölgede ciddi bir önlem almayı düşünmemesinin bir sebebi vardır. Uzun vadede ABD’nin bölgeye müdahale etme gücü ve bölgede kurtarıcı olma rolü olgunlaşmış olacağından ABD’nin Ortadoğu’ya tekrar müdahale etme fırsatının yanı sıra Irak’ta yarım kalan bölgeyi kontrol altında tutma, IŞİD tehdidini tam olarak ortadan kaldırma ve Suriye’de kendine yeni kontrol sahası yaratma ihtimali doğmaktadır. Bölge ülkelerinden İran’ın zaten rahatsızlık duyduğu Irak’taki IŞİD ve benzeri Sünni oluşumlara yaklaşımı bellidir. IŞİD’e karşı Irak hükümetine, Şii milislere ve Kürdistan Yurtseverler Birliği’ne yardım etmektedir. Körfez ülkelerinden Suudi Arabistan, Irak’ta Sünnilerin daha fazla rol almasını desteklemekte ancak Müslüman Kardeşler ve Baasçı yapıları tehdit olarak gördüğü için nispeten bağımsız hareket eden IŞİD’in varlığına olumlu bakmaktadır. Yine de Suriye’de bulunan ve Suudi Arabistan’a yakın olan farklı Selefi grupların güç kazanması IŞİD’i dengelemek açısından önem arz etmektedir.”²⁴⁰

Merkez Strateji Enstitüsünün yayınladığı rapora göre; Türkiye’de IŞİD’e karşı sergilenen tutumlarda kamuoyu açısından üç farklı bakış açısı mevcuttur.

“Birinci gruptakiler, hükümetin IŞİD’e yardım ettiğini ve bölgede Sünni bir politika izlediğini iddia etmektedir. Bu gruba dâhil olanların sayısı yadsınamayacak kadar fazladır. Batı kamuoyunda da önemli bir kesim benzer algıyı paylaşmaktadır. Bu

²⁴⁰ Varlık, age, 18-20.

kapsamda Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt ile birlikte IŞİD'in dış patronları olarak gösterilmektedir. Türkiye'de IŞİD eğitim kampları, binlerce Türk'ün IŞİD'e katılması, silah ve mühimmat yardımları, IŞİD ile petrol ticareti, Türkiye'nin koruma sağladığı Tarık Haşemi'nin IŞİD/Sünni direniş bağlantısı vb kanıtlanması zor iddialar açık ve ikna edici bir tarzda çürütülmediği sürece mevcut algıyı kuvvetlendirmektedir. Türkiye'nin IŞİD'in elinde tuttuğu rehineler nedeniyle, bu örgüte karşı ABD'nin oluşturmaya çalıştığı işbirliğine gönülsüzlüğü ve ortak bildiriye imzalamaması da birinci grup algıyı pekiştirmektedir.

İkinci grup ise Irak ve Suriye'de ortaya çıkan olguyu Sünni direniş olarak algılamakta, IŞİD'e doğrudan ve açık olarak sahip çıkmamakla birlikte ABD başta olmak üzere Batı'ya, İsrail'e, Şii'lere ve Kürtlere karşı önemli bir hamle olarak görmektedir. Bu kapsamda belirli çevrelerde IŞİD tehdidini küçümseme ve terörü Irak merkezi hükümetinin Şii politikalarına karşı haklı isyan olarak gösterme amaçlı kavramsallaştırmalar dikkat çekmektedir.

Üçüncü ana grup hükümetin IŞİD'i başta Suriye olmak üzere Kürt dinamiğinin önünü kesmek üzere kullandığını düşünmektedir. Dördüncü bir grup ise bunu tam tersine hükümetin IŞİD tehdidi dâhil Orta Doğu'daki parçalanma ve ufalanma eğilimlerine karşı Kürt dinamiği ile işbirliğine gittiğini inanmaktadır.”²⁴¹

Bu değerlendirmelerden farklı olarak, ülkeler temelinden daha ziyade coğrafyalar genelinde IŞİD'in devlet iddiasına bakıldığında ise, bugün karşımıza Ortadoğu'da emperyalist güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine dayattığı “yapay sınırlar”ı tanımayan bir örgüt çıkmıştır. Arap dünyasında haritaları yeniden oluşturma gayesiyle başlatılan Pan-Arabizm'in başarısızlığa uğradığı bu coğrafyada, IŞİD başarıya ulaşabildi mi sorusu akıllara gelmektedir. Rahid Khalidi'ye göre:

“Şu çok açıktır ki; Topraklarını bölmek isteyen emperyalist iradelere rağmen güçlü ulus devletler kurmayı başarmış olan İran ve Türkiye örnekleri IŞİD' i devletleşme yolunda cesaretlendirmektedir. IŞİD'in bugün Ortadoğu'daki yapay ve emperyalist sınırlara saldırma tarzı, Mısırlı Nasırcıların ya da Irak veya Suriye'deki Baasçıların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya koydukları sınırları geçersizleştirme

²⁴¹ Varlık, age, 22.

söylemine benzese dahi IŞİD’in devletleşme iddiası Arap milliyetçiliğinden gelmemekte ve çok daha küresel bir davet içermektedir. Bu nedenle kendine fazlasıyla güvenen ve Arap dünyasını birleştirmeyi başaramamış olan milliyetçi ideolojileri küçümseyen IŞİD, sınırları dini bir zeminde silmek istediğini ve buna gücü de olduğunu sık sık beyan etmektedir. Saddam Hüseyin Irak’ının eski kadrolarını bünyesine katan IŞİD, onların acımasızlıkları ve etkinlikleriyle bir devlet idare etmeyi mümkün kıldığını her fırsatta vurgulamaktadır. Ancak başlangıçta yapay dahi olsalar, bir asırdır burada bulunan sınırlar kolayca parçalanamayacak şekilde dayanıklılık kazanmışlardır.”²⁴²

Amacının Batı yanlısı Müslüman devletlerin yıkılması ve Ortadoğu’da halife yönetiminde tek bir İslam Devleti kurulması olduğunu bildiğimiz IŞİD’in örgütsel oluşumu aslında; ABD ve Batı’nın hâkim olduğu küresel sisteme ve bu sistem içinde onlarla birlikte hareket eden İslam ülkelerine karşı bir meydan okuma hikâyesinden ibarettir. İkilemin bir tarafında genellikle gelişmiş ülkeler yani Batı, diğer tarafında ise gelişmemiş veya azgelişmiş ülkeler yani Ortadoğu yer almaktadır²⁴³. Ortadoğu’nun geleceği ise bu ikilemin arasında kalmış belirsizlikler çıkmazında savrulmaktadır.

²⁴² Rashid Khalidi, “Sykes-Picot’nun yüzüncü yılında Ortadoğu sınırları yanıyor”, Çeviren: Haldun Bayri, (Mart 2016), <http://medyascope.tv/2016/03/25/rashid-khalidi-sykes-picotnun-yuzuncu-yilinda-ortadogu-sinirlari-yaniyor/> [20.04.2016].

²⁴³ Serhan Yalçın, “Soğuk Savaş sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, y. 2, s. 4 (2006): 105.

6. SONUÇ

20. yüzyılın başından itibaren yaşanan ve günümüzü şekillendiren sistemsel kırılmalar hala farklı disiplinler tarafından incelenmektedir. Birinci Dünya Savaşı, imparatorlukların dağılması, İkinci Dünya Savaşı, sömürge düzeni, sömürgelerin teker teker bağımsızlıklarını elde etmesi ve ulus devlet olma yolundaki çabaları, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası düzen olarak kısaca özetleyebileceğimiz gelişmelerin her biri uluslararası sistemde birer kırılma ve yeni bir düzen kurma ihtiyacı yaratmıştır. 20. yüzyılın sonunda dünya Sovyetler Birliği'nin dağılmasına şahit olmuştur. Yeni bir dünya düzeni kurma çabaları ise 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında güvenlik temelinde şekillenmiştir.

11 Eylül terör saldırılarının belki de en önemli sonuçlarından biri güvenlik politikalarındaki dönüşümdür. Bu dönüşüm kendini saldırıların hemen ertesinde Afganistan ve Irak'a yapılan müdahalelerde göstermiştir. “Terör sorununu sonlandırmak”, “dünyayı daha güvenli hale getirmek” amacıyla yapılan bu müdahaleler aksine bu coğrafyalardaki Batı karşıtlığını ve radikalizmi körüklemiştir. Afganistan'a yapılan müdahale sonrasında Ortadoğu ve Afrika coğrafyasına yayılan el-Kaide terör örgütü öncelikle Irak'taki, akabinde de Arap İsyanları sonrasında Suriye'deki istikrarsızlıktan yararlanıp daha da etkinleşmiştir.

Bugün dünya genelinde çarpıcı ve dehşet verici terör eylemleri yapan IŞİD de bu Batı karşıtlığının ve istikrarsız bölgelerdeki güç boşluğunu kullanmanın bir örneğidir. 1999 yılında kurulan örgüt, Irak ve Suriye'deki istikrarsızlıktan yararlanarak ve başlarda birlikte hareket ettiği el-Kaide'den de ayrılarak devlet kurma iddiasında olan bir örgüte dönüşmüştür.

“Ortadoğu Devlet Sistemlerinde Değişim ve Dönüşüme Bir Örnek: IŞİD ve Devlet Anlayışı” başlıklı bu tezde IŞİD ve onun devlet anlayışı Ortadoğu devlet sistemlerindeki değişim ve dönüşümün bir örneği olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada “IŞİD nedir?, IŞİD'in diğer terör örgütlerinden özellikle de bağlarını

kopardığı el-Kaide'den farkı nedir?", "İŞİD bir örgüt müdür yoksa iddia ettiği üzere bir devlet midir?" gibi soruların cevabı aranmıştır.

İŞİD'in ortaya çıkışını, anlık ve kısa vadeli bir olgu olmasından daha ziyade küresel, bölgesel ve ulusal bağlamda tarihsel, dinsel, siyasi, ekonomik, askeri ve sosyolojik nedenlerden kaynaklanan çok boyutlu bir olgu olarak tanımlamak gerekmektedir. İŞİD, Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bölgede kurulan emperyalist düzenlere, savaflara ve işgallere bir tepki olarak doğan yapılanmaların en güncel temsilcisi olmuştur. Bölgesel bağlamını Pan-Arabizm ve Pan-İslamizm ideolojilerinin yanı sıra 1970'lerde siyasal İslam'ın ortaya çıkışına kadar dayandırmak mümkündür. Küresel bağlamda ise Afganistan'da Sovyetler'e karşı desteklenen Taliban rejimi cihad temasını gündeme getirmiş ve Batı tarafından da desteklenen bir senaryoya dönüştürmüştür. Böylece siyasal İslam Ortadoğu nezdinde kendisine ulus karşıtı bir radikalleşme tabanı bulmuştur. Neticesinde El-Kaide ve İŞİD gibi cihadist örgütler de bu ortamdan beslenmişlerdir.

Örgütün oluşum temelinde bulunan ideolojisi, Selefi ve Sünni İslam anlayışı, Batı karşıtlığı ve terörizmden oluşmaktadır. Selefilik dar anlamda Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a geri dönüş anlamına gelmektedir. Selefilğin öğretileri İbn-i Teymiye tarafından 13. Yüzyılda ortaya konulmuş, benzer görüşleri ve dini öğretileri içeren Vahhabilik ise 18. Yüzyılda ilk Suud Devleti'nin iki kurucusundan bir olan Muhammed bin Abdulvahhab tarafından kurulmuştur²⁴⁴.

Cihad temasıyla yürüttüğü kanlı eylemlerinin adını 2014 yılında Irak ve Suriye'de ele geçirdiği topraklarla duyuran Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), ilk olarak 1999 yılında Ebu Musab el-Zerkavi tarafından Afganistan'da, Tevhid ve Cihad Örgütü olarak kurulmuş, 2001 yılında Irak Kuzeyi'ne gelerek ABD güçlerine karşı savaşan bir dini örgüt haline gelmiştir. Örgüt, 2004 yılında El-Kaide ile bağlantılı hale gelerek Irak El-Kaidesi ismini almıştır. Zerkavi'nin ölümü sonucu liderliğe el-Muhacir getirilmiş ancak Ekim 2006'da Irak İslam Devleti kurulduğunda lideri Ebu Ömer el-Bağdadi olmuştur. 2007 yılından itibaren ABD'nin Sünni aşiretlerle birlikte

²⁴⁴ Cülük, age [05.03.2016].

oluşturduğu Sahva Konseylerinin mücadelesi sonucu gücünü kaybetmeye başlayan IŞİD, 2010 yılında liderliğine Ebu Bekir el-Bağdadi'yi getirerek örgütüne yeni bir soluk katmıştır. ABD'nin 2011 yılında Irak'tan çekilmesi üzerine bölgede tekrar güçlenmeye başlayan IŞİD ve el-Bağdadi, 8 Nisan 2013'te Irak Şam İslam Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Bu kararın El-Kaide tarafından tanınmaması üzerine IŞİD'in El-Kaide ile olan bağlantısı kopmuş ve 29 Haziran 2014'te örgüt bağımsız olarak İslam Devleti'ni ve halifeliği kurduğunu ilan etmiştir²⁴⁵.

IŞİD'in benimsemiş olduğu Selefilik öğretisinin temel aldığı nokta Kur'an'dır. Selefilğin bir Kur'an yorumuna göre; mantık ve akıl yöntemlerini kullanmak İslam'a aykırıdır. Mantık ve akli sadece kâfirler kullanmaktadır ve gerçek Müslümanların esas olarak Kur'an ve Sünnet'e adanmış bir hayat yaşamaları gerekmektedir. Selefilik mezhebine göre bugün çoğu Müslüman yanlış bir İslam inancı yaşamakta ve bu nedenle Allah'a şirk koşmaktadır. Bu yüzden Selefilğe göre yanlış bir inanç sistemini benimsemiş olan Müslümanlar doğru yola davet edilmeli ancak dönmezler ise tekfir edilmeli yani dinden çıkarılmalıdır. Bugün IŞİD, kuruluşundan bu yana tam olarak bunu gerçekleştirmektedir.

IŞİD'in gerçekleştirdiği eylemler kapsamında güç toplamasına fayda sağlayan ve bu şekilde diğer örgütlerden ayrılmasına imkân veren pek çok özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki çatışma halinde ve istikrarsız halde bulunan yapıları keşfederek burayı kendisine yuva haline getirebilmesidir. IŞİD'in bölgede güç toplamasına olanak sağlayan en büyük etken, Irak ve Suriye genelinde yaşanan mezhepsel çatışmalar ve oluşan kaostur. Irak'ta ABD sonrası iktidara gelen Maliki yönetiminin; Sünnilere güvenmemesi, Sahva Konseyleri bünyesindeki yerel aşiretleri yeterince desteklememesi, Şii silahlı gruplarca sivil Sünnilere yönelik kanlı eylemlere göz yumması, Baassızlaştırma politikaları kapsamında Sünni politikacıların siyasal yaşama eşit koşullarda katılımlarını önlemesi, Sünnilerin potansiyel birer terörist olarak görülerek haksız yere tutuklanmaları gibi olaylar Sünnileri Irat hükümeti karşısı silahlı eylemlere yöneltmiştir. IŞİD, Irak'taki bu mezhepsel çatışma

²⁴⁵ Erdoğan ve Deligöz, age, 6.

neticesinde oluşan otorite boşluğunu lehine çevirerek Sünni kentlerde kontrolü ele geçirmiş, Suriye'deki sivil savaşın yarattığı kaos ortamını da değerlendirerek her anlamda gücünü arttırmıştır. IŞİD'in yayınladığı Dabıq isimli dergisinde de mücadele için Suriye ve Irak'ın seçilmesinde zayıf ulus devlet yapısı ve kaos ortamının en büyük etken olduğu açıkça ifade edilmiştir.

IŞİD'in bir diğer belirgin özelliği de kendi kendine yeterli gelir elde edebilme kapasitesidir. Bu kapsamda halktan topladığı haraç, şirketlerden alınan rüşvet, kaçakçılık unsuru, petrol kaynaklarından sağlanan ticaret ve halktan alınan vergi, uyuşturucu ve silah ticareti, rehineler karşılığında fidye alımı, yurtiçi ve yurtdışında bulunan sempatizanların yaptığı yardımlar büyük önem taşımaktadır.

IŞİD'in diğer terör örgütlerinden farklı bir yönetim anlayışı benimsemesi (farklı dillerde açıklamalar yapması, kimlik dağıtması, vilayetlere yönetici emir ataması, sağlık ve belediye hizmetleri sunması gibi), vergi toplama ve yargılama uygulamaları örgütleşme yerine devletleşme stratejisi izlediğini göstermektedir. Örgütün devletleşme iddiasını kolaylaştıran, bölgedeki sürekli istikrarsızlık hali gibi etmenler olduğu kadar, IŞİD'e verilen desteğin saf değiştirmeler nedeniyle kesintiye uğraması gibi devletleşme iddiasını zorlaştıran etmenler de söz konusudur.

Yapmış olduğu eş zamanlı saldırılarla ve bünyesindeki yabancı savaşçı sayısıyla dikkat çeken IŞİD diğer örgütlerden farklı olarak devlet kurma iddiasındadır. El-Kaide'nin aksine IŞİD toprak işgal etme ve yönetme/halka hizmet sunma gibi farklı bir strateji izlemektedir. Şiileri açık hedef haline getiren IŞİD için yine düşman tanımını el-Kaide'den farklı olmuştur. Batı'nın yanında İslam anlayışı IŞİD'den farklı olan bazı Müslümanlar da hedef haline gelmiştir.

En nihayetinde, IŞİD bugün ortaya çıkmış bir örgüt değildir. Kökenlerini 1980 Sovyet-Afgan mücadelesine 1970 radikal İslam'ına ve hatta Osmanlı'nın çöküşüne kadar götürebileceğimiz örgüt, özünde El-Kaide'den evrilmiş bir terör örgütüdür. Selefilik gibi İslam'ın en dar ve yanlış bir yorumu ile hareket eden örgüt El-Kaide'den farklı olarak toprak elde etmeyi ve devlet oluşumunu kendisine hedef olarak belirlemiş, yalnızca Batı ile değil özellikle Şii mezhebi ile savaşmayı da ilke edinmiştir. Elinde bulundurduğu gücü, bu gücü ile gerçekleştirdiği eylemleri ve akabinde ilan ettiği İslam Devleti ile örgüt, bugün bölgesel ve küresel güvenliği ciddi şekilde tehdit eden bir oluşum konumuna gelmiştir.

Sonuç itibariyle, IŞİD sorunu ve onun devlet kurma iddiası üzerinde durulması gereken bir konudur. IŞİD'in varlığı zaten istikrarsız olan Ortadoğu Bölgesi'ni daha da istikrarsızlaştırma potansiyeline sahiptir. Gerek taşıdığı mezhep çatışması çıkartma potansiyeli gerekse kitle imha silahlarına ulaşma ihtimali göz önüne alındığında örgüt bugün ses getiren saldırılar yapan radikal bir grubun ötesine geçmektedir. Hem bölgedeki Batı karşıtlığını ve istikrarsızlığı kullanabilen hem de maddi gücü bulunan ve desteklenen IŞİD, bugün uluslararası barış ve güvenliğe karşı en büyük tehlike olarak addedilebilir.

7. KAYNAKLAR

- Acar, Mustafa. “Radikal Selefi Zihniyete Bir Reddiye”. **Muhafazakar Düşünce Dergisi**. y.2. s. 6 (2005)
- Acar, Mustafa. “Radikal Selefi Zihniyete Bir Reddiye”. **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**. y. 2, s. 6 (2005)
- Açıkel, Fethi. Ankara Üniversitesi, “Ortadoğu’da Tarihin Başlangıcı: Toplum ve Siyaset Üzerine Notlar”. **Sosyal Demokrat Dergi**.
<http://www.sosyaldemokratdergi.org/2014/08/fethi-acikel-ortadoguda-tarihin-baslangici-toplum-ve-siyaset-uzerine-notlar/> [05.12.2015].
- Akyol, Taha. **Hariciler ve Hizbullah: İslam Toplumunda Terörün Kökenleri**. İstanbul: Doğan Kitap, 2000.
- Albayrak, Hafize Şule. **Hristiyan Fundamentalizmi**. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: 2006.
- Allen, Charles. **God’s Terrorists: The Wahhabi Cult and The Hidden Roots of Modern Jihad**. Philadelphia: Da Capo Press, 2006.
- Atıcı, Bünyamin. Gümüş, Çetin. “Bireylerin Terör Hareketlerine Katılım Durumları ile Eğitim Düzeyleri Arasındaki İlişki”. **Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu**. (2001)
- Atwan, Abdel Bari Atwan. **The Secret History of Al Qa’ida**. London: Abacus, 2006.
- Barnett, Michael. **Sovereignty, Nationalism, and Regional Order in the Arab States System**. The MIT Press, Summer, 1995.
- Baysal, Samet. **Cihat Kavramının Siyasal Şiddet Aracı Olarak Kullanılmasının Yapısal Analizi: El Kaide Örneği**. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Bursa: 2013.
- Biçer, Ramazan. “İŞİD Düşünce Yapısının Teolojik Arkapları”. **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Araştırmaları**. s. 13:1. (2015)
- Biçer, Ramazan. Dalkılıç, Mehmet. **Dini Temalı Terör Hareketlerinin Ana Nedenleri, Terörün Sosyal Psikolojisi**. Derleyen: Murat Sever. Ankara: 2010.
- Bingöl, Oktay. “Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**. s.13/2. (2013)

- Bodur, H. Ezber. "Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör". **KSÜ İlahiyat Dergisi**. s. 2 (2003)
- Bromley, Simon. "The states System in the Middle East: Origins, Development, and Prospects". Youussef M. Choueiri. **A Companion to the History of the Middle East**. Blackwell Publishing, 2005.
- Browne, Craig. "Al-Qaeda in teh Syrian Civil War: "The Development of Strategies and Tactics", 4-8, https://www.academia.edu/6255954/Al-Qaeda_in_the_Syrian_Civil_War_The_Development_of_Strategies_and_Tactics [02.04.2016].
- Bruce, Steve. **Fundamentalism**. Malden: Polity Press, 2000.
- Bulut, Halil İbrahim. **İslam Mezhepleri Tarihi**. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Burke, Jason. **El Kaide Terörün Gölgesi**. Çeviren: Ebru Kılıç. İstanbul: Everest Yayınları, 2004.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Yeni Selefilik ve IŞİD". **Dünya Bülteni Araştırma Masası**. (2014)
- Caillet, Romain. **The Islamic State: Leaving al-Qaeda Behind**. Carnegie: 2013.
- Canatan, Kadir. **Din ve Laiklik**. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- "CIA: World Fact Book". Syria, July, 2014. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> [01.02.2017].
- Cinoğlu, Hüseyin Cinoğlu. Özeren, Süleyman. **ABD'nin Yeni Terörle Mücadele Konsepti: Savaş Yerine Uyumlu İşbirliği Mi?**. Ankara: USAK Yayınları, 2010.
- Cleveland, William. Bunton, Martin. **A History of the Modern Middle East**. Westview Pres, 2009.
- Commins, David. **The Wahhabi Mission and Saudi Arabia**. London: I.B. Tauris Publications, 2006.
- Cooper, Barry. "Homegrown Jihadists and the Evolution of Al-Qaeda". **Policy Paper**.
- Cülük, Ahmet. "IŞİD'in Dünden Bugüne Gelişimi ve Geçirdiği Dönüşüm". **Akademik Perspektif**. (2015). <http://akademikperspektif.com/2015/01/21/isidin-dunden-bugune-gelisimi-ve-gecirdigi-donusum/> [05.03.2016].
- Cündioğlu, Dücan. **Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı**. Ankara: Fecr Yayınevi, Eylül, 1995.
- Çalışkan, Koray. "Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları". **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. s:39. (2008)

- Çapan, Ergün. **İslam’a göre Terör ve İntihar Eylemleri**. İstanbul: Işık Yayınları, 2004.
- Çetin, Ensar. “Hristiyan Fundamentalizmi ve Ortadoğu’da Tanrıyı Kıyamete Zorlama Stratejisi”. **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. s. 5(1): 001-016
- Çubukçu, Mete. “İrak’ta Direniş: Düşman Bu Kez El-Kaide”. **Birikim Dergisi**. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4918/irak-ta-direnis-dusman-bu-kez-el-kaide#.Vurt5uKLTIU> [18.03.2016].
- Dabaşı, Hamid. **İslam’da Otorite**. Çeviren: Süleyman Gündüz. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Demirel, Emin. **Taliban, El Kaide, Laden ve Paylaşılmayan Ülke Afganistan**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2002.
- Dikmen, Mehmet. **İslam İlmihali**. İstanbul: Cihan Yayınları, 2004.
- Doğan, Mehmet. **Büyük Türkçe Sözlük**. Yazar Yayınları, 2009.
- “Dünyadaki Terör Örgütleri”. **Polis Akademisi Uluslararası Teorizm ve Sınırşan Suçlar Araştırma Merkezi**. UTSAM Raporlar Serisi (2013)
- El-Anis, Imad. “(Dis) Integration and the Emergence of the State System in the Middle East”. **Journal of Global Analysis**. Vol.2. No.2. (2011),18-20.
- Erdoğan, Şemsettin. Deligöz, Ergün. “İrak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”. **Savunma Bilimleri Dergisi**. c. 14. s. 1. (2015)
- Ergil, Doğu Ergil. “Uluslararası Terörizm”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. c. 47. s. 3 (1992)
- Faraç, Mehmet. **İkiz Kuleler’den Galata’ya El Kaide Turka**. İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2004.
- Firestone, Reuven. **Jihad: The Origin of Holy War in İslam**. New York: Oxford Press, 2002.
- “Formal Breakup of the Ottoman Empire at the End of World War I”, *The Saylor Foundation’s*
- Fuller, Graham. **Siyasal İslam’ın Geleceği**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2004.
- Güngörmüş Kona, Gamze. “Ortadoğu’da Güvenlik Algılaması ve Dâhili Risk Faktörlerinin Etkisi”. **Akdeniz Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. c. 4, s. 8 (2004)
- Gürbüz, Beyhan Gürbüz. **Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide**. Ankara: Atılım Üniversitesi, 2008.
- Gürler, Recep Tayyip. Özdemir, Ömer Behram. “El-Kaide’den Post-Kaide’ye Dönüşüm: İŞİD”. **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**. c. 1. s. 1 (2014): 113-155.

- Harvey, David. **Postmodernliğin Durumu**. İstanbul: Metis Yayınları, 1997.
- Hasan, Münir. **Kur'an'da Savaş Olgusu**. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Hassan, H. D. "Iraq: Tribal Structure, Social, and Political Activities". **CRS Report for Congress**. (March, 2007)
<http://fpc.state.gov/documents/organization/81928.pdf> [12.05.2016]
- Hatip, Abdulaziz. **İslam Şiddete Ne Der?**. İstanbul: Sebat Yayınları, 2005.
- Hinnebusch, Raymond. **Explaining International Politics in the Middle East: The Struggle of Regional Identity and Systemic Structure**. New York: Manchester University Press, 2003.
- "How an arrest in Iraq revealed Isis's 2 bn dollar jihadist network". The Guardian,
<http://www.theguardian.com/world/2014/jun/15/iraq-isis-arrest-jihadists-wealth-power> [25.03.2016].
- <http://edition.cnn.com/2014/09/12/world/meast/isisnumbers/index.html?iref=allsearch> [24.03.2016].
- <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/06/2013615172217827810.html> [21.03.2016].
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140630_sykes_picot_mirasi
- <http://www.dunyabulteni.net/haber/301594/odoguda-yuzyil-suren-bir-paylasim-sykes-picot-anlasmasi> [15.11.2015]
- <http://www.haksozhaber.net/zevahiri-sizinle-savasmayanlarla-savasmayin-40574h.htm>, [02.04.2016].
- <http://www.incanews.net/?aType=haber&ArticleID=1377> [20.03.2016].
- <http://www.interpol.pol.tr/Documents/BM%20G%C3%BCvenlik%20Konseyi%20202170%20say%C4%B1%C4%B1%20karar.pdf> [06.06.2016].
- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddeb.php?MaddeAdi=biat> [13.02.2017].
- http://www.ohchr.org/Documents/Countries/IQ/UNAMI_OHCHR_POC_Report_FINAL_6July_10September2014.pdf [24.03.2016].
- <http://www.on5yirmi5.com/roportaj/guncel/olaylar/160479/isidin-beslendigi-selefi-dusunce-nedir.html> [02.03.2016]
- <http://www.takvahaber.net/dunya/islam-devleti-iste-bu-bizim-akidemiz-h10452.html>, [02.03.2016]
- <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/11052919/How-Isil-is-funded-trained-and-operating-in-Iraq-and-Syria.html> [26.03.2016].
- <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/11052919/How-Isil-is-funded-trained-and-operating-in-Iraq-and-Syria.html> [24.03.2016].

<http://www.turkcebilgi.com/panislamizm> [02.12.2015]

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/815 [25.03.2016].

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/815 [25.03.2016].

<http://www.weeklystandard.com> [20.03.2016].

<https://global.britannica.com/topic/al-Qaeda> [12.12.2015]

<https://global.britannica.com/topic/Hezbollah> [12.12.2015]

<https://global.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant> [13.12.2015]

<https://news.vice.com/video/the-islamic-state-full-length> [26.03.2016].

<https://yallasouriya.wordpress.com/2013/12/22/observations-on-the-first-interview-with-al-nusra-leader-al-joulan-thezako> [20.03.2016].

<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/1025/isid-siddetinin-kaynaklari-ve-temsili-uzerine-baslangic-notlari> [03.03.2016].

“Irak İslam Devleti ile Nusra Cephesi Birleşiyor”. Yakın Doğu Haber. www.ydh.com.tr/HD11704_irak-islam-devleti-ile-nusra-cephesi-birlesiyor.html [17.03.2016].

“Irak’ta hapisaneyeye baskın”. Dünya Bülteni [21.03.2016].

“ISIS-The End of Sykes-Picot”. <https://www.youtube.com/watch?v=MSNCPj7s6vI> [04.05.2016].

“Islamic State Moves in on Al-Qaeda Turf. BBC News. <http://www.bbc.com/news/world-31064300> [25.03.2016].

İldeş, Mehmet Fatih. **Kuran-ı Kerim’in Cihad ve Teröre Bakışı**. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2008.

İnat, Kemal “Irak 2005”. **Ortadoğu Yıllığı 2005**. (2006): 66-67.

İşcan, Mehmet Zeki. **Selefilik İslami Köktencilüğün Tarihi Temelleri**. İstanbul: Kitap Yayıncılık, 2006.

Kar, Mahmut “İŞİD’in Dünü, Bugünü ve Yarını, Köklü Değişim” (2014) <https://www.kokludegisim.net/113.Sayi/isid-in-dunu-bugunu-ve-yarini.html> [03.06.2016].

Karabağ, Metin Kasım. **“Günümüz Radikal İslami Akımların Temelleri”**. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Karaca, Mustafa. **Vahhabilik”, Evanjelizm ve Vahhabilik**. Derleyen: Mustafa Karaca. İstanbul: Nokta Kitap, 2005.

Katzman, Kenneth. “Iraq and Al Qaeda”. **CRS Report for Congress**. (2008)

Keneş, Bülent. “İslam Dünyası ve Terör”. **Zaman Gazetesi**. 30 Aralık 2003.

- Kenney, Jeffrey. **Muslim Rebels: Kharijites and the Politics of Extremism in Egypt**. New York: Oxford University Press, 2006.
- Khalidi, Rashid. "Sykes-Picot'nun yüzüncü yılında Ortadoğu sınırları yanıyor". Çeviren: Haldun Bayri. (2016). <http://medyascope.tv/2016/03/25/rashid-khalidi-sykes-picotnun-yuzuncu-yilinda-ortadogu-sinirlari-yaniyor/> [20.04.2016].
- Khosrokhavar, Farhad. "Avrupa cihadçılığı: Ufukları kapanmış gençlerin bu ve öbür dünyada "kurtuluş" arayışı". Çeviren: Haldun Bayri. (2015), <http://medyascope.tv/2015/12/16/avrupa-cihadciligi-ufuklari-kapanmis-genclerin-bu-ve-obur-dunyada-kurtulus-arayisi/> [17.04.2016].
- Khosrokhavar, Ferhad. **İntihar Bombacıları Allah'ın Yeni Şehitleri**. Çeviren: Tülay Duman. İstanbul: Versus Yayınları, 2006.
- Kiernan, V. **The Lords of Humankind**. London: Century Hutchinson, 1969.
- Kirdar, M. J. "Al Qaeda in Iraq". **Center For Strategic & International Studies**. s. 1 (2011)
- Kongar, Emre Kongar. "İslam Bir Siyasal İdeoloji Olarak Geliyor mu?". **Cumhuriyet Gazetesi**. (2003)
- Laçiner, Sedat. Özcan, M. Bal, İ. **Türkiyeli Avrupa**. İstanbul: Hayat Yayınları, 2004.
- Lafon, Jean-Marc. **İşid'in uzun vadeli hedefleri üzerine ayrıntılı bir inceleme**. Çeviren: Haldun Bayri. (2015). <http://medyascope.tv/2015/08/28/jean-marc-lafon-isidin-uzun-vadeli-hedefleri-uzerine-ayrintili-bir-inceleme/> [25.04.2016].
- Laub, Zachary. "Al Qaeda in Iraq". **Council on Foreign Relations**. <http://www.cfr.org/iraq/islamic-state/p14811> [18.03.2016].
- Lewis, Bernard. **İslam'ın Krizi**. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.
- Lewis, Jessica D. "Al-Qaeda in Iraq Resurgent- The Breaking the Walls Campaign". **Middle East Security Report**. Institute for THE Study of War. (2013)
- Lund, Aron. **A Public Service Announcement From Al-Qaeda**. (2014) <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=5441> [30.03.2016].
- Lund, Aron. **Pushing Back Against Islamic State of Iraq and the Levant: The Path to Conflict**. (2014), <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=54086> [30.03.2016].
- Maliach, Asaf. "Abdullah Azzam, Al-Qaeda and Hamas: Concepts of Jihad and Istishhad". **Military and Strategic Affairs**. Vol:2, No:10 (2010): 79-81.
- Marshall, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**. Çev.O. Akkına. Ankara: D.Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Oğuz, Alaaddin. Akçaoğlu, Aksu. Yılmaz, Latif. "İŞİD Şiddetinin Kaynakları ve Temsili Üzerine Başlangıç Notları". **Birikim Dergisi**.

- Osman, Tarık. BBC Türkiye,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140630_sykes_picot_mirasi
[23.11.2015].
- Özcan, Azmi. **Tarihin Hesaplaşması: Ortadoğu’da Gizli Paylaşım Planları**. Yedi
kita, Temmuz, 2013.
- Özcan, Mesut. “Irak 2007”. **Ortadoğu Yıllığı 2007**. (2009)
- Özerkmen, Necmettin. “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”. **Ankara
Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**. s. 44 (2004)
- Özkan, İslam. “İŞİD’i Anlamak”. **Birikim Dergisi**.
<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/1133/isis-i-anlamak#.WH8uwFOLTIU> [14.04.2016].
- Özkan, Mehmet. “Mısır Dış Politikası: Dünyü, Bugünü, Sorunları”. **Seta Analiz**. s. 88
(2014)
- Pedersen, Susan. **The Meaning of the Mandates System: an argument**. s. 32
(2006)
- “Profiling the Islamic State”. Brookings Doha Center Analysis Paper. Washington:
2014. <http://www.brookings.edu/research/reports/2014/12/profiling-islamic-state-lister> [24.03.2016].
- Rapoport, David C. “The Four Waves of Rebel Terror and September 11”. **Current
History**. Vol. 100, No: 650, 2001.
- Reidel, Bruce. **The Search for Al Qaeda: Its Leadership, Ideology and Future**.
Washington: The Brookings Institutions, 2006.
- Roy, Oliver. “Cihadçılık bir kuşağa özgü nihilist bir isyandır”. Çeviren: Haldun
Bayrı. (2015). <http://medyascope.tv/2015/12/06/olivier-roy-cihadcilik-bir-kusaga-ozgu-nihilist-bir-isyandir/> [15.04.2016].
- Roy, Olivier. **Globalized Islam: The Search for a New Ummah**. New York:
Columbia University Press, 2004.
- Said, Cevdet. **İslami Mücadelede Şiddet Sorunu**. Çev. Halil İbrahim Kaçar.
İstanbul: Pınar Yayınları, 1995.
- Sarıkoyuncu Değerli, Esra. “İngiltere’nin Doğu (Şark) Politikası (1882-1914)”.
Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi. S. 14
(2008)
- Seniguer, Haoues. “İslam nasıl yeryüzünün lanetlilerinin yeni ideolojisi haline
geldi?”, Çeviren: Haldun Bayrı,. (Eylül 2015),
<http://medyascope.tv/2015/09/27/olivier-roy-haoues-seniguer-islam-nasil-yeryuzunun-lanetlilerinin-yeni-ideolojisi-halinegeldi/> [15.04.2016].
- “Senior Iraqi al-Qaeda leaders killed”. BBC.
http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/8630213.stm [17.03.2016].

- Shultz, Richard H. **Global Insurgency Strategy and the Salafi Jihad Movement**. USAF Institute for National Security Studies. USAF Academy. Colorado: 2008.
- Siodlak, Anna. "Arab-Israeli Relations", **Wana Institute, Factsheet**.
www.wanainstitute.org
- Sluglett, Peter. **An Improvement on Colonialism? The 'A' Mandates and Their Legacy in the Middle East**, 2014.
- Şentürk, Lütfi. Yazıcı, Seyfettin. **İslam İlmihali**. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- TDK. **Türkçe Sözlük**. Ankara: Kolektif Yayınları, 2010.
- "Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği". **Bilge Adamlar Kurulu Raporu, BİLGESAM**. s. 67 (2015)
- Teymiye. **Hapishane Mektupları**. Çeviren: Mehmet Emin Akın. İstanbul: Medarik Yayınları, 2009.
- The Canadian Defence & Foreign Affairs Institute**. (2003)
- "The Evolution of ISIS". Institute for Policy Analysis of Conflict. IPAC Report. No: 13, 16 [24.09.2015].
- "The ISIS Threat, The Rise of the Islamic State and their Dangerous Potential". Providence Research Publishing [Google Books].
- "The Middle East after World War I: Drawing Boundaries, Dividing a Region and Creating a Crisis". <http://www.middleeastpdx.org/resources/wp-content/uploads/2014/06/Middle-East-Simulation-Plan-1.pdf> [25.11.2015]
- Timani, Hussam. **Modern Intellectual Readings of the Kharijites**. New York: American University Series, Series VII: Theology and Religion, Peter Lang Publishing, 2008.
- Toku, Neşet. "İslami Fundamentalizm Mümkün Müdür?". **Bilgi ve Hikmet Dergisi**. s. 12. (1995)
- Tosini, Domenico. "Al-Qaeda's Strategic Gamble: The Sociology of Suicide Bombings in Iraq". **Canadian Journal of Sociology**,. Vol: 35, No: 2 (2010): 272.
- Tufan, Mehmet Serdar. "İslami Köktencilik: Kavram, Ortaya Çıkış ve Öneriler". **BİRSAM**. <http://www.birsam.org/haber/islami-koktencilik-kavram-ortaya-cikis-ve-ornekler> [08.04.2016].
- Turan, İlter. **Türkiye'de Din ve Siyasal Kültür Çağdaş Türkiye'de İslam**. Derleyen: Richard Tapper. İstanbul: Sarmal Yayınları, 1994.
- Ulagay Taylan, Melek. **IŞİD'in Dünü, Bugünü, Yarını, IŞİD'in İdeolojik ve Teolojik Temelleri**. <http://bianet.org/bianet/siyaset/165807-isis-in-ideolojik-ve-teolojik-temelleri> [30.03.2016].

Varlık, Ali Bilgin Varlık. “İŞİD Raporu”. **Merkez Strateji Enstitüsü**. Rapor 2, 12-14.

Volkan, Vamık. “Büyük Grup Kimliği ve Şiddet”. **Terörün Sosyal Psikolojisi**.

Whelan, Richard. **El-Kaidecilik İslam’a Tehdit Dünya’ya Tehdit**. Çeviren: Hüseyin Bağcı, Bayram Sinkaya ve Pınar Arıkan. Ankara: Platin Yayınları, 2006.

Wood, Graeme. **What ISIS Really Wants**. The Atlantic, 2015.
<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980/> [18.04.2016].

Yalçın, Serhan. “Soğuk Savaş sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele”. **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. y. 2. s. 4 (2006)

Yavuz, Celalettin. “İŞİD Terör Örgütü Mü Devlet Modeli Mi?”.
http://www.devlet.com.tr/makaleler/y61-ISID_TEROR_ORGUTU_MU_DEVLET_MODELI_MI.html, (2014) [28.07.2016]

Yavuz, Yusuf Şevki. **Tekfir**. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c. 40 İstanbul: 2011.

Yazır, Muhammed Hamdi. **Hak Dini Kur’an Dili**. İstanbul: Azim Yayınevi.

Yenal, Serkan. “Arap Milliyetçiliği Düşüncesinin Oluşumu”. **Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**. C.7. s.14. (2013): 206-211.

Yıldız, Harun. “İslam Kültüründeki Otoriteryan Geleneğin Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler”. **Uluslararası Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları Sempozyumu**. (2010)

Yöntem, Ahmet. “Şii-Sünni İlişkileri Bağlamında Günümüz Selefililiği”. **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**. (2013): 195-222.

Yüce, Abdülhakim. “Din Maskeli Terörün Din Tahripçiliği”. **Terörün Sosyal Psikolojisi**. Derleyen: Murat Sever ve diğerleri, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, (2010): 121.

Zehra, Muhammed Ebu. **İslam’da Siyasi, İktisadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**. Çeviren: Sıbğatullah Kaya. İstanbul: Çelik Yayıncılık, 2006.

Zuhayli, Vehbe. **İslam Hukukunda Savaş**. Çeviren: İsmail Bayer. İstanbul: İhtar Yayınları, 1996.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı : Eylül Beyza ATEŞ ÇİFTÇİ

Doğum Tarihi : 10.09.1990

Öğrenim Durumu : Yüksek Lisans

Çalıştığı Kurum : İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Uluslararası İlişkiler (İngilizce)	İstanbul Kültür Üniversitesi	2008-2013
Y. Lisans	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	Yıldız Teknik Üniversitesi	2014-halen